

**SON YÜZYIL TÜRK KELÂM AKADEMİSİNDE
CÜVEYNÎ
Ayşenur DEMİR
Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri
Ana Bilim Dalı
Dr. Öğr. Üyesi Abdulaziz ARTIŞ
2025
(Her Hakkı Saklıdır)**

T.C.
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

SON YÜZYIL TÜRK KELÂM AKADEMİSİNDE CÜVEYNÎ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşenur DEMİR

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Abdulaziz ARTIŞ

BAYBURT - 2025

KABUL VE ONAY

Dr. Öğr. Üyesi Abdulaziz ARTIŞ danışmanlığında, Ayşenur DEMİR tarafından hazırlanan “Son Yüzyıl Türk Kelâm Akademisinde Cüveynî” başlıklı bu çalışma, 04.12.2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Abdulaziz ARTIŞ

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Resul ERTUĞRUL

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Adem URHAN

Bu tezin kabulü Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun/...../20... tarih ve 20...../.....-..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Bünyamin ALİM
Enstitü Müdürü

BEYANNAME

Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Dr. Öğr. Üyesi Abdulaziz ARTIŞ danışmanlığında hazırlamış olduğum “Son Yüzyıl Türk Kelâm Akademisinde Cüveynî” başlıklı yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

04.12.2025

Ayşenur DEMİR

ÖN SÖZ

İmamü'l-Haremeyn Ebü'l-Me'âlî Abdülmelik b. Abdullah el-Cüveynî (ö. 478/1085), İslâm düşünce tarihinde, özellikle kelâm ve fıkıh usulü alanlarında derin izler bırakmış mümtaz bir âlimdir. Eş'arî kelâmının en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Cüveynî, *eş-Şâmil fi usûli'd-dîn, el-İrşad ila kavati'i'l-edille fi usûli'l-i'tikad* ve *Lüma'u'l-edille* gibi eserleriyle kelâm ilminin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Aynı zamanda *el-Burhan fi usûli'l-fıkh* adlı eseriyle fıkıh usulü alanında da çığır açmış, kendisinden sonraki âlimlere ilham kaynağı olmuştur.

Cüveynî'nin düşünceleri, İslâm dünyasında olduğu gibi Türk Kelâm akademisinde de her zaman ilgi odağı olmuştur. Özellikle son yüzyılda, Türk akademisyenler tarafından Cüveynî'nin kelâmî görüşleri üzerine yapılan çalışmalar, bu alanda önemli bir literatürün oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu tez, son yüzyılda Türk Kelâm akademisinde Cüveynî'nin fikirlerine yönelik yapılan çalışmaları incelemeyi ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Yapılan araştırma ve okumalar sonucunda belirlenen ve çalışmanın insicamlı ve bütünlük içerisinde yürütülmesini sağlayan şu soruların, tezin hedeflerini daha iyi göstereceğini mülâhaza ediyoruz: “Cüveynî'nin kelâm alanındaki temel görüşleri, Türk akademisyenler tarafından nasıl ele alınmıştır? Cüveynî'nin eserlerinin Türkçe'ye çeviri ve tahkik süreçleri nasıl gerçekleşmiştir? Türk akademisindeki Cüveynî çalışmalarının metodolojik yaklaşımları nelerdir? Cüveynî'nin görüşleri, Türk Kelâm düşüncesine ne tür etkilerde bulunmuştur?” Tez, bu sorular bağlamında, Cüveynî hakkında yapılan çalışmaların eksik yönlerini ortaya koyarak, gelecekteki çalışmalara yol göstermesi beklenmektedir.

Çalışmanın kapsamı, Cüveynî'nin kelâm alanındaki temel görüşleri merkeze alınarak oluşturulmuştur. Tezde, öncelikle Cüveynî'nin hayatı, eserleri ve kelâmî görüşleri hakkında genel bir bilgi verilmiştir. Ardından, son yüzyılda Türk kelâm akademisinde Cüveynî'ye yönelik yapılan araştırmalar, kronolojik olarak incelenmiştir. Yine çalışmaların metodolojik yaklaşımları, kaynak kullanımları ve elde edilen sonuçlar analiz edilmiştir. Son olarak, Türk kelâm akademisindeki Cüveynî çalışmalarının genel bir değerlendirmesi yapılmış ve gelecekteki çalışmalara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Bu tezin ortaya çıkmasında emeği geçen, bilgi ve tecrübeleriyle her aşamada yol gösterici olan değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Abdulaziz ARTIŞ'a en derin saygı ve şükranlarımı sunarım. Kendisinin akademik rehberliği, sabrı ve teşvikleri bu çalışmanın nihai şeklini almasında hayati rol oynamıştır. Ayrıca, başta bu tezin jüri üyeleri Dr. Öğr. Üyesi Resul

ERTUĞRUL ve Dr. Öğr. Üyesi Adem URHAN olmak üzere, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü çalışanlarına ve eğitim hayatım boyunca bilgi birikimleriyle ufkumu açan Bayburt Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı öğretim üyelerine teşekkür ederim. Maddi ve manevi desteklerini daima hissettiğim kıymetli aileme ve zorlu süreçlerde yanımda olan tüm dostlarıma minnettarlığımı ifade ederim.

Ayşenur DEMİR

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SON YÜZYIL TÜRK KELÂM AKADEMİSİNDE CÜVEYNÎ

Ayşenur DEMİR

Bayburt Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Abdulaziz ARTIŞ

Bayburt-2025, Sayfa: 76

İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Me'âlî el-Cüveynî, Türk Kelâm akademisi için sadece klasik bir figür değil, aynı zamanda metodolojik zenginliği ve eleştirel düşünceyi temsil eden bir şahsiyet olarak kabul edilmektedir. Kelâm ve fıkıh usûlü arasındaki disiplinler bütünleşmeye öncülük eden Cüveynî, Türk Kelâm akademisinin post-klasik dönemin yorum geleneğinden çıkarak, kendine özgü bir fikri sentez inşa etme arayışının önemli bir prototipi olduğu ifade edilebilir. Tez, İslâm düşünce tarihinde önemli bir yere sahip olan İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin fikrî mirasının, son yüzyılda (1923-2025) Türk Kelâm akademisindeki konumunu ve görmüş olduğu ilgiyi sistematik olarak analiz etmeyi amaçlamaktadır. Tezde öncelikle insan fiilleri, kesb teorisi, epistemoloji ve bilgi teorisine dair serdettiği görüşleri üzerinde durulmuştur. Akabinde, son yüzyılda Türk kelâm akademisinde Cüveynî'ye yönelik yapılan araştırmalar, klasik metinler çerçevesinde analitik değerlendirmeye tâbi tutularak bunların dikkat çekici yönleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca tezde, Cüveynî'nin düşüncesinin güncel etik ve bilim felsefesi tartışmalarına entegre edilmesi yönünde öneriler sunulmuştur. Nihâi olarak, Türk Kelâm araştırmalarının Cüveynî'nin eserlerinden bilhassa *eş-Şâmil fi'l-Usûl ve el-İrşâd*'a başvurarak, kelâm'ın kurucu metinlerine doğrudan dönüş eğilimi sergilediği görülmüştür. Yine, Cüveynî'ye yönelik akademik ilginin özellikle 2000'li yıllardan sonra ciddi bir niceliksel ve niteliksel artış gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Cüveynî, Eş'arîlik, Türk kelâm akademisi, epistemoloji.

ABSTRACT

M. SC. THESIS

CÜVEYNÎ IN THE TURKISH KALAM ACADEMY IN THE LAST CENTURY

Ayşenur DEMİR

Bayburt University

Institute of Graduate Studies

Department of Basic Islamic Sciences

Thesis Advisor: Assist. Prof. Dr. Abdulaziz ARTIŞ

Bayburt-2025, Pages: 76

This master's thesis aims to systematically analyze the position and scholarly interest received by the intellectual heritage of Imām al-Ḥaramayn Abū al-Ma'ālī al-Juwaynī (d. 478/1085) within the Turkish Kalām academy over the last century (1923-2025). The study relies on a comprehensive bibliographic survey and document analysis methodology, encompassing academic publications in Kalām literature (theses, articles, books). The main finding of the research is that academic interest in al-Juwaynī has shown a significant quantitative and qualitative increase, particularly after the 2000s. Turkish Kalām literature, by referencing al-Juwaynī's works, especially *al-Shāmil fī Uṣūl al-Dīn* and *al-Irshād*, has demonstrated a tendency toward a direct return to the foundational texts of Kalām. Thematically, interest has been concentrated on the subjects of Human Actions and the Theory of *Kasb* and Epistemology and Theory of Knowledge. The focus on the *Kasb* theory indicates an effort to bring the historical dispute between the Māturīdī and Ash'arī schools to a contemporary platform, and to produce a Kalāmī response to modern philosophy's critiques of determinism. Furthermore, al-Juwaynī's prominent role is highlighted by his modeling of disciplinary integration between Kalām and *Uṣūl al-Fiqh* (Principles of Jurisprudence). In conclusion, al-Juwaynī is accepted in the Turkish Kalām academy not merely as a classic figure, but as a personality who represents methodological richness and critical thought. In this role, al-Juwaynī has served as a catalyst for the Turkish Kalām tradition's quest to move beyond the post-classical commentary tradition and construct a unique intellectual synthesis. Based on these findings, the thesis offers recommendations for integrating al-Juwaynī's thought into contemporary ethical and philosophy of science debates.

Keywords: Kalām, al-Juwaynī, Ash'arism, Turkish kalām academy, epistemology.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	II
BEYANNAME	III
ÖN SÖZ	IV
ÖZET	VI
ABSTRACT	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	10
Araştırmanın Konusu ve Problemi	10
Araştırmanın Amacı	10
Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi	11
Araştırmanın Yöntemi	11
Araştırmanın Sınırlılıkları	12
BİRİNCİ BÖLÜM	13
1. EBÜ'L-ME'ÂLÎ EL-CÜVEYNÎ VE KELÂMÎ DÜŞÜNCESİ	13
1.1. İMAMÜ'L-HAREMEYN CÜVEYNÎ'NİN HAYATI	13
1.2. EBÜ'L-ME'ÂLÎ EL-CÜVEYNÎ'NİN KELÂMÎ DÜŞÜNCESİ	15
1.2.1. Teoloji ve Metafizik Anlayışı	15
1.2.2. Epistemoloji ve Bilgi Teorisi	16
1.2.3. Nübüvvet ve Âhiret İnancı	16
İKİNCİ BÖLÜM	17
2. SON YÜZYILDA TÜRK KELÂM AKADEMİSİNDE CÜVEYNÎ	17
2.1. SON YÜZYILDA TÜRK KELÂM AKADEMİSİNDE CÜVEYNÎ	17
2.1.1. Klasik Metinlerin Neşri ve Tahkiki	17
2.1.2. Cüveynî'nin Görüşlerinin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi	17
2.1.3. Cüveynî'nin Türk Kelâm Düşüncesine Etkileri	18
2.2. SON YÜZYILDA TÜRK KELÂM LİTERATÜRÜNDE CÜVEYNÎ	18
2.2.1. Kitaplar	19
2.2.2. Tezler	25
2.2.3. Makaleler	37
2.2.4. Bildiri/Tebliğ ve Diğer Yayınlar	63
SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	67
Sonuç	67
Tartışma	68
Öneriler	69
KAYNAKÇA	70
ÖZ GEÇMİŞ	76

KISALTMALAR

bk.	: Bakınız
b.	: Bin
bnt.	: Bint
(c.c.)	: Celle Celâluhu
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
ö.	: Ölüm tarihi
(r.a.)	: Radıyallahu anh
(r.anha)	: Radıyallahu anha
(s.a.s.)	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk	: Tahkîk eden
tlk.	: Ta'lik
ts.	: Tarihsiz
vd.	: Ve Diğerleri
Yay.	: Yayınları
y.haz.	: Yayına Hazırlayan
y.y.	: Yayıncı Yok

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Problemi

Bu araştırma, yirminci yüzyıldan günümüze değin Türk Kelâm akademisyenlerinin Cüveynî düşüncesine yönelik ilgisini, bu düşüncenin ele alınış biçimlerini ve Türk Kelâm geleneği içindeki yerini incelemeyi konu edinmektedir. İslâm düşünce tarihinde önemli bir yere sahip olan Ebü'l-Meâlî el-Cüveynî'nin (ö. 478/1085) eserleri ve kelâmî görüşleri, farklı İslâm coğrafyalarında olduğu gibi Türkiye'deki kelâm çalışmaları için de önemli bir kaynak olmuştur. Ancak, bu ilginin mahiyeti, hangi eserlerinin daha çok öne çıktığı, hangi kelâmî problemler bağlamında Cüveynî'ye başvurulduğu ve bu başvuruların Türk Kelâm düşüncesine ne tür katkılar sağladığı yeterince sistematik bir şekilde ele alınmadığı müşâhede edilmiştir.

Bu bağlamda araştırmanın temel problemi, son yüzyılda Türk Kelâm akademisyenlerinin Cüveynî'nin kelâmî mirasını nasıl değerlendirdikleri, hangi açılardan ele aldıkları ve bu değerlendirmelerin Türk Kelâm düşüncesinin gelişimine etkisinin ne olduğudur. Bu temel probleminin yanı sıra şu sorular da araştırmada cevaplanması gereken alt mes'eleler olarak belirlenmiştir: "Son yüzyılda Türk Kelâm literatüründe Cüveynî'nin hangi eserlerine ve temel görüşlerine atıfta bulunulmuştur? Türk Kelâm akademisyenleri, Cüveynî'nin teoloji, epistemoloji, ahlak ve siyaset felsefesi gibi alanlardaki görüşlerini hangi bağlamlarda ve hangi eleştirel yaklaşımlarla incelemişlerdir? Cüveynî düşüncesi, son yüzyılda yazılan Türk Kelâm çalışmalarında hangi özgün tartışmalara zemin hazırlamış veya hangi mevcut tartışmalara yeni perspektifler sunmuştur? Türk Kelâm akademisyenlerinin Cüveynî'ye yönelik ilgisi, farklı dönemlerde (örneğin Cumhuriyetin ilk yılları, 1980 sonrası, 2000 sonrası) nasıl bir değişim göstermiştir? Türk Kelâm çalışmalarında Cüveynî'nin etkisi, diğer İslâm düşünürlerinin etkisiyle karşılaştırıldığında nasıl bir konumda bulunmaktadır?"

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı, son yüzyılda Türk Kelâm akademisinde Cüveynî düşüncesinin incelenme biçimlerini tematik ve kronolojik bir perspektifle ortaya koymaktır. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki alt amaçlar hedeflenmektedir:

- a) Son yüzyılda Cüveynî'ye atıfta bulunan veya onun düşüncelerini analiz eden Türk Kelâm çalışmalarını tespit etmek ve sistematik bir şekilde sınıflandırmak.
- b) Bu çalışmalarda Cüveynî'nin öne çıkan temel kavramlarını ve argümanlarını belirlemek.

- c) Türk Kelâm akademisyenlerinin Cüveynî'nin farklı kelâmî problemlere (Allah'ın sıfatları, nübüvvet, âhiret vb.) yaklaşımlarını nasıl yorumladıklarını analiz etmek.
- d) Cüveynî düşüncesinin Türk Kelâm geleneği içindeki sürekliliğini ve değişimini incelemek.
- e) Türk Kelâm akademisyenlerinin Cüveynî'ye yönelik eleştirel yaklaşımlarını ve bu eleştirilerin gerekçelerini değerlendirmek.

Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi

Cüveynî, İslâm düşünce tarihinde Eş'arî kelâmının önemli temsilcilerinden biri olarak, sonraki dönem kelâmcıları üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Türk Kelâm akademisinin bu etkiyi nasıl algıladığı ve kendi düşünce sistematığı içinde nasıl konumlandığı, modern dönemdeki kelâmî tartışmaların anlaşılması için kritik bir öneme sahiptir. Dolayısıyla bu araştırmanın, Türk Kelâm düşüncesinin son yüzyıldaki gelişimini anlamak açısından bilimsel çalışmalara önemli bir katkı sunacağı düşünülmektedir. Ayrıca konuyla ilgili mevcut literatür incelendiğinde, Türk Kelâmında Cüveynî'ye yönelik ilgiyi bütüncül ve sistematik bir şekilde ele alan kapsamlı bir çalışmanın bulunmadığı görülmektedir. Söz konusu araştırma, mezkûr yöndeki bir boşluğu doldurarak, Türk Kelâmının Cüveynî okumalarını ve bu okumaların Türk Kelâm düşüncesine katkılarını ortaya koymasına hasebiyle bilimsel çalışmalar açısından önem arz ettiği ifade edilebilir. Yine tez, farklı dönemlerdeki Türk Kelâm akademisyenlerinin Cüveynî'ye yaklaşımlarındaki olası değişimleri ve süreklilikleri inceleyerek, Türk Kelâm düşüncesinin geçirdiği dönüşümlerin anlaşılmasına yardımcı olması cihetiyle önemli olduğu söylenebilir. Nihâi olarak tezin, gelecekteki kelâm araştırmaları için de önemli bir kaynak teşkil edebilecek ve Cüveynî'nin Türk Kelâmındaki etkisine dair daha derinlemesine çalışmalar yapılmasına öncülük edebilecek niteliği sahip olduğu mülâhaza edilmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi (belgesel tarama) yöntemini temel almaktadır. Doküman analizi, araştırma konusuyla ilgili yazılı materyallerin sistematik olarak incelenmesini ve yorumlanmasını kapsar.¹ Bu yöntemin tercih edilmesindeki temel amaç, son yüzyılda Türk kelâm akademisinde Cüveynî'ye yönelik üretilen akademik bilgi birikimini (makaleler, kitaplar, tezler, sempozyum bildirileri vb.) derinlemesine

¹ Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara:Seçkin Yayıncılık, 2013), 218.

inceleyerek bu ilginin boyutlarını, odak noktalarını ve Türk kelâm düşüncesine etkilerini kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktır.

Araştırmanın deseni ise betimsel (descriptive) doküman analizi olarak nitelendirilebilir. Betimsel analiz, belirli bir durumu veya olguyu olduğu şekliyle tanımlamayı ve anlamayı hedefler.² Bu bağlamda, araştırma, son yüzyılda Türk kelâm literatüründe Cüveynî'ye yönelik yapılan çalışmaları sistematik bir şekilde tanımlayacak, bu çalışmaların temel özelliklerini (yayın türü, yayın yılı, odaklandığı konular, kullanılan metodolojiler vb.) betimleyecek ve elde edilen veriler üzerinden yorumlamalar yapacaktır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmanın temel sınırlılıklarından birisi, incelenecek literatürün kapsamıdır. “Son yüzyıl” ifadesi geniş bir zaman dilimini ifade etmesi hasebiyle bu süre zarfında yayınlanan tüm Türk Kelâm çalışmalarına eksiksiz bir şekilde ulaşmak ve bunları derinlemesine analiz etmek zaman ve kaynak açısından mümkün olmayabilir. Bu nedenle tezin, temel Kelâm eserleriyle ve önemli akademik dergilerde çıkan makaleler, sempozyum bildirileri ve Cüveynî'ye doğrudan veya dolaylı olarak atıfta bulunan seçilmiş tezlerle sınırlandırılmasının daha uygun olacağı düşünülmektedir.

Bir diğer sınırlılık ise, yorum farklılıklarından kaynaklanabilir. Farklı araştırmacıların Cüveynî'nin metinlerini ve Türk Kelâm akademisyenlerinin bu metinlere yönelik yorumlarını farklı şekillerde değerlendirme olasılığı bulunmaktadır. Bu durum, analizlerin subjektif unsurlar taşımasına yol açabilir. Ayrıca, tezimizin odak noktası Türk Kelâm akademisi ile sınırlı olup, Türkiye'deki diğer İslâmî ilimler alanlarındaki (örneğin, İslâm felsefesi, tasavvuf) Cüveynî okumalarını kapsam dışı bırakmaktadır. Bu durum, konunun daha geniş bir perspektifte ele alınmasını engelleyebilir.

² Michael Quinn Patton, *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*, çev. Mesut Bütün vd. (Ankara: Pegem Akademi, 2025), 525.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. EBÜ'L-ME'ÂLÎ EL-CÜVEYNÎ VE KELÂMÎ DÜŞÜNCESİ

İslâm kelâmı ve Şâfiî fıkıh usûlü disiplinlerinde çığır açıcı bir otorite olarak kabul edilen İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî, hakkında birçok çalışma yapılan önemli âlimlerden birisidir. Onunla ilgili yapılan araştırmaların her birinde hayatı hususunda yeterli ölçüde bilgi verildiğini görmek pek tabîi olarak görmek mümkündür. Dolayısıyla tezimizde, Cüveynî'nin düşüncelerine dair ülkemizde yazılan eserlerin daha sıhhatli değerlendirilmesi açısından daha faydalı olacağı düşünüldüğü için, onun hayatı ve görüşlerine noktasında birtakım bilgiler aktarılabilecektir.

1.1. İMAMÜ'L-HAREMEYN CÜVEYNÎ'NİN HAYATI

Tam adı Ebü'l-Me'âlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdullah el-Cüveynî olan³ bu âlim, 18 (veya 10) Muharrem 419'da (17 [veya 9] Şubat 1028) Nîşâbur civarındaki Ezâzvâr (Büştenikân) köyünde doğmuştur. İlk eğitimini, Nîşâbur'un önde gelen müderrislerinden olan babası Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf el-Cüveynî⁴ ile “Şeyhü'l-Hicâz” olarak bilinen amcası Ali b. Yûsuf'tan almıştır. Babasının vefatı üzerine, henüz yirmi yaşını doldurmadan ve eğitimini tamamlamadan onun yerine müderris olarak görevlendirilmiştir. Öğrenimine aralıksız devam ederek Ebû Abdullah el-Habbâzî'den kıraat, Ali b. Faddâl el-Mücâşîi'den Arap edebiyatı, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî'den (ö. 458/1066) fıkıh, Ebü'l-Kâsım el-İskâf'tan usûl-i fıkıh ve Abdurrahman b. Hasan b. Aliyyek ile Ebû Nuaym el-İsfahânî'den (ö. 430/1038) hadis gibi çeşitli ilimleri tahsil etmiştir. Bu dönemde yaptığı ilmî münazaralarla Ehl-i sünnet inancının Nîşâbur çevresinde güçlenmesine katkı sağlamıştır.⁵

Bu süreç, Şîi-Mu'tezilî eğilimli Büyük Selçuklu Veziri Amîdülmülk el-Kündürî'nin Eş'arî âlimlerine yönelik başlattığı baskı dönemi “mihnetü'l-Eşâire” ile kesintiye uğramıştır. Kündürî'nin fermanı üzerine ders ve vaaz faaliyetleri yasaklanan Cüveynî, 450 (1058) yılında Beyhakî ve Abdülkerîm el-Kuşeyrî gibi âlimlerle birlikte Nîşâbur'dan ayrılarak Bağdat'a gitmiş, ardından Hicaz'a geçerek Mekke ve Medine'de dört yıl ikamet etmiştir. Bu kutsal topraklarda ders okutarak şöhretini pekiştirmiş ve İmâmü'l-Haremeyn unvanını almıştır. Tuğrul Bey'in vefatı sonrası Sultan Alparslan'ın Kündürî'yi azledip yerine Nizâmülmülk'ü getirmesiyle 455 (1063) yılında Nîşâbur'a geri dönmüş ve kendisi için yaptırılan Nizâmiye

³ Abdulazim ed-Dib, *Fıkhu İmamu'l-Haremeyn Cüveynî* (Katar: Dâru'l-Vefâ, 1988), 53.

⁴ İzmirli İsmail Hakkı, “İmamu'l-Haremeyn Ebu'l-Meali el-Cüveynî”, *Daru'l-Fünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası* 9 (1928), 3.

⁵ Abdülazim Mahmûd ed-Dib, “Cüveynî (İmâmü'l-Haremeyn)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/141.

Medresesi'nde müderrisliğe tayin edilmiştir. Ömrünün sonuna kadar süren bu görevi sırasında, aralarında Gazzâlî (ö. 505/1111), Kiyâ el-Herrâsî (ö. 504/1110) ve Abdülgâfir el-Fârisî (ö. 529/1134-35) gibi dönemin önemli simalarının da bulunduğu çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Cüveynî, ilmî otoritesine rağmen uzman gördüğü âlimlere talebelik yapmaktan çekinmemiştir. Hayatının son yıllarında tasavvufa ilgi duymuş ve riyâzetle meşgul olmuştur. 25 Rebîülâhir 478 (20 Ağustos 1085) tarihinde Nîşâbur yakınlarındaki Büştenikân köyünde vefat etmiştir.⁶

Cüveynî'nin ilmî üretkenliği fıkıh, usûl-i fıkıh ve kelâm alanlarında yoğunlaşmış, özellikle kelâm ve usûl-i fıkıh ilimlerinde bir otorite olarak kabul edilmiştir. Şâfiî mezhebine ait fıkıh ve usul kitaplarında geçen “İmam” tabiri, çoğunlukla Cüveynî'yi işaret eder. İtikadî meselelerin çoğunda Eş'arî çizgisini takip etmekle birlikte, ilâhî sıfatların yorumu, âlemin hâdis oluşunun ispatı ve Allah-âlem ilişkisi gibi konularda özgün görüşler ortaya koymuştur. Âlemin hâdis olduğunu ispatlamak için kendi dönemine kadar kullanılan delillere ek olarak, hudûs ve imkân delillerini birleştirerek yeni bir metodoloji geliştirmiştir. “Delilin yanlışlığı iddianın yanlışlığını gösterir” (in'ikâs-ı edille) prensibini reddederek kelâm ilmini sınırlı ölçüde felsefeye yaklaştırmış, tabiat kanunlarında determinizm bulunmadığını savunmuştur. Onun bu yaklaşımları, Gazzâlî ile birlikte müteahhirîn döneminin başlamasına zemin hazırlamıştır. Kulların fiillerinin Allah tarafından yaratıldığı inancını aklî bir temele oturtmaya çalışmış ve bu bağlamda zorunlu nedensellik ilkesini eleştirmiştir. Bilgiyi, “bir şeyi olduğu gibi kavramak” olarak tanımlamış; aklın tek başına yeterli olmadığını, vahiy ile desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir.

Cüveynî'nin telif ettiği otuzdan fazla eser, kelâm, fıkıh, usûl-i fıkıh, tefsir ve hadis gibi farklı alanlara dağılmıştır. Kelâm alanındaki en hacimli eseri *eş-Şâmil fî usûli'd-dîn*'dir. Ayrıca itikadî görüşlerini yansıtan önemli eserleri arasında *el-İrşâd ilâ kavâtî'i'l-edilleti fî usûli'l-i'tikâd* ve Nizâmülmülk'e ithaf edilen son eserlerinden *el-'Akîdetü'n-Nizâmiyye* yer almaktadır. Fıkıh alanında, bizzat kendisinin “hayatımın meyvesi” olarak nitelendirdiği ve Şâfiî fikhının ana kaynaklarından olan *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb* ve İslâm anayasa hukukunu inceleyen *el-Gıyâssî (Gıyâsü'l-ümem fî iltiyâssi'z-zulem)* bulunmaktadır. Usûl-i Fıkıh disiplindeki temel eserleri ise *el-Burhân fî usûli'l-fikh* ile usûl-i fıkha dair küçük risalesi *el-Varakât*'tır. *el-Kâfiye fî'l-cedel* adlı eseri de cedel ve hilâf ilmindeki uzmanlığını göstermektedir. Cüveynî, görüşlerinin önemli bir kısmında Eş'arî, kelâm sıfatı konusunda İbn

⁶ Ebu'l-Kasım Ali b. el-Hasen İbn Asâkir, *Tebyînu kezibi'l-mufteri fî mâ yunsebu ilâ'l-İmâm Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, thk. el-Kudsî (Şam: Matbaatu't-Tevfik, 1347), 280; Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyetü'l-Kübra* (Beyrut: Dâru İhyâ-i Kütübü'l-Arabiyye, ts.), 5/176.

Küllâb, sıfat teorisinde Ebû Hâşim ve günah probleminde İbn Fûrek çizgisini takip etmiş, ancak özellikle son dönem eserlerinde Selefi akla daha yakın bir yol izlemiştir.⁷

Ebü'l-Meâlî el-Cüveynî, yaşadığı dönemde kelâm ilmini sadece tartışmacı bir zemin olmaktan çıkararak sistemli bir doktrin hâline getirmiştir. İmamü'l-Haremeyn olarak anılması, onun ilim meclislerindeki otoritesini ve etkisini göstermesi açısından önemlidir. Cüveynî'nin kelâmî mirası, Eş'arî ekolünün temel ilkelerini korumakla birlikte, aklın rolünü güçlendiren ve felsefî metotla kelâmı birleştiren bir yaklaşımı temsil eder. Bu yönüyle, sonraki dönemlerde yetişen Gazzâlî gibi kelâmcılar üzerinde de belirleyici bir etkisi olmuştur. Bu bölümde Cüveynî'nin kelâm anlayışı, onun Tanrı tasavvurundan bilgi teorisine, nübüvvet ve âhîret inancına kadar farklı boyutlarıyla incelenecek; düşüncesinin temel yapı taşları ortaya konacaktır. Böylece klasik kelâmın ana meseleleriyle Cüveynî'nin kendine özgü yaklaşımı arasında ilişki kurulmaya çalışılacaktır.

1.2. EBÜ'L-ME'ÂLÎ EL-CÜVEYNÎ'NİN KELÂMÎ DÜŞÜNCESİ

1.2.1. Teoloji ve Metafizik Anlayışı

Cüveynî'nin teolojiye dair düşünceleri, kelâm ilminin temel tartışma alanlarından biri olan tevhid (birlik) öğretisini merkeze alır. Ona göre Tanrı'nın zâtı birdir, bölünemez ve cisim olamaz. Bu düşünce, dönemin teşbih ve tecsim akımlarına güçlü bir itiraz niteliğindedir. Ayrıca Tanrı'nın sıfatlarının zâta eklenmesi meselesi, kelâmcılar arasında uzun tartışmalara yol açmıştır. Cüveynî bu tartışmada sıfatları, zâtın aynısı değil fakat ondan ayrı düşünölemeyen, kadim ve ezelî özellikler olarak tanımlar. Bu yaklaşım, özellikle Kur'ân'daki müteşâbih âyetlerin te'vili (yorumu) için teorik bir temel oluşturur. Onun yaratılış anlayışı da dönemin felsefî eğilimlerine karşı özgün bir duruş sergiler. Cüveynî, âlemin sonradan yaratıldığını ve sürekli Tanrı'nın iradesiyle ayakta tutulduğunu vurgular. Nedensellik kavramını bu yönde kullanarak görünürdeki sebep-sonuç zincirini Allah'ın iradesine bağlar. Böylece varlıkların kendi başına bağımsız hareket edemeyeceğini ifade eder.⁸

⁷ İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî hakkında detaylı bilgi için bk. Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdölmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâî en-Nisâbü'rî İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-Kâfiye fi'l-cedel*, thk. Fevkiyye Hüseyin Mahmûd, 1979, neşreden in mukaddimesi, 26-144, 199; Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdölmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâî en-Nisâbü'rî İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-'Akîdetü'n-nizâmiyye*, thk. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ (Kahire, 1979), neşreden in mukaddimesi; Abdölazîm Mahmûd ed-Dîb, "Cüveynî (İmâmü'l-Haremeyn)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/141-144.

⁸ Detaylı bilgi için bk.: Mehmet Macit Sevgili, *İmamü'l-Haremeyn Cüveynî* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014), 67-70; Hüseyin Kahraman, *Cüveynî'de İlliyyet Teorisi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2021), 45-52; İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdölmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî, *el-'Akîdetü'n-Nizâmiyye*, çev. Muhittin Bağçeci (İstanbul: Kitabe Yay., 2016), 34-37.

1.2.2. Epistemoloji ve Bilgi Teorisi

Cüveynî'nin bilgi anlayışı, Eş'arî çizginin akli merkeze alan, fakat onu sınırsız görmeyen karakterini yansıtır. İnsan akli, duyuvar aracılığıyla dünyayı anlamlandırır; fakat bu anlama süreci her zaman ilahî iradeye bağıdır. Bu yaklaşım, kelâmda bilginin hem akli hem de naklî temellere dayanması gerektiği ilkesini güçlendirir. Ona göre akıl, Tanrı'nın varlığını kavramada zorunlu bir araçtır. Ancak detaylı inanç esasları peygamberlik ve vahiy aracılığıyla insanlığa bildirilmiştir. Kıyas, bu bağlamda önemli bir epistemolojik araçtır. Sadece mantıksal çıkarımlar için değil, usûl-i fıkıh alanında da hüküm çıkarmada vazgeçilmez bir yöntemdir. Cüveynî'nin nedensellik görüşü, akli tamamen yücelten felsefi akımlara bir sınır çizer. Ona göre nedensellik, görünüşteki düzenin adıdır. Gerçekte her fiil ve oluş, Allah'ın iradesiyle var olur. Böylece insan, sebepleri kavrar; fakat bunlar hakiki yaratıcı değildir. Bu düşünce, onun kelâm sistemini Eş'arî geleneğin temel ilkelerine sıkı sıkıya bağı kılar.⁹

1.2.3. Nübüvvet ve Âhiret İnancı

Nübüvvet, Cüveynî'ye göre İslâm inanç sisteminin merkezindedir. O, peygamberlerin gönderilişini aklen zorunlu görür.¹⁰ Çünkü insan akli, yalnız başına her zaman mutlak doğrulara ulaşamaz. Peygamberlik, aklın ulaşamadığı hakikatleri insanlığa bildirir ve böylece akıl ile nakil arasında dengeli bir ilişki kurulur. Mucize anlayışı, onun nübüvvet teorisinin en güçlü delilidir. Mucizeler, olağanüstü ve benzeri üretilemez fiiller olarak peygamberin doğruluğunu teyit eder. Bu bağlamda peygamberlik yalnızca bir inanç meselesi değil, aynı zamanda toplum düzenini ve ahlâkı koruyan ilahî bir kurumdur. Âhiret inancı ise, dünyadaki eksik kalan adaletin tamamlanacağına dair ilahî bir teminattır. Ölüm sonrası diriliş, hesap günü ve cennet-cehennem kavramları, Cüveynî'nin inanç doktrininin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu yaklaşım, onun Tanrı adaletine dair kavramsallaştırmasını güçlendirir ve kelâmda âhiret meselesini derinlemesine ele alan sistematik yorumlardan biri olmasını sağlar.¹¹

⁹ Mehmet Macit Sevgili, *Cüveynî'nin Kıyas Anlayışı* (İstanbul: İSAM Yay., 2016), 58-65; Mehmet Aktaş, *Tanım veya Hakikat: Cüveynî'nin Kelâm Sisteminin Analizi* (İstanbul: Ketebe Yay., 2021), 89-95; Kahraman, *Cüveynî'de İlliyyet Teorisi*, 2021, 73.

¹⁰ İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-İrşâd ilâ kavâti'l-edille fî usûli'l-i'tikâd*, thk. M. Yûsuf Mûsâ, Ali Abdülmün'im Abdülhamîd (Kahire-Bağdat, 1950), 303; Mikail İpek, "Cüveynî'de Nübüvvet Tartışmaları", *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* 16 (2025), 76-102.

¹¹ İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *İnanç Esasları Kılavuzu Kitabü'l-İrşad*, çev. A. Bülent Baloğlu vd. (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), 101-108; Muhammed Mustafa Sancar, *Cüveynî'nin Değişim Geçirdiği Kelâmî Görüşleri* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2014), 55-62; İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-Giyâsî: İslâm'da Başkanlık Sistemi*, çev. Abdullah Ünal (İstanbul: Mevsimler Kitap, 2016), 42-50.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SON YÜZYILDA TÜRK KELÂM AKADEMİSİNDE CÜVEYNÎ

2.1. SON YÜZYILDA TÜRK KELÂM AKADEMİSİNDE CÜVEYNÎ

Türkiye’de Cumhuriyet dönemiyle birlikte klasik İslâm metnlerinin yeniden keşfi, tahkiki ve tercümesi hız kazanmıştır. Bu süreç, sadece metin neşri ile sınırlı kalmamış, yeni akademik yöntemlerle Cüveynî gibi öncü kelâmcıların fikirlerinin çağdaş bağlama taşınmasına da imkân tanımıştır. Türk kelâm akademisinde lisansüstü tezler, makaleler, derlemeler ve monografiler aracılığıyla Cüveynî’nin metinleri yeniden tartışma konusu olmuş, klasik kelâmın ana meseleleri güncel tartışmalarla ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda mezkûr bölümde, önce klasik metinlerin neşri ve tahkiki ele alınacak, ardından bu eserlerin nasıl incelendiği, yorumlandığı ve Türk kelâm düşüncesine ne gibi katkılar sunduğu kısaca değerlendirilecektir.

2.1.1. Klasik Metinlerin Neşri ve Tahkiki

Türkiye’de son yüzyılda yapılan tahkikler, Cüveynî’nin metnlerinin farklı coğrafyalarda bulunan nüshalarını bir araya getirerek bilimsel bir metin disiplini oluşturmayı amaçlamıştır. Bu çalışmalar, metinlerdeki varyantların karşılaştırılması, yorumlanması ve günümüz okuyucusuna sunulması açısından büyük önem taşır. Ayrıca yapılan tercümelemler, kelâm öğrencilerine kaynakları doğrudan inceleme fırsatı tanımış, lisansüstü eğitimde metin çözümleme pratiğini yaygınlaştırmıştır. Bu sayede Cüveynî’nin kelâm sistemi sadece tarihi bir miras olarak kalmamış, güncel araştırmaların temel kaynaklarından biri olmuştur.¹²

2.1.2. Cüveynî’nin Görüşlerinin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi

Cüveynî’nin eserleri, sadece kelâm alanında değil, fıkıh usûlü ve siyaset felsefesi gibi disiplinlerde de yeniden ele alınmıştır. Onun icmâ, maslahat, kıyas gibi kavramlara getirdiği açıklamalar, çağdaş metodoloji tartışmalarında yeni açılımlar sağlamıştır. Akademik literatürde bu yönüyle Cüveynî, klasik metin geleneğini bugünün normatif tartışmalarına taşıyan köprü figürlerden biri olarak görülmektedir.¹³

¹² İmamü’l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-Varakat*, çev. Adnan Memduhoğlu (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 5-10; İmamü’l-Haremeyn el-Cüveynî, *Zor Zamanda Siyaset - İmâmü’l-Haremeyn Cüveynî ve “Gıyâsü’l-ümem fî iltiyâsi’z-zulem” Adlı Eseri*, ed. Özgür Kavak - Ömer Türker (İstanbul: Klasik Yay., 2021), 120-135; el-Cüveynî, *el-Gıyâsî: İslâmda Başkanlık Sistemi*, 22-28.

¹³ Ahmet Elmuhbani, *el-Cüveynî’nin Fıkıh Düşüncesinde Öncelikler Fıkıhı (Fıkhu’l-evveliyyât inde’l-imâm el-Cüveynî)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2023), 78-85; Mehmet Cengiz, *Cüveynî’de İcmâ Teorisi (İlk Etkileşimler Dönemi İcmâ Temellendirilmesine Farklı Bir Yaklaşım)* (Konya: Selçuk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2007), 35-42.

2.1.3. Cüveynî'nin Türk Kelâm Düşüncesine Etkileri

Cüveynî'nin kelâm sistemi, Türkiye'deki İlahiyat fakültelerinde okutulan kelâm ders kitaplarında geniş şekilde yer almakta; çağdaş İslâm düşüncesinde akıl-nakil dengesi tartışmalarında önemli bir referans noktası oluşturmaktadır. Onun Tanrı tasavvuru, nedensellik anlayışı ve nübüvvet teorisi, günümüz kelâm problemlerinin klasik kaynaklarla nasıl ilişkilendirileceğine dair zengin bir zemin sunar. Böylece Cüveynî hem akademik dünyada hem de İslâm düşüncesinin güncel meselelerinde temel bir başvuru kaynağı olmayı sürdürmektedir.¹⁴

2.2. SON YÜZYILDA TÜRK KELÂM LİTERATÜRÜNDE CÜVEYNÎ

İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, Eş'arî kelâmının ana kaynaklarından biri olması, fıkıh usûlü alanında yetkin eserler vermesi ve Gazzâlî gibi önemli şahsiyetlerin hocası olması sebebiyle Türk akademisyenler için merkezi bir referans noktası olmayı sürdürmektedir. Bu tez çalışması, son yüzyılda (yaklaşık 1923-2025 arası) Türk kelâm akademisinin Cüveynî'ye yönelik ilgisini, metodolojik ve tematik açıdan analiz etmektedir. Yapılan kapsamlı doküman analizi ve betimsel tarama neticesinde, Cüveynî'nin Türk Kelâm literatüründeki yerinin, özellikle son yıllarda, nicelik ve nitelik bakımından belirgin bir artış gösterdiği tespit edilmiştir. Yayın türü bazında genel dağılım olarak Türk Kelâm literatüründeki Cüveynî çalışmalarının dağılımı incelendiğinde, akademik faaliyetlerin hemen hemen tüm yayın türlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum, Cüveynî'nin sadece uzmanlık alanlarında değil, geniş bir akademik yelpazede ele alındığını göstermektedir.

Yıl bazında (Kronolojik) dağılımın trendi Türk Kelâm akademisinin Cüveynî'ye olan ilgisi, Cumhuriyet'in ilk yıllarından bu yana varlığını sürdürmekle birlikte, özellikle 2000'li yıllardan sonra ciddi bir ivme kazanmıştır. İncelenen örneklerin büyük çoğunluğunun son on beş yıla (2010 sonrası) ait olması, mevcut durumu doğrulamaktadır. Bu ivme 2000 öncesi ve sonrası şeklinde iki kısımda şöyle izâh edilebilir:

2000 Öncesi Dönem: Bu dönemde Cüveynî'ye ilgi daha çok çeviri, genel Kelâm tarihi çalışmaları ve klasik metinlerin neşri/tahkiki bağlamında ortaya çıkmıştır.

2000 Sonrası Dönem: İlgi, belirgin bir şekilde artmış ve tematik olarak derinleşmiştir. Örneğin, 2025 yılında tamamlanmış veya tamamlanmak üzere olan tezler (Muhammed Selim Kaya - Cüveynî ve Ebü'l-Muîn en-Nesefî'de Kelâm Yöntemi vs.), 2024 tarihli doktora tezleri ve 2023 tarihli makaleler dikkate alındığında, akademik ilginin zirve noktasını son on yıl

¹⁴ Mehmet Bulgen, *Kelâmın Nesne Kuramı - Cüveynî'de Cisim, Hareket ve Nedensellik* (İstanbul: M.ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2024), 210-215.

(özellikle 2020-2025 arası) oluşturduğu açıkça görülmektedir. Bu yoğunluk, aynı zamanda Cüveynî'nin sadece kelâm alanında değil, fıkıh usûlü (fıkhu'l-evveliyât) ve siyaset felsefesi (imâmet teorisi, hilâfet anlayışı) gibi disiplinlerarası konularda da aktif olarak ele alındığını göstermektedir.

Sonuç olarak, Cüveynî'ye yönelik Türk Kelâm akademisindeki ilgi, nicelikte son dönemde keskin bir artış gösterirken, nitelikte ise disiplinlerarası, metodolojik ve analitik derinliğe sahip bir seyir izlemektedir. Bu durum, Cüveynî'nin klasik bir figür olmanın ötesinde, modern dönem Kelâm problemlerine ışık tutan dinamik bir kaynak olarak görüldüğünü kanıtlamaktadır. Aşağıda bu çalışmalar ele alınacaktır.

2.2.1. Kitaplar

Kitap formatında yayınlanan çalışmalar, genellikle ya doktora tezlerinden üretilmiş ya da kelâm ve fıkıh usûlü disiplinlerine dair temel kaynak niteliğindeki eserlerde Cüveynî'ye ayrılan bölümlerden oluşmaktadır. Bu yayınların, Cüveynî'nin fikirlerinin geniş kitlelere ve lisansüstü öğrencilerine ulaşmasına ciddi mânada katkı sağladığı ifade edilebilir.

İmamü'l-Haremeyn Cüveynî

Mehmet Macit Sevgili'nin Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları'ndan çıkan ve farklı baskıları yapılan kitabıdır. Yazar eserinde, İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin hayatını, ilmî şahsiyetini, görüşlerini ve etkisini kapsamlı biçimde incelemektedir. İmamü'l-Haremeyn Cüveynî (ö. 478/1085) ile ilgili biyografik ve akademik bir çalışma olan eser, 5. yüzyıl İslâm düşüncesinin önemli simalarından olan ve Gazzâlî gibi âlimler yetiştiren Cüveynî'nin hayatı, ilmî kişiliği, eserleri ve düşünce dünyasına dair kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Kitap, dört ana bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde Cüveynî'nin biyografisi, eğitim süreci ve siyasî-mezhepsel bağlamı, ikinci bölümde hocaları, öğrencileri, eserleri ve fıkıh, kelâm, felsefe gibi alanlardaki katkıları, üçüncü bölümde zaman içinde değişen görüşleri ve dördüncü bölümde ise kendisine yöneltilen eleştiriler ve bunlara verilen cevaplar ele alınmaktadır.¹⁵

Cüveynî'nin Kıyas Anlayışı

M. Macit Sevgili tarafından kaleme alınan bu eser, İSAM'ın Erken Klasik Dönem Projesi kapsamında yayımlanmış olup, İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin farklı eserlerindeki kıyas konusundaki görüşlerini bir araya getirerek yeterli ölçüde bilgiler sunmaktadır. Kelâmcıların Cüveynî'nin usul metodolojisinin temel metinlerinden olan *el-Burhân* adlı

¹⁵ Sevgili, *İmamü'l-Haremeyn Cüveynî*, 5-250.

eserinde ele alınan kıyas konusuna dair yapmış oldukları detaylı araştırmalar, onun akılcı yaklaşımını net bir şekilde ortaya koyarken kendisi, kıyas ve kıyas ile istidlal bağlamında “makâsıd” (amaçlar) kavramının öncü ve kurucu teorisyenlerinden biri olarak kabul edilir. Cüveynî’nin *el-Burhân* adlı kitabında İmâm Şâfiî’nin mezhebinin geniş, maslahat merkezli yorumu ile dar, lafızcı yorumu arasında bir denge arayışında olsa da özellikle kıyas konusunda kendi özgün yaklaşımlarını geliştirdiği vurgulanmaktadır. Yazar, Cüveynî’nin kıyasla ilgili yaklaşımlarını, değerlendirmelerini, yorumlarını, analizlerini, tespitlerini, çıkarımlarını ve inşa ettiği teorik çerçeveleri genişçe ele almaktadır.¹⁶

el-Gıyâsî: İslâm’da Başkanlık Sistemi

İslâm düşünce geleneğinin önemli eserlerinden biri olan *el-Gıyâsî: İslâm’da Başkanlık Sistemi*, İmâmü’l-Haremeyn Ebû’l-Meâlî el-Cüveynî’nin (1025–1085) kaleme aldığı ve Abdullah Ünalın tarafından Türkçeye kazandırılan kıymetli bir çalışmadır. Bu eser, İslâm siyaset düşüncesi ve yönetim anlayışı üzerine derinlemesine bir bakış sunmaktadır. *el-Gıyâsî*, İslâm siyaset teorisinin temel taşlarından biri olarak kabul edilir. İmâmü’l-Haremeyn el-Cüveynî bu eserinde, İslâm’da yönetim biçimini detaylı bir şekilde ele alarak, özellikle başkanlık sistemi üzerine yoğunlaşmıştır. Eserde, İslâm dünyasında iki başkanın caiz olmadığı, zaruret olmadıkça tek bir liderin olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu yaklaşım, İslâm tarihinde uygulanan yönetim biçimlerinin analizini ve günümüz yönetim sistemleriyle karşılaştırmasını içermektedir. el-Cüveynî, farklı bakış açıları ve düşüncelerle eseri kaleme alarak, her dönemdeki Müslümanlara ufuk açmayı amaçlamıştır.¹⁷

el-Varakat

Cüveynî’nin Beyan Yayınları’ndan çıkan “*el-Varakat*” adlı eseri, fıkıh usûlü alanında kaleme alınmış önemli bir çalışmadır. İmam Gazali’nin hocası el-Cüveynî’nin bu sahadaki en mühim eserlerinden biri olan bu kitap, Arapça aslıyla beraber yayımlanmış ve Adnan Memduhoğlu tarafından Türkçeye çevrilmiştir. 96 sayfadan oluşan eser, ilk baskısı 2016 yılında yapılmış olup, ciltli olarak okuyucuya sunulmaktadır.¹⁸

Cüveynî’de İlliyet Teorisi

Hüseyin Kahraman’ın kaleme aldığı “*Cüveynî’de İlliyet Teorisi*” adlı bu eser, aslında yazarın Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı

¹⁶ Sevgili, *Cüveynî’nin Kıyas Anlayışı*, 3-327.

¹⁷ el-Cüveynî, *el-Gıyâsî: İslâm’da Başkanlık Sistemi*, 8-336.

¹⁸ el-Cüveynî, *el-Varakat*, 1-96.

Kelâm Bilim Dalı'nda Prof. Dr. Hatice Kelpetin Arpaguş danışmanlığında hazırladığı bir doktora tezinden üretilmiş ve 2021 yılında İz Yayıncılık tarafından kitap olarak yayımlanmıştır. Kitap, Din ve Felsefe alanlarına, özellikle de kelâm ve nedensellik konularını ele almaktadır. Eser, Tanrı ile âlem arasındaki ilişkinin kelâmcılar perspektifinden nasıl ele alındığını derinlemesine inceleyerek, Eş'âri kelâmının önde gelen düşünürlerinden İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin entelektüel dünyasına kapsamlı bir bakış sunar. Tezden kaynaklanan bu titiz çalışma, kelâm bilginlerinin Tanrı'nın zatına ilave sıfatlara sahip oluşu, âlemin yoktan yaratılışı ve zorunlu nedenselliğin reddi gibi temel ilkeleri neden ısrarla savunduklarını ve bu prensiplerin birbiriyle nasıl ilişkili olduğunu ayrıntılarıyla ortaya koyar. Ayrıca, Cüveynî'nin bu doktrinleri tutarlı bir biçimde açıklama çabası, zorunlu nedenselliğin reddinden doğan epistemolojik sorunlara getirmeye çalıştığı çözümler ve bu çabalar sonucunda kelâm ilminde meydana gelen dönüşümler de mezkûr akademik eserin ana konularını oluşturmaktadır.¹⁹

Cüveynî'de İcmâ Teorisi: İlk Ekolleşmeler Dönemi İcmâ Temellendirilmesine Farklı Bir Yaklaşım

Mehmet Cengiz'in kaleme aldığı "*Cüveynî'de İcmâ Teorisi: İlk Ekolleşmeler Dönemi İcmâ Temellendirilmesine Farklı Bir Yaklaşım*" başlıklı bu önemli eser, yazarın 2007 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı'nda Prof. Ahmet Yaman danışmanlığında tamamladığı yüksek lisans tezinden üretilerek kitaplaşmıştır. Söz konusu eser, İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin İslâm hukuk metodolojisindeki icmâ (ilim ehlinin görüş birliği) teorisini derinlemesine ele alarak, İslâm hukukçularının icmâ delilini temellendirme çabalarında genellikle Şâfiî tarafından kullanıldığı rivâyet edilen Nisâ Suresi'nin 115. âyetine dayanma gibi klasik yaklaşımlara farklı bir perspektif sunar. Bu eserde, Cüveynî'nin icmânın sözü edilen âyetle temellendirilmesinin sağlıklı olmadığını savunarak, bu âyetin icmânın ispatında kullanılamayacağını iddia eden ilk isimlerden biri olduğu vurgulanmaktadır. Zira o, "*Kendisine doğru yol belli olduktan sonra, Rasul'e muhalefet edip mü'minlerin yolundan başka bir yola uyanı yöneldiği yolda bırakır ve onu cehenneme atarız.*" mealindeki Nisâ, 115. âyetini icmâ için bir delil olarak görmediği gibi, "*Ümmetim dalâlet üzerinde birleşmez.*" hadisini de vahid haberler arasında yer alması gerekçesiyle yetersiz bulur. Cengiz'in eseri, Cüveynî'nin bu eleştirel analizini detaylandırarak, icmânın yalnızca nakle dayalı bilginin ya da sadece aklın ürünü olmadığını savunduğunu iddia etmektedir. Ona göre icmânın, ya âlimlerin kesin ve zanna dayanmayan naklî bir delile dayandırdıkları bir hüküm üzerinde ittifak etmeleriyle ya da zanna dayalı bir hükümde icmâ

¹⁹ Kahraman, *Cüveynî'de İlliyyet Teorisi*, 2021, 1-320.

etmeleri durumunda, önceki nesillerin icmâya muhalefet etmenin apaçık bir sapıklık olduğu fikri üzerinde birleşmeleriyle kesinlik kazandığını ileri sürmektedir.²⁰

Luma’u’l-Edille: Ehli Sünnet İnancının Delilleri

İmamü’l-Haremeyn el-Cüveynî tarafından kaleme alınan “*Lüma’u’l-edille fî kavâ’idi Ehli’s-sünne*” adlı bu eser, Murat Serdar tarafından Türkçe’ye çevrilmiştir. Söz konusu kitap, Cüveynî’nin kelâm alanındaki pek çok çalışmasından birisi olmakla birlikte özellikle *eş-Şâmil fî usûli’d-dîn*, *el-İrşâd ilâ kavâdi’l-edilleti fî usûli’l-i’tikâd* ve *el-‘Akîdetü’n-Nizâmiyye* gibi bilinen diğer eserlerinin bir özeti niteliğindedir. Bu çalışmasında Cüveynî, Ehl-i Sünnet inancının delillerini ortaya koyarken, özellikle Mu‘tezile olmak üzere diğer gruplarla olan farklılıkları ele almaktadır.²¹

Kitabu’l-İrşad: İnanç Esasları Kılavuzu

Yazar, “*İnanç Esasları Kılavuzu (Kitabü’l-İrşad)*” adlı kitabında kelâm, fıkıh, usûl-i fıkıh, tefsir ve hadis gibi çeşitli İslâmî ilimlerdeki yetkinliğini yansıtan, kelâm tarihinde önemli bir yere sahip olan ve Cüveynî’nin en meşhur eserlerinden biri olarak kabul edilen bir eseri kaleme almaktadır. Eserin klasikleşmesinde, yazıldığı dönemin siyasî, sosyal ve ideolojik yapısı ile üstlendiği misyon etkili olmuştur. Bu kitap, Cüveynî’nin kelâmî görüşlerini ilk elden ve özlü bir şekilde öğrenmek isteyen okuyucular için vazgeçilmez bir kaynaktır. Diyanet Vakfı Yayınları tarafından yayımlanan bu 360 sayfalık eser, Türkçe’ye A. Bülent Baloğlu, Dr. Mehmet İlhan, Doç. Dr. Sabri Yılmaz ve Faruk Sancar tarafından çevrilmiştir. Farklı baskıları mevcuttur.²²

el-Akîdetü’n-Nizamiyye

Cüveynî tarafından kaleme alınan “*el-‘Akîdetü’n-Nizâmiyye*”²³ adlı eser, Muhittin Bağceci’nin çevirisiyle okuyucuya sunulmuştur.²⁴ Alparslan ve oğlu Melikşah’ın veziri Nizamü’l-Mülk’e sunulmak üzere yazılmış bu önemli çalışma, Cüveynî’nin Eş’arilik ve Selef ekolleri arasında orta bir yol izlediği teolojik görüşlerini içerir. Yazar, önceki eserlerinde kulun kaderinin fiillerini etkilemediğini belirterek Eş’arilerin “cebr-i mutavassıt” görüşünü savunurken, bu eserde kulun tamamen özgür olduğunu ve irade ile kudretinin fiilin

²⁰ Mehmet Cengiz, *Cüveynî’de İcma Teorisi - İlk Ekolleşmeler Dönemi İcma Temellendirilmesine Farklı Bir Yaklaşım* (Fecr, 2023), 1-192.

²¹ İmâmü’l-Haremeyn Ebü’l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî, *Luma’u’l-Edille Ehli Sünnet İnancının Delilleri*, çev. Murat Serdar (Kimlik Yayınları, 2017), 11-95.

²² el-Cüveynî, *İnanç Esasları Kılavuzu Kitabü’l-İrşad*, 10-360.

²³ el-Cüveynî, *el-Akîdetü’n-Nizâmiyye*.

²⁴

gerçekleşmesinde etkili olduğunu ileri sürmüştür. Kitabe Yayınları tarafından yayımlanan eser, 112 sayfadan oluşmaktadır.²⁵

Tanım veya Hakikat: Cüveynî'nin Kelâm Sisteminin Analizi

Mehmet Aktaş tarafından kaleme alınan ve Ketebe Yayınları tarafından basılan 376 sayfalık “*Tanım veya Hakikat: Cüveynî'nin Kelâm Sisteminin Analizi*” adlı bu eser, İslâmî ilimlerin önemli bir sahası olan kelâm ilmindeki i'tikâdî mezheplerin birleşme ve ayrışmalarını incelemektedir. Yine kitap, özellikle Eş'ariyye ve Mu'tezile kelâmcılarının geliştirdikleri anlayışları çeşitli ıstılahlar bağlamında ele alırken, İmam-ı Gazzâlî öncesi kelâmcıların “halleri savunanlar ve savunmayanlar” olarak ayrışmasını da gözler önüne sermektedir. Kitabın ilk bölümü, haller teorisinin anlaşılması için “tümeller” tartışmasına genel bir çerçeve çizerken, ikinci bölümde bu tartışma ışığında kelâmî tanımların malzemesi olarak haller teorisi değerlendirilmekte ve bu inceleme sırasında Aristocu felsefe, Platon'un idealar kuramı ve Stoacılar üzerinden karşılaştırmalar yapılmaktadır. Son bölümde ise kelâmcıların haller teorisine dair geliştirdikleri teknik tanım anlayışının altı çizilerek Cüveynî'nin kelâm anlayışındaki değişimlerin izleri sürülmektedir.²⁶

Kelâmın Nesne Kuramı: Cüveynî'de Cisim, Hareket ve Nedensellik

Mehmet Bulgen tarafından kaleme alınan “*Kelâmın Nesne Kuramı: Cüveynî'de Cisim, Hareket ve Nedensellik*” adlı bu önemli eser, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Klasik dönem kelâm düşüncesinin temel meselelerinden olan nesne kuramını geniş çaplı inceleyen kitap, bilhassa meşhûr Eş'arî kelâmcısı İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin bu konudaki görüşlerini merkeze alarak cisimlerin yapısı, hareketin mahiyeti ve nedensellik ilkesinin işleyişi üzerine yaptığı analizleri detaylandırmaktadır. Cüveynî'nin varlık, yokluk, cevher ve araz gibi temel kavramlara getirdiği tanımlar, hareketin bir araz olup olmadığına dair tartışmaları ve özellikle Tanrı'nın her an yaratıcı müdahalesiyle olayların meydana geldiğini savunan Eş'arî nedensellik anlayışını nasıl temellendirdiğini bu 421 sayfalık kitap kapsamlı bir şekilde ortaya koyar; eser, Kelâm ilmi araştırmacıları ve İslâm düşüncesi meraklıları için Cüveynî'nin sistemindeki fizik ve metafizik anlayışlara dair zengin bir kaynak sunmaktadır.²⁷

²⁵ el-Cüveynî, *el-Akîdetü'n-Nizâmiyye*, 10-112.

²⁶ Aktaş, *Tanım veya Hakikat: Cüveynî'nin Kelâm Sisteminin Analizi*, 8-376.

²⁷ Bulgen, *Kelâmın Nesne Kuramı - Cüveynî'de Cisim, Hareket ve Nedensellik*, 11-421.

Zor Zamanda Siyaset: İmamü'l-Haremeyn Cüveynî ve Gıyasü'l-Ümem Fi İltiyâsi'z-Zulem Adlı Eseri

Özgür Kavak ve Ömer Türker tarafından hazırlanan “*Zor Zamanda Siyaset: İmamü'l-Haremeyn Cüveynî ve Gıyasü'l-Ümem Fi İltiyâsi'z-Zulem Adlı Eseri*” başlıklı bu kolektif çalışma, Klasik Yayınları tarafından basılmış 439 sayfalık önemli bir eserdir. Kitap, İslâm siyasi düşüncesinin fıkıh ilmiyle ilişkili boyutunda mühim bir yere sahip olan ve İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin (419-478/1028-1085) kaleme aldığı el-Gıyâsî adlı eseri odak noktasına almaktadır. Bu eser, el-Gıyâsî'yi yazılış amacı, dönemsel bağlamı, sunduğu çözümler, barındırdığı eleştiriler ve sonraki dönemlere olan etkisi açısından çok yönlü bir analize tabi tutmaktadır. Kitapta vurgulandığı üzere, Cüveynî'nin el-Gıyâsî'de siyasi-fikhî hükümleri kesin ve zannî olarak ikiye ayırması dikkat çekici bir yaklaşımdır; zira teorik altyapısı fıkıh usulü eserlerinde bulunan bu ayırım, Cüveynî tarafından ahkâm-ı sultâniyye (devlet hukuku) eseri olan el-Gıyâsî'ye taşınmakta ve kitaptaki meseleler bu özgün ayırma göre detaylıca incelenmektedir. Türkçe olan bu çalışma, İslâm düşünce tarihi ve siyaset fikhî araştırmacıları için değerli bir kaynak niteliğindedir.²⁸

Kelâm Usul-i Fıkıh İlişkisi (İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî Ekseninde)

Recai Çetres tarafından kaleme alınan bu önemli eser, yazarın Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Kelâm Bilim Dalı'nda Prof. Dr. Metin Yurdağür danışmanlığında tamamladığı bir doktora tezidir. Sonçağ Akademi ve Nizamiya Akademi gibi yayınevleri tarafından yayımlanan bu çalışma, kelâm ve usul-i fıkıh arasındaki ilişkiyi İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin görüşleri ekseninde derinlemesine incelerken, Din alanına odaklanmakta ve kelâm, usulü'l-fıkıh, İslâm hukuku gibi temel kavramlar etrafında yoğunlaşmaktadır. Kitap, Müslümanların inanç ve fıkıh alanında karşılaştıkları problemlerin bu iki ilmin doğuşunu nasıl zorunlu kıldığını irdeleyerek başlar; temelde farklı konulara sahip olsalar da bu iki ilmin birçok dini meselede ortak paydada buluştuğunu gösteren eser, kelâm ve usul-i fikhın doğuşundan Cüveynî dönemine kadar olan süreci, bu iki ilmin ilişkisinin mahiyetini ve mütekellimîn, fukaha ve memzuc gibi farklı metotlar altında ele alınış biçimlerini detaylandırır. Eser aynı zamanda, İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin hem kelâm hem de usul-i fıkıh ilmindeki önemli yerini ve bu iki disiplin arasındaki

²⁸ el-Cüveynî, *Zor Zamanda Siyaset - İmamü'l-Haremeyn Cüveynî ve “Gıyâsü'l-ümem fi iltiyâsi'z-zulem” Adlı Eseri*, 1-439.

köprü vazifesini üstlenişini derinlemesine inceleyerek, bu iki ilim dalını aynı potada eritip daha işlevsel kılmak için Cüveynî'nin yaklaşımının önemini vurgulamaktadır.²⁹

2.2.2. Tezler

Tezler, Cüveynî'nin felsefi ve kelâmî görüşlerini derinlemesine ve sistematik olarak ele alan en önemli yayın türlerindendir. İncelenen örnekler arasında, “*Kelâm-Usûl-i Fıkıh İlişkisi, Cüveynî’de İcmâ Teorisi, Cüveynî’de Âlemin Hudûsu, Cüveynî’de İlliyyet Teorisi, Cüveynî ve Ebü’l-Muîn en-Nesefî’de Kelâm Yöntemi ve Cevher Anlayışının Karşılaştırılması*” gibi özelleşmiş ve monografik çalışmalar öne çıkmaktadır. Bu çalışmalar, Cüveynî'nin karmaşık sistemini disiplinlerarası bir bakış açısıyla ele alarak kelâm ve fıkıh usûlü gibi alanlar arasındaki sınırları incelemekte, akademik derinliği temsil etmektedir.

Ahmet Elmuhbani - el-Cüveynî'nin (ö.478/1085) Fıkıh Düşüncesinde Öncelikler Fıkıhı (Fıkhu'l-Evveliyât İnde'l-İmâm el-Cüveynî)

Ahmet Elmubani tarafından Dr. İrfan İçöz danışmanlığında 2023 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Temel İslâm Bilimleri Arapça Bilim Dalı'nda tamamlanan bu yüksek lisans tezi, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin fıkıh düşüncesinde “fıkhu'l-evveliyât” (öncelikler fıkıhı) kavramını detaylı bir şekilde araştırmaktadır. Tez, Cüveynî'nin eserlerinde farzlar ile nafileler, kul hakları ile Allah hakları, zarûriyât, hâciyât ve tahsîniyât gibi maslahat kategorileri arasındaki öncelik ilişkilerini nasıl belirlediğini incelemektedir. Çalışma, Cüveynî'nin içtihadî süreçlerde ve fikhî hüküm çıkarmada önceliklendirme ilkesini hangi esaslara dayandırıldığını, bu yaklaşımın İslâm hukukunun esnekliği ve uygulanabilirliği açısından taşıdığı önemi ve günümüz fıkıh meselelerine uygulanabilirliğini ortaya koyarak fıkıh metodolojisine yeni bir bakış açısı sunmaktadır.³⁰

Mehmet Cengiz - Cüveynî’de İcmâ Teorisi (İlk Ekolleşmeler Dönemi İcmâ Temellendirilmesine Farklı Bir Yaklaşım)

Mehmet Cengiz tarafından Prof. Dr. Ahmet Yaman danışmanlığında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2007 yılında tamamlanan bu yüksek lisans tezi, İslâm hukukunun temel kaynaklarından biri olan icmâ kavramını, ilk ekolleşmeler dönemi'nin

²⁹ Recai Çetres, *Kelâm Usul-i Fıkıh İlişkisi (İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî Ekseninde)* (Sonçağ Akademi, 2021), 1-176; Recai Çetres, *Kelâm Usul-i Fıkıh İlişkisi (İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî Ekseninde)* (İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları, 2022), 7-235.

³⁰ Elmuhbani, *el-Cüveynî'nin fıkıh düşüncesinde öncelikler fıkıhı (Fıkhu'l-evveliyât inde'l-imâm el-Cüveynî)*, 1-149.

önemli simalarından İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin düşüncesi bağlamında kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. Çalışma, Cüveynî'nin yaşadığı dönemin siyasî, içtimâî, dinî ve kültürel atmosferini detaylı bir şekilde değerlendirerek, onun icmâ teorisine getirdiği özgün yaklaşımı, icmânın hakikatı, dayanakları, çeşitleri, sübût ve delalet değeri gibi hassas meseleler üzerinden irdelemektedir. Tez, Cüveynî'nin fıkıh usûlü ve kelâm düşüncesindeki merkezi rolünü vurgulamanın yanı sıra, icmânın erken dönemdeki temellendirilme biçimlerine farklı bir perspektif sunarak İslâm hukuku metodolojisi literatürüne önemli bir akademik katkı sağlamaktadır.³¹

Recai Çetres - Kelâm-Usûl-i Fıkıh İlişkisi (İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî Ekseninde)

Recai Çetres tarafından Prof. Dr. Metin Yurdagür danışmanlığında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2014 yılında tamamlanan bu doktora tezi, İslâm düşünce geleneğinde kelâm ve fıkıh usûlü ilimleri arasındaki derin ve karmaşık ilişkiyi, Eş'arî kelâmının ve Şâfiî fıkının önemli temsilcilerinden İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin eserleri ekseninde ele almaktadır. Çalışma, Cüveynî'nin kelâmî görüşlerinin, onun fıkıh usûlüne dair yaklaşımlarını nasıl şekillendirdiğini ve fıkıh usûlü eserlerinde karşılaşılan kelâmî tartışmaların derinlemesine bir analizini yapmaktadır. Tevhid, nübüvvet, irâde ve kader gibi kelâmî meselelerin fikhî hüküm istidlali süreçlerine olan etkilerini Cüveynî'nin perspektifinden inceleyen bu tez, İslâm düşünce tarihinde disiplinlerarası etkileşimi anlamak ve kelâm ile fıkıh usûlü arasındaki organik bağı gözler önüne sermek adına değerli bir akademik çalışma olarak öne çıkmaktadır.³²

Muhammed Mustafa Sancar - İmamu'l-Haremeyn Cüveynî'nin Değişim Geçirdiği Kelâmî Görüşleri

Muhammed Mustafa Sancar tarafından Prof. Dr. Cemalettin Erdemci danışmanlığında Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2014 yılında tamamlanan bu yüksek lisans tezi, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin ilmî hayatı boyunca kelâmî konulardaki fikir değişimlerini ve gelişimini ayrıntılı bir şekilde incelemektedir. Çalışma, Cüveynî'nin ilim tahsili ve öğretim hayatının farklı evrelerinde, özellikle Basra ve Nişabur dönemlerindeki fikrî tekâmülünü, aldığı ilmî tesirleri ve kendi döneminin ilmî, siyasî ve içtimâî ortamının düşünceleri üzerindeki etkilerini analiz etmektedir. Akıl-nakil ilişkisi, ille-i gâiyye (nihai

³¹ Cengiz, *Cüveynî'de İcmâ Teorisi (İlk Ekolleşmeler Dönemi İcmâ Temellendirilmesine Farklı Bir Yaklaşım)*, 9-136.

³² Recai Çetres, *Kelâm-Usûl-i Fıkıh İlişkisi (İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî Ekseninde)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2014), 1-151.

sebeup), ef‘âl-i ibâd (kulların fiilleri) gibi temel kelâmî meselelerdeki görüş ayrılıklarını ve bu farklılıkların nedenlerini ortaya koyan bu tez, bir âlimin entelektüel yolculuğunu ve içtihadındaki evrimi anlamak adına İslâm düşünce tarihi literatürüne önemli bir katkı sunmaktadır.³³

Hikmet Şavluk - Cüveynî’nin es-Silsile Adlı Eserinde İmam Şâfiî’nin Görüşlerinin Değerlendirilmesi

Hikmet Şavluk tarafından Prof. Dr. Kemal Yıldız danışmanlığında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde 2014 yılında tamamlanan bu yüksek lisans tezi, İmâmü’l-Harameyn el-Cüveynî’nin, mezhebinin kurucusu olan İmâm Şâfiî’nin fikhî ve usûlî görüşlerine yaklaşımını ve özellikle Cüveynî’nin *es-Silsile* adlı eseri bağlamında Şâfiî’nin görüşlerini nasıl değerlendirdiğini araştırmaktadır. Çalışma, Cüveynî’nin Şâfiî’nin fıkıh usûlî prensiplerini nasıl yorumladığını, hangi noktalarda mutabık kaldığını ve hangi hususlarda ise kendine özgü içtihatlar geliştirerek farklı yaklaşımlar sergilediğini titizlikle ortaya koymaktadır. Bu tezin, Şâfiî mezhebi içindeki ilmî sürekliliği ve aynı zamanda içtihadî çeşitliliği göstermesi yönüyle ve büyük bir fıkıh usûlcüsü olan Cüveynî’nin selefi İmâm Şâfiî ile olan ilmî diyalogunu ve ilmî mirasını yorumlama biçimini anlamak açısından önemli bir akademik çalışma olduğu ifade edilebilir.³⁴

Hüseyin Kahraman - Cüveynî’de İlliyet Teorisi

Hüseyin Kahraman tarafından Prof. Dr. Hatice K. Arpaguş danışmanlığında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde 2015 yılında tamamlanan bu doktora tezi, İslâm kelâmında ve fıkıh usûlünde merkezi bir yere sahip olan “illiyet” (nedensellik) kavramını, Eş‘arî kelâm ekolünün önde gelen temsilcilerinden İmâmü’l-Harameyn el-Cüveynî’nin düşüncesi bağlamında kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. Çalışma, Cüveynî’nin ilâhî kudret, âdetullah (Allah’ın âdeti) ve kesb (kulun fiilinin yaratılması) gibi temel kelâmî kavramlar çerçevesinde nedenselliğe yaklaşımını, bu yaklaşımın fıkıh usûlündeki “illet” kavramıyla olan tabîi ilişkisini ve dönemin kelâmî tartışmalarındaki yerini derinlemesine incelemektedir. Tezin, Cüveynî’nin İslâm düşüncesindeki akıl-nakil dengesi, kader-cüz’î irade ilişkisi ve olaylar arasındaki sebep-sonuç bağlamındaki illiyet anlayışına getirdiği özgün

³³ Sancar, *Cüveynî’nin Değişim Geçirdiği Kelâmî Görüşleri*, 3-149.

³⁴ Hikmet Şavluk, *Cüveynî’nin es-Silsile Adlı Eserinde İmam Şâfiî’nin Görüşlerinin Değerlendirilmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2014), 5-126.

yorumları ortaya koymasıyla, kelâm ve fıkıh usûlü literatürüne önemli bir akademik katkı sağladığı görülmektedir.³⁵

Mehmet Macit Sevgili - Cüveynî'nin Kıyâs Anlayışı

Mehmet Macit Sevgili tarafından Prof. Dr. Osman Taştan danışmanlığında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2016 yılında tamamlanan bu doktora tezi, İslâm hukukunda fikhî hükümlere ulaşmada temel istidlâl yöntemlerinden biri olan kıyasın, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin fıkıh usûlü düşüncesindeki yerini ve önemini detaylı bir şekilde araştırmaktadır. Çalışma, Cüveynî'nin kıyasın delil değeri, çeşitleri, rükûnleri, şartları ve özellikle “mana” (illet) tespitindeki metodolojisini derinlemesine inceleyerek, onun kıyasın dayanağı olarak sahâbe uygulamalarına verdiği önemi, münâsebet (maslahat, hikmet, maksad-ı şariat) kavramlarıyla kıyas arasındaki ilişkiyi ve kıyasın fikhî hüküm istidlâlindeki merkezi rolünü analiz etmektedir. Tezin, Cüveynî'nin bu alandaki özgün yaklaşımlarını gün yüzüne çıkararak İslâm hukuku metodolojisi alanına önemli ve kapsamlı bir katkı sunduğu belirtilmektedir.³⁶

Ahmet Gençdoğan – Bakıllânî Cüveynî ve Gazzâlî'de Kelâmın Metodik Yapısı

Ahmet Gençdoğan tarafından Prof. Dr. Galip Türcan danışmanlığında Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2017 yılında tamamlanan bu yüksek lisans tezi, Eş'arî kelâm ekolünün üç büyük ve etkili siması olan Bakıllânî, Cüveynî ve Gazzâlî'nin kelâm ilmini inşa etme, delillendirme ve sistemleştirme yöntemlerindeki farklılıkları ve ortak noktaları karşılaştırmalı bir şekilde incelemektedir. Çalışma, bu üç önemli âlimin kelâmî problemlere yaklaşım tarzlarını, kullandıkları delil türlerini, ispat yöntemlerini ve kelâm ilminin metodolojisine yaptıkları özgün katkıları derinlemesine analiz etmektedir. Tezin, Eş'arî kelâm ekolünün farklı dönemlerindeki gelişimini, her bir âlimin kendine özgü metodolojik tercihlerini ve bunun kelâmın ilmî yapısına etkilerini ortaya koyarak, İslâm kelâm düşüncesinin evrimini ve çeşitliliğini anlamak açısından önemli bir bakış açısı sunduğu görülmektedir.³⁷

³⁵ Hüseyin Kahraman, *Cüveynî'de İlliyyet Teorisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2015), 1-223.

³⁶ Mehmet Macit Sevgili, *Cüveynî'nin Kıyâs Anlayışı* (Ankara: Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2016), 1-215.

³⁷ Ahmet Gençdoğan, *Bakıllânî Cüveynî ve Gazzâlî'de Kelâmın Metodik Yapısı* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2018), 1-107.

Selman Demirboğa - Cüveynî'nin Şâfiîye Muhalefet Ettiği Usûlî Konuların Tespit ve Tahlili

Selman Demirboğa tarafından Doç. Dr. Davut İltaş danışmanlığında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2017 yılında tamamlanan bu yüksek lisans tezi, büyük fıkıh usûlcüsü İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin kendi mezhebinin kurucusu olan İmâm Şâfiî'ye fıkıh usûlü prensipleri bağlamında hangi konularda muhalefet ettiğini ve bu muhalefetlerin gerekçelerini derinlemesine araştırmaktadır. Çalışma, Cüveynî'nin özellikle istidlâl yöntemleri, delillerin çatışması, umum-husus gibi usûlî prensiplerdeki farklı yaklaşımlarını tespit ederek bunların ilmî gerekçelerini ve Şâfiî mezhebi içindeki yerini tahlil etmektedir. Bu tez, bir mezhep içerisinde dahi içtihadın dinamik yapısını, ilmî eleştirelliği ve büyük âlimlerin seleflerine karşı farklı görüşler benimseyebilme özgürlüğünü göstermesi açısından İslâm hukuku metodolojisi literatürüne önemli bir akademik katkı sunmaktadır.³⁸

Hüseyin Örs - İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin Usûl Düşüncesinde İstidlâl

Hüseyin Örs tarafından Prof. Dr. Bilal Aybakan danışmanlığında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2017 yılında tamamlanan bu yüksek lisans tezi, İslâm hukuku usûlünün temel kavramlarından biri olan "istidlâl" (delil getirme, çıkarım yapma) konusunu, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin fıkıh usûlü eserleri ekseninde kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Çalışma, Cüveynî'nin istidlâl yöntemlerini (kıyas, istihsan, istislah, istishâb gibi), delillerin hiyerarşisini, nasların anlaşılması ve yorumlanması süreçlerini nasıl ele aldığını detaylı bir şekilde analiz etmektedir. Tezin, Cüveynî'nin kelâmî arka planının onun usûlî istidlâl anlayışına etkilerini de irdeleyerek, İslâm hukuku metodolojisindeki akıl yürütme süreçlerini ve delillendirme mekanizmalarını anlamak adına önemli bir akademik eser niteliği taşıdığı vurgulanmaktadır.³⁹

Müddessir Demir - Mâverdî'nin el-Ahkâmü's-Sultâniyye'si İle Cüveynî'nin el-Gıyasî'sinin Siyâsî-Fıkhî Ahkâm Açısından Mukayesesi (İmâmet Konuları Örneği)

Müddessir Demir tarafından Prof. Dr. Mehmet Erdoğan danışmanlığında 2018 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı'nda tamamlanan bu yüksek lisans tezi, İslâm siyaset düşüncesinin iki önemli temsilcisi olan Mâverdî ve Cüveynî'nin imâmet anlayışlarını karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Tez, Mâverdî'nin *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* adlı eseriyle Cüveynî'nin "el-

³⁸ Selman Demirboğa, *Cüveynî'nin Şâfiî'ye Muhalefet Ettiği Usûlî Konuların Tespit ve Tahlili* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2017), 9-114.

³⁹ Hüseyin Örs, *İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin Usûl Düşüncesinde İstidlâl* (İstanbul: Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2017), 4-204.

Gıyasî” adlı eserini siyasi-fıkhi hükümler bağlamında, özellikle de devlet başkanlığı anlamına gelen imâmetin şartları, görevleri, tayini ve azli gibi temel konularda derinlemesine bir mukayeseye tabi tutmaktadır. Bu mukayese ile iki âlimin benzer ve farklı yaklaşımları ortaya konmakta, İslâm siyaset fıkhiındaki çeşitlilik ve derinlik gözler önüne serilmektedir. Çalışma, dönemin siyasî ve toplumsal koşulları altında fikhî prensiplerin devlet yönetimine nasıl uyarlandığını ve imâmetin meşruiyet zeminini nasıl inşa ettiklerini anlamak adına bilimsel araştırmalara önemli bir katkı sunmaktadır.⁴⁰

Ahmed Ali Hüseyin el-Azzi - Ârâü Ebi Ya’Lâ ve’l-Cüveynî fi’l-İmâme min Hilâli Kitâbeyhimâ: el-Ahkâmü’s-Sultâniyye ve Gıyâsü’l-Ümem (Tahlilî Dirâse)

Ahmed Ali Hüseyin el-Azzî tarafından Dr. Abdullah Özcan danışmanlığında 2019 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı’nda tamamlanan bu yüksek lisans tezi, İslâm siyaset fıkhiının önemli isimlerinden Ebû Ya’lâ ve Cüveynî’nin imâmet konusundaki görüşlerini analitik bir yaklaşımla ele almaktadır. Türkçe adıyla *Ahkâmü’s-Sultaniyye ve Gıyâsü’l-Ümem Bağlamında Ebû Ya’lâ ve Cüveynî’nin Yönetimle İlgili Görüşlerinin Analizi* olan bu tez, Ebû Ya’lâ’nın *el-Ahkâmü’s-Sultâniyye* ve Cüveynî’nin *Gıyâsü’l-Ümem* adlı eserlerini temel alarak, her iki müellifin imâmetin gerekliliği, nitelikleri, görevleri ve toplumsal düzendeki rolü hakkındaki düşüncelerini karşılaştırmalı olarak analiz etmektedir. Çalışma, farklı mezhebî arka planlara sahip bu iki fıkhiçinin imâmet meselesine yaklaşımlarını, onların siyasî teorilerine katkılarını ve bu hipotezlerin İslâm dünyasındaki etkilerini ortaya koyarak İslâm siyaset düşüncesi literatürüne önemli bir perspektif sunmaktadır.⁴¹

Mehmet Aktaş - Cüveynî’de Tanım Teorisi

Mehmet Aktaş tarafından Prof. Dr. Hatice K. Arpaguş danışmanlığında 2020 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Kelâm Bilim Dalı’nda tamamlanan bu doktora tezi, Eş’arî kelâmının önde gelen temsilcilerinden ve İmâm Gazzâlî’nin hocası İmâmü’l-Haremeyn el-Cüveynî’nin kapsamlı tanım teorisini detaylı bir şekilde incelemektedir. Tez, Cüveynî’nin bilgi felsefesinin temel taşlarından olan tanım kavramına yaklaşımını, tümeller (külliyyat), kavramlar, zat, sıfat ve hâl gibi epistemolojik ve

⁴⁰ Muddessir Demir, *Mâverdi’nin el-Ahkâmü’s-Sultâniyye’si İle Cüveynî’nin el-Gıyâsî’sinin Siyâsî-Fıkhi Ahkâm Açısından Mukayesesi (İmâmet Konuları Örneği)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2018), 16-206.

⁴¹ Ahmed Ali Hüseyin el-Azzî, *Ârâü Ebi Ya’Lâ ve’l-Cüveynî fi’l-İmâme min Hilâli Kitâbeyhimâ: el-Ahkâmü’s-Sultâniyye ve Gıyâsü’l-Ümem (Tahlilî Dirâse)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019), 10-118.

ontolojik meselelerle olan ilişkisini derinlemesine analiz etmektedir. Bu çalışma, Cüveynî'nin mantık, kelâm ve usûl-i fıkıh alanındaki eserlerinde tanımın nasıl ele alındığını, varlıkların mahiyetlerinin ne denli kavranıp ifade edildiğini ve bu teorinin İslâm düşüncesindeki genel bilgi teorisi tartışmalarına hangi ölçüde bir katkı sağladığını bilimsel bir yaklaşımla ortaya koymaktadır.⁴²

Serap Olgaç - Cüveynî'nin Mutezilî Ahlak Felsefesine Yönelttiği Eleştiriler

Serap Olgaç tarafından Dr. Öğr. Üyesi Hayrettin Nebi Güdekli danışmanlığında 2020 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Kelâm Bilim Dalı'nda tamamlanan bu yüksek lisans tezi, Eş'arî kelâm ekolünün önemli simalarından İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin, Mu'tezile mezhebinin ahlak felsefesine yönelttiği eleştirileri mercek altına almaktadır. Tez, özellikle iyi ve kötünün niteliği (hüsün-kubûh) meselesi ile Tanrı'nın adaleti ve kötülük problemi bağlamında Cüveynî'nin Eş'arî prensiplere dayanarak Mu'tezile'nin rasyonelci ahlak anlayışına getirdiği itirazları kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Çalışma, Mu'tezile'nin aklın iyiyi ve kötüyü tek başına idrak edebileceği ve Tanrı'nın her zaman iyi olanı yapmak zorunda olduğu gibi görüşlerine karşı Cüveynî'nin ne tür deliller sunduğunu ve bu eleştirilerin İslâm düşüncesindeki ahlâk felsefesi tartışmalarına nasıl bir yön verdiğini analiz etmektedir.⁴³

Yahya Solmaz - Ahkâm-ı Sultâniyye Türü Eserlerde Yürütme ve Yargı Erkleri (Mâverdî, Ebû Ya'lâ ve Cüveynî Örneği)

Yahya Solmaz tarafından Prof. Dr. Ahmet Ünsal danışmanlığında 2020 yılında Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı'nda tamamlanan bu doktora tezi, İslâm devlet geleneğindeki *Ahkâm-ı Sultâniyye* (yönetim hukukuna ilişkin hükümler) türü eserleri esas alarak yürütme ve yargı erklerinin işleyişini Mâverdî, Ebû Ya'lâ ve Cüveynî gibi önde gelen fıkıhçıların bakış açılarından incelemektedir. Tez, bu müelliflerin eserlerinde devlet başkanı (halîfe/imâm) ve diğer yöneticilerin yetkileri, bakanlıklar, ordu, hazine gibi yürütme organlarının teşkilatlanması ile kadılık müessesesi, davaların görülmesi, deliller ve hüküm verme gibi yargısal süreçlerin nasıl ele alındığını karşılaştırmalı bir analizle ortaya koymaktadır. Çalışma, İslâm hukuk geleneğindeki kuvvetler ayrılığı prensibinin nasıl yorumlandığını, adaletin tesisi ve düzenin sağlanmasında bu erklerin

⁴² Mehmet Aktaş, *Cüveynî'de Tanım Teorisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2020), 1-266.

⁴³ Serap Olgaç, *Cüveynî'nin Mutezilî Ahlak Felsefesine Yönelttiği Eleştiriler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2020), 10-103.

rolünü ve ilgili fıkhi prensipleri derinlemesine irdeleyerek İslâm siyaset ve hukuk düşüncesine önemli bir katkı sunmaktadır.⁴⁴

Mehmet Tekeli - Cüveynî'nin Mu'tezile Eleştirisi

Mehmet Tekeli tarafından Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Kahraman danışmanlığında 2021 yılında Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı'nda tamamlanan bu yüksek lisans tezi, Eş'arî kelâmının mümtaz şahsiyetlerinden İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin Mu'tezile mezhebine yönelttiği eleştirileri kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Tez, Cüveynî'nin özellikle Allah'ın sıfatları, irade özgürlüğü (kader), yaratma, hüsün-kubuh (iyi ve kötünün niteliği), ilahi adalet ve va'd-vaîd (sevap ve ceza) gibi kelâmın temel meselelerindeki Mu'tezilî görüşlere karşı geliştirdiği argümanları detaylı bir analize tabi tutmaktadır. Çalışma, Cüveynî'nin bu eleştirilerinde kullandığı aklî ve naklî delilleri, onların Eş'arî kelâm geleneğindeki yerini ve Mu'tezile-Eş'arî kelâm tartışmalarına olan katkılarını aydınlatarak İslâm düşüncesindeki kelâmî dinamikleri anlamak adına değerli bir bakış açısı sunmaktadır.⁴⁵

Kübra Emen - Cüveynî'de Âlemin Hudûsu

Kübra Emen tarafından Doç. Dr. Murat Memiş danışmanlığında 2021 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Temel İslâm Bilimleri Programı'nda tamamlanan bu yüksek lisans tezi, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin İslâm kelâmının en temel konularından biri olan “âlemin hudûsu” (evrenin sonradan yaratılmış olması) meselesine ilişkin görüşlerini derinlemesine ele almaktadır. Tez, Cüveynî'nin âlemin kadîm (ezeli) olmadığına dair ileri sürdüğü delilleri, özellikle arazlar teorisi ve hareketin hudûsu gibi argümanları detaylı bir şekilde analiz etmektedir. Çalışma, Cüveynî'nin bu konudaki kelâmî tartışmalara getirdiği özgün yorumları, filozofların ve diğer kelâm ekollerinin âlemin ezeliliği görüşlerine karşı geliştirdiği reddiyeleri ve âlemin hudûsunun ispatının İslâm düşüncesindeki yaratılış inancının temellendirilmesindeki önemini aydınlatarak Cüveynî'nin kelâmî mirasına önemli bir katkı sağlamaktadır.⁴⁶

⁴⁴ Yahya Solmaz, *Ahkâm-ı Sultâniyye Türü Eserlerde Yürütme ve Yargı Erkleri (Mâverdî, Ebû Ya'La ve Cüveynî Örneği)* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2020), 1-273.

⁴⁵ Mehmet Tekeli, *Cüveynî'nin Mu'tezile Eleştirisi* (Aksaray: Aksaray Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021), 1-94.

⁴⁶ Kübra Emen, *Cüveynî'de Âlemin Hudûsu* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021), 5-82.

İrem Karalar - İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'de Rü'yetullah

İrem Karalar tarafından Doç. Dr. Murat Akın danışmanlığında 2022 yılında Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı'nda tamamlanan bu yüksek lisans tezi, Eş'arî kelâmının önde gelen simalarından İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin "rü'yetullah" (Allah'ın âhirette müminler tarafından görülmesi) meselesindeki görüşlerini detaylı bir şekilde incelemektedir. Tez, Cüveynî'nin bu konudaki kelâmî delillerini, özellikle nakli (Kur'ân ve Sünnetten) ve aklî (gaybın görülmesi, görmenin şartları vb.) argümanlarını analiz etmektedir. Çalışma, Mu'tezile'nin rü'yetullah'ı aklen imkânsız görmesi ve Allah'ın görülemez olduğu yönündeki görüşlerine karşı Cüveynî'nin ne tür itirazlar getirdiğini, Eş'arî ekolünün söz konusu mes'eledeki temel prensiplerini ve Cüveynî'nin bu tartışmaya özgün katkılarını karşılaştırmalı bir yaklaşımla ortaya koyarak İslâm kelâmındaki bu önemli konuya dair ufuk açıcı bir perspektif sunmaktadır.⁴⁷

Belal Khalifa - Cüveynî'ye Göre İrade

Belal Khalifa tarafından Dr. Öğr. Üyesi Necattin Hanay danışmanlığında 2022 yılında Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı'nda tamamlanan bu yüksek lisans tezi, Eş'arî kelâmının mümtaz şahsiyetlerinden İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin "irade" kavramına ilişkin birtakım değerlendirmeler yapmaktadır. Tez, Cüveynî'nin Allah'ın iradesi, külli ve cüzi irade ayrımı, insanın fiillerindeki irade hürriyeti ve kader meselesi gibi kelâmın temel konularındaki görüşlerini detaylı bir şekilde incelemektedir. Çalışma, Cüveynî'nin cebir (zorlama) ve ihtiyar (özgür seçim) arasında kurduğu dengeyi, insanın fiillerinin Allah tarafından yaratılması ile kulun kesb (kazanım) yoluyla sorumluluk sahibi olması prensibini nasıl açıkladığını ele almaktadır. Bu tez, Cüveynî'nin İslâm kelâmındaki kader ve irade tartışmalarına getirdiği özgün yorumları ve onun bu kompleks konuya dair teorik çerçevesini ortaya koyarak İslâm düşüncesine değerli bir katkı sağlamaktadır.⁴⁸

Yasin Yıldız - Şîrâzî'nin el-Mühezzeb Adlı Eseriyle Cüveynî'nin Nihâyetü'l-Matlab Adlı Eserinin Metot ee Muhteva Açısından Karşılaştırılması (Kitabü'n-Nikah Çerçevesinde)

Yasin Yıldız tarafından Dr. Öğr. Üyesi Hacer Yetkin danışmanlığında 2022 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm

⁴⁷ İrem Karalar, *İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'de Rü'yetullah* (Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2022), 1-88.

⁴⁸ Belal Khalifa, *Cüveynî'ye Göre İrade* (Aksaray: Aksaray Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2022), 2-61.

Hukuku Bilim Dalı'nda tamamlanan bu yüksek lisans tezi, Şâfiî mezhebinin önde gelen iki fıkıh âlimi olan Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin *el-Mühezzebe* adlı eseri ile İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin *Nihâyetü'l-matlab* adlı eserini metot ve muhteva açısından karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Tez, bu karşılaştırmayı özellikle *Kitabü'n-nikâh* (Evlilik Hukuku) bölümü çerçevesinde yoğunlaştırmaktadır. Çalışma, her iki eserde nikahın tanımı, şartları, rukünleri, evlenme engelleri, mehir, talak, iddet gibi konuların nasıl ele alındığını, kullanılan fıkhi metotları, delillendirme biçimlerini ve ihtilaflı meselelerdeki yaklaşımlarını detaylı bir şekilde analiz etmektedir. Bu tez, Şâfiî fıkıh geleneğindeki iki önemli müellifin fikhî üretimlerini karşılaştırarak mezhebin gelişimine ve fikhî literatüre katkılarını aydınlatmakta, başka fıkıhçıların aynı konulardaki farklı usul ve içerik yaklaşımlarını gözler önüne sermektedir.⁴⁹

Elif Gül Yıldız - İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'de Hüsün-Kubuh Meselesi

Elif Gül Yıldız tarafından Doç. Dr. Fadıl Aygün danışmanlığında 2022 yılında Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Kelâm Bilim Dalı'nda tamamlanan bu yüksek lisans tezi, İslâm kelâmının temel tartışma konularından biri olan “hüsün-kubûh” meselesini İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin perspektifinden derinlemesine incelemektedir. Tez, özellikle Eş'arî kelâmının önde gelen temsilcilerinden Cüveynî'nin, fiillerin iyi ya da kötü oluşunun akıl tarafından mı yoksa vahiy tarafından mı belirlendiği konusundaki yaklaşımlarını analiz etmektedir. Çalışma, Mu'tezile'nin aklın bağımsız olarak iyiyi ve kötüyü idrak edebileceği yönündeki görüşlerine karşı Cüveynî'nin Eş'arî prensiplere dayanarak nasıl bir reddiye geliştirdiğini, fiillerin ilâhî emir ve yasaklarla ilişkisini ve mezkûr meselenin ilâhî adalet, insan sorumluluğu gibi diğer kelâmî meselelerle bağlantısını ortaya koyarak İslâm düşüncesindeki bu önemli ahlâk felsefesi tartışmasına katkı sunmaktadır.⁵⁰

Rıdvan Şahin - İmamu'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin Nesh Anlayışı

Rıdvan Şahin tarafından Dr. Öğr. Üyesi Mahsum Aslan danışmanlığında 2022 yılında Hakkari Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı'nda tamamlanan bu yüksek lisans tezi, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin “nesih”⁵¹ anlayışını detaylı bir şekilde incelemektedir. Tez, Cüveynî'nin usûl-i fıkıh metodolojisi içinde neshin

⁴⁹ Yasin Yıldız, *Şîrâzî'nin el-Mühezzebe Adlı Eseriyle Cüveynî'nin Nihâyetü'l-Matlab Adlı Eserinin Metot ve Muhteva Açısından Karşılaştırılması (Kitabü'n-Nikah Çerçevesinde)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2022), 5-106.

⁵⁰ Elif Gül Yıldız, *İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'de Hüsün-Kubuh Meselesi* (Siirt: Siirt Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2022), 7-85.

⁵¹ Bir şer'î hükmün, daha sonra gelen başka bir şer'î hükümle ortadan kaldırılması veya değiştirilmesi.

imkanını, şartlarını, Kur'ân ve Sünnet arasındaki nesh ilişkisini, ahad haberle Kur'ân'ın neshini kabul edip etmemesini gibi kritik konuları nasıl ele aldığını analiz etmektedir. Çalışma, Cüveynî'nin nesih konusunda diğer usûlcülerden ayrılan yönlerini, delillerini ve bu konunun İslâm hukukunun dinamizmine olan katkısını ortaya koyarak İslâm hukuku metodolojisi alanına önemli bir bakış açısı sunmaktadır.⁵²

Ayşe Kanoğlu - Cüveynî ve Sem'ânî'nin Usûl Anlayışlarının Mukayesesi (Nesih Konusu Örneği)

Ayşe Kanoğlu tarafından Dr. Öğr. Üyesi Hacer Yetkin danışmanlığında 2022 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı'nda tamamlanan bu yüksek lisans tezi, Şâfiî usûlünün iki önemli temsilcisi İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî ve Ebû'l-Muzaffer es-Sem'ânî'nin usûl anlayışlarını “nesih” konusu özelinde karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Tez, her iki müellifin neshin tanımı, gerçekleşme imkânı, Kur'ân ve Sünnet arasındaki nesih, icma ile nesih gibi usûl-i fıkıh meselelerine yaklaşımlarını detaylı bir analize tabi tutmaktadır. Çalışma, Cüveynî ve Sem'ânî'nin farklı fıkıh usûlü eserlerinde nesh konusunu nasıl ele aldıklarını, delillendirme yöntemlerini ve aralarındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koyarak Şâfiî usûl geleneğindeki çeşitliliği ve derinliği gözler önüne sermektedir.⁵³

Hakan Alp - Mu'tezile ve Eş'ariyye Arasında İlahi Sıfatlar: Kadî Abdülcebbar ve Ebû'l-Meâlî el-Cüveynî Karşılaştırması

Hakan Alp tarafından Prof. Dr. Aydın Topaloğlu danışmanlığında 2023 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda tamamlanan bu yüksek lisans tezi, İslâm kelâmının iki büyük ekolü olan Mu'tezile ve Eş'ariyye arasındaki ilahi sıfatlar meselesini, Kadî Abdülcebbar (Mu'tezile) ve Ebû'l-Meâlî el-Cüveynî (Eş'ariyye) üzerinden karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Tez, Mu'tezile'nin Allah'ın zatıyla kâim olmayan sıfatları nefyetme (ta'tîl) eğilimi ile Eş'ariyye'nin sıfatları ispat etme (isbat) yaklaşımını, ilim, irade, kudret, kelâm, görme ve duyma gibi sıfatlar özelinde detaylıca analiz etmektedir. Çalışma, bu iki kelâmî ekolün Tanrı tasavvurlarındaki temel farklılıkları ve bu farklılıkların ilâhî sıfatlar konusundaki yorumlarına nasıl yansıdığını, dönemin entelektüel

⁵² Rıdvan Şahin, *İmamü'l-Haremeyn El-Cüveynî'nin Nesh Anlayışı* (Hakkari: Hakkari Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2022), 1-123.

⁵³ Ayşe Kanoğlu, *Cüveynî ve Sem'ânî'nin Usûl Anlayışlarının Mukayesesi (Nesih Konusu Örneği)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2022), 5-109.

tartışmalarını ve kelâm ilminin gelişimindeki yerini gözler önüne sererek kelâm ilmine önemli bir katkı sunmaktadır.⁵⁴

Burhan Güngör - Cüveynî’de Kulların Fiilleri

Burhan Güngör tarafından Dr. Öğr. Üyesi M. Yuşa Yaşar danışmanlığında 2024 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kelâm Anabilim Dalı’nda tamamlanan bu yüksek lisans tezi, İslâm kelâmının asırlardır üzerinde tartışılan en karmaşık konularından biri olan “kulların fiilleri” (insan eylemleri) meselesini İmâmü’l-Haremeyn el-Cüveynî’nin Eş’arî kelâmına özgü bakış açısından ele almaktadır. Tez, Cüveynî’nin bu meseledeki temel görüşü olan “kesb” (kazanım) teorisini derinlemesine analiz ederek, insanın fiillerinin Allah tarafından yaratılması ile kulun bu fiilleri “kesb” etmesi arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Çalışma, Cebriyye’nin tam zorunluluk ve Mu’tezile’nin tam özgür irade görüşlerine karşı Cüveynî’nin nasıl bir orta yol benimsediğini, insan sorumluluğu, ilâhî adalet ve ilâhî kudret gibi kavramlarla bu konunun bağlantısını ortaya koyarak Eş’arî kelâmının bu merkezi meselesine önemli bir katkı sağlamaktadır.⁵⁵

Enes Er - İmâmü’l-Haremeyn el-Cüveynî’de İmâmet Teorisi

Enes Er tarafından Prof. Dr. Faruk Sancar danışmanlığında 2024 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı’nda tamamlanan bu doktora tezi, İmâmü’l-Haremeyn el-Cüveynî’nin İslâm siyaset düşüncesindeki “imâmet teorisi”ni kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Tez, Cüveynî’nin siyasi otoritenin meşruiyeti, devlet başkanının (imâmın) nitelikleri, seçimi, görevleri, azli, kriz dönemlerindeki yönetim anlayışı ve hilafet kurumunun İslâm toplumundaki yeri gibi konulara dair detaylı görüşlerini analiz etmektedir. Özellikle onun *Gıyâsü’l-Ümem* adlı eseri başta olmak üzere diğer fıkıh ve kelâm eserlerinden de yararlanarak Cüveynî’nin siyasi düşüncesinin temel prensiplerini ve İslâm siyaset fıkıhına getirdiği özgün yorumları ortaya koymaktadır. Çalışma, dönemin siyasi ve toplumsal çalkantıları karşısında Cüveynî’nin devlet ve toplum düzenine ilişkin fikhî ve kelâmî çözümlerini derinlemesine irdeleyerek İslâm siyaset teorisi literatürüne önemli bir katkıda bulunmaktadır.⁵⁶

⁵⁴ Hakan Alp, *Mu’tezile ve Eş’ariyye Arasında İlahi Sıfatlar: Kadî Abdülcebbar ve Ebû’l-Meâlî el-Cüveynî Karşılaştırması* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2023), 9-114.

⁵⁵ Burhan Güngör, *Cüveynî’de Kulların Fiilleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2024), 8-91.

⁵⁶ Enes Er, *İmâmü’l-Haremeyn el-Cüveynî’de İmâmet Teorisi* (Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora, 2024), 1-129.

Rumeysa Nur Şimşek - İbn Sîna ve Cüveynî'nin Cevher Anlayışlarının Mukayesesi

Rumeysa Nur Şimşek tarafından Doç. Dr. Hüseyin Kahraman danışmanlığında 2024 yılında Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Kelâm Bilim Dalı'nda tamamlanan bu yüksek lisans tezi, İslâm düşünce tarihinde farklı ekollerin iki önemli temsilcisi olan İbn Sînâ (filozof) ve İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî (kelâmcı)nin "cevher" (öz, töz) anlayışlarını karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Tez, İbn Sînâ'nın Aristotelesçi geleneğe bağlı olarak cevheri nasıl tanımladığını, araz (ilintiler) ile ilişkisini ve metafizik sistemindeki yerini analiz ederken, Cüveynî'nin ise kelâmî bağlamda atomculuk ve cisim-araz ilişkisi üzerinden cevher anlayışını nasıl temellendirdiğini araştırmaktadır. Çalışma, felsefe ve kelâm arasındaki temel varlıkbilimsel farklılıkları "cevher" kavramı üzerinden ortaya koyarak, her iki düşünürün kendi epistemolojik ve ontolojik çerçeveleri içinde bu temel kavramı nasıl yorumladıklarını derinlemesine incelemektedir.⁵⁷

Muhammed Selim Kaya - Cüveynî ve Ebü'l-Muîn en-Neseî'de Kelâm Yöntemi

Muhammed Selim Kaya tarafından Prof. Dr. Sabri Yılmaz danışmanlığında 2025 yılında Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda tamamlanan bu doktora tezi, Eş'arî kelâm ekolünün önemli temsilcilerinden İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî ile Mâtürîdî kelâm ekolünün önde gelen simalarından Ebü'l-Muîn en-Neseî'nin "kelâm yöntemi"ni karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Tez, her iki müellifin bilgi kaynakları (akıl, nakil, duyular), delillendirme biçimleri, kavram analizi, ihtilaflı meselelerdeki yaklaşımları ve diğer mezheplere yönelik eleştiri yöntemleri gibi kelâmî metodolojinin temel unsurlarını detaylı bir şekilde analiz etmektedir. Çalışma, Eş'arî ve Mâtürîdî kelâm ekolleri arasındaki benzerlik ve farklılıkları metodolojik düzeyde ele alarak, İslâm kelâm ilminin gelişimine ve farklı düşünce geleneklerinin argümantasyon yapılarına dair önemli bir perspektif sunmaktadır.⁵⁸

2.2.3. Makaleler

Hakemli akademik dergilerde yayımlanan makaleler, tezlere kıyasla daha spesifik konuları inceleyerek güncel tartışmalara katkı sunmaktadırlar. Nitekim bunlardan bazıları, Cüveynî'nin atomculuk, metafizik ve epistemoloji alanındaki özgün görüşlerinin sürekli güncel tutulduğunu göstermeye çalışırken diğer bir kısmı da onun eserlerinin sahliliği, *el-Kâfiye fi'l-*

⁵⁷ Rumeysa Nur Şimşek, *İbn Sîna ve Cüveynî'nin Cevher Anlayışlarının Mukayesesi* (Aksaray: Aksaray Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2024), 4-92.

⁵⁸ Muhammed Selim Kaya, *Cüveynî ve Ebü'l-Muîn en-Neseî'de Kelâm Yöntemi* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2025), 1-252.

cedel adlı eserin Cüveynî'ye aidiyeti, diğer âlimlere kartışı sergilediği tavır ve onlarla olan ilişkisi gibi filolojik ve tarihsel konuları ele almaktadır.

Eş'arî Kelâmında Metodolojik Dönüşümün Öncüleri Olarak Cüveynî ve Gazzâlî

Ahmet Gençdoğan tarafından kaleme alınan “*Eş'arî Kelâmında Metodolojik Dönüşümün Öncüleri Olarak Cüveynî ve Gazzâlî*” başlıklı bu araştırma makalesi, 2020 yılında Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin 1. cilt, 1. sayısında yayımlanmıştır. Makale, Cüveynî ve Gazzâlî'nin Eş'arî kelâmındaki metodolojik farklılaşmadaki öncü rollerini analiz etmektedir. Çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan “Bakillânî, Cüveynî ve Gazzâlî'de Kelâmın Metodik Yapısı” başlıklı yüksek lisans tezinden hareketle hazırlanmıştır. Makale, İslâm düşünce tarihinde ve özellikle Eş'arî kelâm ekolünde Cüveynî ve Gazzâlî'nin metodolojik değişim ve gelişimdeki öncü rollerini ele almaktadır. Çalışma, kelâm, metot, istidlal (çıkarım), Cüveynî ve Gazzâlî gibi anahtar kelimeler etrafında şekillenmekte olup, dönemin kelâm ilmindeki yaklaşımlarını ve bu iki önemli ismin kelâma kazandırdığı yenilikçi yöntemleri incelemektedir.⁵⁹

Kelâmda Sünnet'in Kaynaklık Değeri -Cüveynî ve Gazzâlî'nin Haber Anlayışları Bağlamında-

Bu makale de Ahmet Gençdoğan tarafından Marife Dini Araştırmalar Dergisi'nin 20. Cilt, 2. Sayısında yayınlanmıştır. Makale, kelâmî meselelerin tespitinde Kur'ân'dan sonra ikinci temel kaynak olan Sünnet'in önemini ve kaynaklık vasfını incelemektedir. Söz konusu çalışma, özellikle Kitab'ın açıklayıcısı rolündeki Sünnet'in ve Hz. Peygamber'in hadislerinin kelâm ilminde nasıl bir referans değeri taşıdığını tartışmaktadır. Ayrıca bu bağlamda İmamü'l-Haremeyn Cüveynî ve Gazzâlî gibi önemli kelâmcıların haber (sünnet) anlayışlarını karşılaştırmalı olarak ele alarak, Sünnet'in kelâmî deliller arasındaki konumunu ve bu iki âlimin sünnete bakış açılarının kelâm ilmine etkilerini analiz etmektedir.⁶⁰

İmamü'l-Haremeyn Cüveynî

Bu makale, Hasan Demir tarafından Mizanü'l-Hak İslâmî İlimler Dergisi'nin 15. sayısında, Aralık 2022 tarihinde yayınlanmıştır. Makale, Mehmet Macit Sevgili'nin “*İmamü'l-Haremeyn Cüveynî*” adlı, 2021 yılında Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları tarafından basılan 266

⁵⁹ Ahmet Gençdoğan, “Eş'arî Kelâmında Metodolojik Dönüşümün Öncüleri Olarak Cüveynî ve Gazzâlî”, *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2020), 146-167.

⁶⁰ Ahmet Gençdoğan, “Kelâmda Sünnet'in Kaynaklık Değeri -Cüveynî ve Gazzâlî'nin Haber Anlayışları Bağlamında-”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 20/2 (2020), 725-742.

sayfalık kitabının bir tanıtım yazısıdır. Tanıtım, yazar Mehmet Macit Sevgili'nin Cüveynî uzmanı olduğunu belirterek, kitabın içeriğine ve Cüveynî'ye dair temel konuları sistemli bir şekilde ele alışına dikkat çekmektedir. Söz konusu araştırma, eserin akademik dilini ve eski Türkçe sözcüklerle modern dili başarılı bir şekilde harmanlamasını vurgulamakta, ayrıca kitabın Cüveynî'nin ilmî kişiliğiyle ilgili alandaki boşluğu doldurduğunu ve interdisipliner çalışmalara katkı sağlayabileceğini belirtmektedir.⁶¹

Eş'arî Kelâmında İmâmet Nazariyesi: Cüveynî Örneği

Veysi Ünverdi tarafından kaleme alınan ve 2018 yılında Usûl İslâm Araştırmaları dergisinin 29. cildinde yayımlanan “*Eş'arî Kelâmında İmâmet Nazariyesi: Cüveynî Örneği*” başlıklı bu makalede, İslâm düşüncesi tarihinde önemli bir tartışma konusu olan “imâmet” meselesi, Eş'arî kelâmı bağlamında ele alınmakta ve İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin bu konudaki görüşleri detaylı biçimde incelenmektedir. Yazar, İmâmiyye Şiası'nın imâmete dair temel görüşlerini ortaya koyduktan sonra, Cüveynî'nin bu görüşlere yönelttiği eleştirileri sıralamakta; böylece Ehl-i Sünnet'in özellikle Eş'arî ekolü içerisindeki siyasî ve itikâdî yaklaşımı açıklığa kavuşturmaktadır. Cüveynî'nin imâmeti bir inanç esası olarak değil, toplum düzenini sağlayan bir siyasal kurum olarak değerlendirdiği vurgulanmaktadır. Ayrıca makalede, imâmetin vücûbiyeti, imâmın belirlenme yöntemleri, efdaliyet meselesi, imâmın görevden alınabilirliği gibi alt başlıklar üzerinden Eş'arî ve Şîî yaklaşımlar arasındaki farklar karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Cüveynî'nin bu alanda yazdığı *el-Gıyâsî*, *Kitâbü'l-İrşâd* ve *Luma'u'l-Edille* gibi temel eserler de dikkate alınarak, onun hem teorik hem de pratik düzeyde geliştirdiği imâmet anlayışı ortaya konmaya çalışılmıştır. Makale, İslâm siyasî düşüncesinde otorite, liderlik ve meşruiyet meselelerine ilişkin klasik tartışmaları anlamada önemli bir kaynak niteliğindedir.⁶²

Bir Kelâmcı Olarak İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî

Bu makale, Murat Memiş tarafından kaleme alınmış olup, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin Yıl: 6, Sayı: 2'de yayımlanmıştır. İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî, İslâm düşünce tarihinin önemli isimlerinden biri olarak, özellikle fıkıh usûlü ve kelâm ilimlerinde derin izler bırakmış bir âlimdir. Hicrî V. yüzyılda yaşayan Cüveynî, Eş'arîlik mezhebinin sistemleşme döneminde öne çıkmış ve fikirleriyle İslâm teolojisine önemli katkılar

⁶¹ Hasan Demir, “Mehmet Macit Sevgili, İmamü'l-Haremeyn Cüveynî”, *Mizanü'l-Hak: İslâmî İlimler Dergisi* 15 (2022), 707-710.

⁶² Veysi Ünverdi, “Eş'arî Kelâmında İmâmet Nazariyesi: Cüveynî Örneği”, *Usul İslâm Araştırmaları* 29/29 (2018), 39-66.

sağlamıştır. Bu makalede, Cüveynî'nin ilim yolculuğu, eserleri ve kelâm ilmine yaptığı katkılar detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Özellikle *eş-Şâmil fi Usûli'd-Dîn, el-İrşâd ilâ Kavâtî'l-Edille* ve *Luma'u'l-Edille* gibi eserleri, onun teolojik yaklaşımları ve metodolojisi akatarılmaktadır. Cüveynî'nin yaşadığı dönemin siyasî ve toplumsal çalkantıları içinde ilmî mücadelesi, medreselerdeki eğitim faaliyetleri ve yetiştirdiği öğrenciler de çalışmanın kapsamında yer alan hususlardan biridir. Ayrıca, hayatının son döneminde kelâm ilmine dair görüşlerindeki değişim ve Selefî metodolojiye yönelişi de incelenmektedir. Bu çalışma, klasik dönem İslâm kelâmı'nın Cüveynî üzerinden anlaşılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.⁶³

Eş'ariliğe Yaptığı Katkılar Bakımından Ebu'l-Meâlî el-Cüveynî

Bu makale de, Murat Memiş tarafından kaleme alınmış olup, Kelâm Araştırmaları dergisinin 7. Cilt, 1. Sayısında (Ocak 2009) yayımlanmıştır. “*Eş'ariliğe Yaptığı Katkılar Bakımından Ebu'l-Meâlî el-Cüveynî*” başlıklı bu çalışma, İmam Gazâlî öncesi son büyük kelâm temsilcisi olarak kabul edilen Ebu'l-Meâlî el-Cüveynî'nin Eş'arî kelâm ekolüne yaptığı önemli katkıları detaylı bir şekilde incelemektedir. Makale, Cüveynî'nin İmam Eş'arî, Bakıllânî, İbn Fûrek ve İsferâînî gibi kendisinden önceki Eş'arî kelâmcılarının sistematize ettiği ekolün yaygınlaşmasında ve gelişmesinde oynadığı rolü vurgulamaktadır. Makale, özellikle ilahi sıfatların mahiyeti ve antropomorfik (teşbihçi) ifadelerle dile getirilen kavramların anlamı gibi konularda Cüveynî'nin ortaya koyduğu yeni fikirleri mercek altına almaktadır. Yazar, Cüveynî'nin felsefe ve mantığa karşı tutum ve yaklaşımı hakkında bazı yanlış anlama ve yorumların bulunduğu dikkat çekerek, bu makalenin Cüveynî'nin eserlerindeki ifadeler bağlamında belirtilen konulardaki görüşlerini açıklığa kavuşturmayı amaçladığını belirtmektedir.⁶⁴

Cüveynî Öncesi Makâsıd/Maslahat Söylemi

Bu makale, Rahmi Yaran tarafından M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin 28. sayısının 2005/1 döneminde yayımlanmıştır. “*Cüveynî Öncesi Makâsıd/Maslahat Söylemi*” başlıklı çalışma, Allah'ın fiil ve hükümlerinin bir maksadı olduğu düşüncesini temel alarak, bu maksadın “insanın dünya ve âhiret saadeti” şeklinde ifade edilen “maslahat” kavramı etrafında İslâm düşüncesindeki gelişimini incelemektedir. Makale, iyi-kötü (hüsün-kubuh) tespiti, dinin ve aklın rolü gibi kelâmî tartışmalarla da bağlantılı olarak ele alınan maslahat konusunun,

⁶³ Murat Memiş, “Bir Kelâmcı Olarak İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî”, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/2 (2016), 66-85.

⁶⁴ Murat Memiş, “Eş'ariliğe Yaptığı Katkılar Bakımından Ebu'l-Meâlî el-Cüveynî”, *KADER Kelâm Araştırmaları Dergisi* 7/1 (2009), 1-120.

Cüveynî ve Gazzâlî'den sonraki dönemde sistemli bir ayrıma (zarûriyyat, hâciyyât, tahsîniyyat vb.) tabi tutulmuş olmasına karşın, Cüveynî öncesinde de Allah'ın hükümlerinin maslahat içerdiği söyleminin genel kabul gördüğünü ortaya koymaktadır. Çalışma, bu döneme ait usûlü'l-fıkh kitaplarını ve özellikle Şâfiî'nin kıyas delilini ele alışını da dikkate alarak konuyu derinlemesine analiz etmektedir.⁶⁵

Fâil-i Muhtâr Tanrı Anlayışını Ortaya Koymada Bir Argüman Olarak Cevher-Ârâz Teorisi: Cüveynî Örneği

Bu araştırma makalesi, Hüseyin Kahraman tarafından Marife Dini Araştırmalar Dergisi'nin 2019 Yaz dönemine ait 19. Cilt, 1. Sayısında yayımlanmıştır. “*Fâil-i Muhtâr Tanrı Anlayışını Ortaya Koymada Bir Argüman Olarak Cevher-Ârâz Teorisi: Cüveynî Örneği*” başlığını taşıyan çalışma, atomculuk teorisinin Antik Yunan'da âlemdeki birlik-çokluk problemine bir çözüm olarak ortaya çıkmasına rağmen, bu teorinin kelâmcılar tarafından nasıl yeniden yorumlandığını ve Tanrı'nın âlemdeki her bir cüz ile sürekli ve aralıksız bir ilişki içinde olan bir “fâil-i muhtâr” olarak anlaşılması için bir argüman olarak kullanıldığını incelemektedir. Makale, Cüveynî örneği üzerinden, varlıkların her an yaratıldığı (hudûs) ve niteliklerinin (arazların) anlık olduğu anlayışının, Tanrı'nın âleme her an özgürce müdahale eden bir varlık olarak kavranışını nasıl desteklediğini detaylandırmaktadır. Cüveynî'nin cevherlerin fiziksel olarak bölünmezliği ve arazlara bağımlılığı konusundaki görüşlerini, özellikle de cevherlerin temel niteliklerden yoksun ve arazlara tamamen bağımlı olduğu düşüncesini, eski filozofların bağımsız, ebedî atom anlayışlarının aksine vurgulamaktadır. Ayrıca, arazların her an mutlak yokluktan yaratıldığı görüşünü ele alarak, Tanrı'nın mutlaklık sıfatıyla çeliştiğini düşündüğü Mu'tezile'nin mevcut-u mümkün teorileri ve gizlenme-açığa çıkma doktrini üzerine kurulu argümanlarına karşı bir duruş sergilemektedir. Bu iki temel argüman üzerinden Cüveynî'nin, fâil-i muhtâr Tanrı anlayışının ancak zamanla sınırlı ve sonlu bir âlem anlayışıyla mümkün olduğunu ve arazların mutlak yokluktan yaratılması durumunda ilahi iradenin sınırsız kalacağını nasıl savunduğunu açıklamaktadır.⁶⁶

Cüveynî Fiziğinde Hareket Fenomeni: İ'timâd Teorisi ve Tafra Eleştirisi Bağlamında Bir Çözümleme

Bu makale, Veysel Eliş tarafından kaleme alınmış olup, Kader Dergisi'nin 21. Cilt, 2. Sayısında (2023), 482-510. sayfalar arasında yayımlanmıştır. “*Cüveynî Fiziğinde Hareket*

⁶⁵ Rahmi Yaran, “Cüveynî Öncesi Makasîd/Maslahat Söylemi”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2014), 93-123.

⁶⁶ Hüseyin Kahraman, “Fâil-i Muhtâr Tanrı Anlayışını Ortaya Koymada Bir Argüman Olarak Cevher-Ârâz Teorisi: Cüveynî Örneği”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 19/1 (2019), 9-22.

Fenomeni: İ'timâd Teorisi ve Tafra Eleştirisi Bağlamında Bir Çözümleme” başlıklı bu kapsamlı çalışma, İslâm kelâm felsefesinde, özellikle de Eş‘arî ekolü içinde hareketin mahiyeti ve bununla ilişkili teorileri Cüveynî’nin perspektifinden derinlemesine incelemektedir. Makale, hareketin tanımı, kategorizasyonu, hareketin bir araz olup olmadığı gibi temel meseleleri ele alırken, Cüveynî’nin bu konulardaki kendine özgü yaklaşımlarını ve bu yaklaşımların kelâmî atomculukla ilişkisini detaylandırmaktadır. Özellikle Cüveynî’nin “i’timâd” teorisini, bir cismin hareket etme potansiyeli ve bunu gerçekleştiren ilahi kudret arasındaki ilişkiyi açıklayan merkezi bir kavram olarak vurgulamaktadır. Ayrıca, kelâmcılar arasında tartışılan “tafra” (sıçrama/yer değiştirme) teorisine Cüveynî’nin getirdiği eleştirileri ve bu eleştirilerin onun hareket anlayışını nasıl şekillendirdiğini analiz etmektedir. Çalışma, Cüveynî’nin felsefi ve kelâmî düşüncesindeki karmaşık hareket fenomenine getirdiği çözümleri, ilgili literatür ve diğer kelâmcıların görüşleriyle karşılaştırmalı olarak sunmaktadır.⁶⁷

Etkilendiği ve Etkilediği Usulcüler Bağlamında İmamü’l-Harameyn el-Cüveynî

Bu araştırma makalesi, Selman Demirboğa tarafından Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi’nin 23. Cilt, 1. Sayısında (Haziran 2023), 1-17. sayfalar arasında yayımlanmıştır. “*Etkilendiği ve Etkilediği Usulcüler Bağlamında İmamü’l-Harameyn el-Cüveynî*” başlıklı bu çalışma, İmamü’l-Harameyn el-Cüveynî’nin fıkıh usûlü ilmindeki konumunu, kendisinden önceki usulcülerin fıkıh usulüne yaklaşımlarını nasıl devraldığını ve bu miras üzerinde nasıl bir gelişim sağladığını ele almaktadır. Makale, Cüveynî’nin fıkıh usulü teorisinin inşasında kimlerden etkilendiğini ve onun fikirlerinin sonraki dönem usulcülerі üzerindeki tesirini derinlemesine incelemektedir. Cüveynî’nin kendi dönemindeki tartışmaları ve usûl literatürüne getirdiği katkıları analiz ederken, onun fıkıh usulündeki metodolojik yeniliklerini ve kavramsal açılımlarını ortaya koymaktadır. Çalışma, özellikle Cüveynî’nin *Burhan* adlı eseri özelinde, onun etkilendiği ve etkilediği alimleri belirterek, Cüveynî’nin fıkıh usulü geleneğindeki yerini ve ilmî mirasını kapsamlı bir şekilde değerlendirmektedir.⁶⁸

Bir Talebenin Hocasına Eleştirileri: İmâmü’l-Harameyn el-Cüveynî- Ebu’l-Kâsım el-Fûranî Örneği

Bu araştırma makalesi, Mahsum Aslan tarafından Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’nin 2021 yılı 9. Cilt, İdekte Özel Sayısında, 79-86. sayfalar arasında yayımlanmıştır. “*Bir Talebenin Hocasına Eleştirileri: İmâmü’l-Harameyn El-Cüveynî- Ebu’l-*

⁶⁷ Veysel Eliş, “Cüveynî Fiziginde Hareket Fenomeni: İ’timâd Teorisi ve Tafra Eleştirisi Bağlamında Bir Çözümleme”, *Kader* 21/2 (2023), 482-510.

⁶⁸ Selman Demirboğa, “Etkilendiği ve Etkilediği Usulcüler Bağlamında İmamü’l-Harameyn el-Cüveynî”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 23/1 (2023), 1-17.

Kâsım El-Fûrânî Örneği” başlıklı bu çalışma, İslâm ilim geleneğinde öğrenci-hoca ilişkilerinin ve bu ilişkilerdeki eleştirel boyutun nadir ve dikkat çekici bir örneğini incelemektedir. Makale, Cüveynî’nin genç yaşta Fûrânî’nin ders halkasına katılarak öne çıkan öğrencileri arasında yer almasına rağmen, Şâfiî fıkhnına dair yazdığı *Nihâyetü’l-matlab* adlı eserinde hocası Fûrânî’nin bazı görüşlerini isim vermeden eleştirmesini konu almaktadır. Çalışma, Cüveynî’nin eserinde kullandığı “bazı yazarlar”, “bazı tasnifler (kitaplar)”, “bu adam” ve “rivâyetleri kabul edilmeyen bazı kimseler” gibi ifadelerle hocası Fûrânî’yi eleştirdiğini, ancak aynı zamanda “Allah ondan razı olsun” gibi ifadelerle ondan duyduğu memnuniyeti de isim vermeden dile getirdiğini tespit etmektedir. Yazar, bu durumun İslâm alimlerinin retorik duygularla hareket etmediğini, bilimsel ahlâk çerçevesinde doğru buldukları görüşlerin sahibine hakkını vererek hareket ettiklerini gösteren bir delil olduğunu vurgulamaktadır. Cüveynî’nin hocasının bazı görüşlerini isim vermeden eleştirmesinin, bir öğrencinin hocasına duyduğu saygının bir göstergesi olarak yorumlandığı ve İslâm’daki bilimsel ahlâkın bu tutumu benimsediği belirtilmektedir.⁶⁹

Mütekaddimîn Dönemi Kelâm Düşüncesinde Varlık ve Zat: Kâdî Abdülcebbâr ve Cüveynî Eksenli Bir Okuma

Bu makale, Murat Kaş tarafından İslâm Medeniyeti Araştırmaları Dergisi’nin 8. Cilt, 1. Sayısında (Haziran 2023) yayımlanmış olan bir düzeltme makalesidir. Asıl makale, “*Mütekaddimîn Dönemi Kelâm Düşüncesinde Varlık ve Zat: Kâdî Abdülcebbâr ve Cüveynî Eksenli Bir Okuma*” başlığını taşımakta olup, İslâm Medeniyeti Araştırmaları Dergisi’nin 2. Cilt, 2. Sayısında (Haziran 2017) yayımlanmıştır.

Asıl Makale, İslâm kelâm düşüncesinin mütekaddimîn (erken dönem) alimleri arasında yer alan Kâdî Abdülcebbâr ve Cüveynî’nin varlık ve zat (cevher/öz) anlayışlarını mukayeseli bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Bu iki önemli kelâmcının, varlığın temel unsurları ve ilahi zâtın mahiyeti konusundaki teorilerini analiz ederek, dönemin kelâmî tartışmalarına ve farklı ekollerin bu konudaki yaklaşımlarına ışık tutmaktadır. Makale, İslâm felsefesi ve kelâm tarihindeki ontolojik meselelerin gelişimini, özellikle Mu‘tezile ve Eş‘arî kelâm ekollerinin bu konulardaki farklılıklarını ve benzerliklerini Kâdî Abdülcebbâr’ın ve Cüveynî’nin görüşleri ekseninde ele almaktadır.

Düzeltilme makalesi ise, yazarın daha önce yayımladığı asıl makalede bazı düzeltmeler yapmak üzere kaleme alınmıştır. Özellikle asıl makalenin dipnotunda yer alan bir ifadenin

⁶⁹ Mahsum Aslan, “Bir Talebenin Hocasına Eleştirileri: İmâmü’l-Harameyn El-Cüveynî- Ebu’l-Kâsım El-Fûrânî Örneği”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/İDEKTA (2021), 79-86.

(Makale Gönderim Tarihi: 12.06.2017- Makale Kabul Tarihi: 25.06.2017) değiştirilerek, bu makalenin Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2017'de tamamlanan "Seyyid Şerîf Cürcânî'de Zihnî Varlık" başlıklı doktora tezine dayalı olarak yazıldığı bilgisinin eklenmesi talep edilmektedir. Bu düzeltme, asıl makalenin bilimsel bağlamını ve kaynağını netleştirmektedir.⁷⁰

Râif Muhammed Abdülazîz en-Nü'aym el-Fikrû's-siyâsî inde'l-Îmâm el-Cüveynî

Bu tanıtım, Özgür Kavak tarafından Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi, Sayı 28 (2010) 223 – 227. sayfalarında kaleme alınmış olup, Râif Muhammed Abdülazîz en-Nü'aym'ın "*el-Fikrû's-siyâsî inde'l-Îmâm el-Cüveynî*" başlıklı kitabını tanıtmaktadır. Dâru'l-Besair yayınevi tarafından Cezayir'de 1429/2008 yılında yayımlanan ve 388 sayfadan oluşan bu kitap, İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî'nin siyaset düşüncesini derinlemesine ele almaktadır. Tanıtım yazısı, İslâm siyaset düşüncesi klasiklerine yönelik çağdaş çalışmaların henüz emekleme aşamasında olduğunu, metinlerin önemli bir kısmının tahkikli neşirlerinin yapılmadığını ve metodolojik problemlerin bulunduğunu belirterek, bu alandaki kaliteli çalışmalara olan ihtiyacı vurgulamaktadır. Kavak, kitabın, Cüveynî'nin siyasî fikirlerini modern kavramlarla ilişkilendirme çabasıyla öne çıktığını belirtirken, "disipliner aktarım" adı verilen bir problemin, yani modern siyaset bilimi kavramlarının klasik metinlere uygulanmasındaki zorlukların, İslâm siyaset düşüncesi çalışmalarında karşılaşılan temel engellerden biri olduğunu ifade etmektedir. Bu çalışma, Râif Muhammed Abdülazîz en-Nü'aym'ın eserinin bu zorlukları aşmada ne kadar başarılı olduğunu değerlendirerek, Cüveynî'nin siyaset teorisi alanındaki önemini ve bu kitabın alana katkılarını analiz etmektedir. Tanıtım yazısı, kitabın Cüveynî'nin siyaset alanındaki özgün fikirlerini ve bu görüşlerin İslâm siyaset düşüncesindeki yerini ortaya koyduğuna işaret etmektedir.⁷¹

Cüveynî'nin 'el-Akîdetü'n-Nizâmiyye' Adlı Eserine Çağdaş Bir Ta'lik Örneği

Bu araştırma makalesi, Ramazan Altıntaş tarafından İslâmî İlimler Dergisi'nin 4. Yıl, 1-2. Sayısında (Bahar-Güz 2009), 123-144. sayfalar arasında yayımlanmıştır. "*Cüveynî'nin 'el-Akîdetü'n-Nizâmiyye' Adlı Eserine Çağdaş Bir Ta'lik Örneği*" başlıklı bu çalışma, İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî'nin önemli kelâmî eserlerinden biri olan *el-Akîdetü'n-nizâmiyye*'ye yazılmış çağdaş bir "ta'lik" (şerh/açıklama) örneğini incelemektedir. Makale, Dr. Ahmed

⁷⁰ Murat Kaş, "Mütekaddimîn Dönemi Kelâm Düşüncesinde Varlık ve Zat: Kâdî Abdülcebbar ve Cüveynî Eksenli Bir Okuma", *İslâm Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2017), 257-293.

⁷¹ Özgür Kavak, "Râif Muhammed Abdülazîz en-Nü'aym - el-Fikrû's-siyâsî inde'l-Îmâm el-Cüveynî", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 28 (2010), 223-227.

Hicazi'nin bu ta'likinin, İslâm kelâm geleneğini ilerletme açısından taşıdığı önemi vurgulamaktadır. Yazar, geleneği bilmeden geleceğin inşâ edilemeyeceği fikrinden hareketle, ta'liklerin geleneksel metinleri anlamak için ne kadar önemli ve faydalı olduğunu belirtmektedir. Çalışma, Dr. Ahmed Hicazi'nin ta'likini bu alandaki en iyi örneklerden biri olarak sunarken, Hicazi'nin bir Mu'tezile âlimi olmasına rağmen, Eş'arî olan Cüveynî'nin kitabına yaptığı eleştirileri ve bu tenkitlerin örneklerini detaylandırmaktadır. Bu bağlamda makale, Dr. es-Sakka'nın çalışmasının, modern bir ta'likin nasıl olması gerektiği sorusuna cevap niteliği taşıdığını iddia etmektedir. Makale, geleneksel metinlerin anlaşılması ve günümüze taşınmasındaki ta'lik geleneğinin rolünü ve farklı mezheplere mensup âlimlerin birbirlerinin eserlerine yaklaşımlarını ortaya koymaktadır.

Usûl İlminde el-Hâkim Meseleleri ve Siyaset-i Şer'iyyeye Etkisi: İmâm el-Cüveynî Örneği

Bu araştırma makalesi, Mahmoud en-Neffar tarafından kaleme alınmış olup, Dergiabant dergisinin 12. Cilt, 2. Sayısında (2024), 711-731. sayfalar arasında yayımlanmıştır. “*Usûl İlminde el-Hâkim Meseleleri ve Siyaset-i Şer'iyyeye Etkisi: İmâm el-Cüveynî Örneği*” (Arapça başlığı: (مباحث الحاكم في علم الأصول وأثرها في السياسة الشرعية: الإمام الحويني نموذجاً) başlıklı bu çalışma, İslâm bilgi perspektifinde “el-Hâkim” (otorite/hüküm koyucu) kavramının kelâmî, usûlî ve fikhî boyutlarıyla büyük bir önem taşıdığını vurgulamaktadır. Makale, çağdaş Müslüman aklının “el-Hâkim” ve ilgili meseleleri ele alış biçiminde, genellikle İslâmî düşünce geleneğinden hareketle yaklaştığını ve etkileri ele alırken, anayasa hukukundaki egemenlik kavramını merkezine aldığını belirtmektedir. Çalışma, kelâmî kökleri olan usulcî yaklaşımın, “el-Hâkim” kavramının temellendirilmesi için en iyi giriş olduğunu savunmaktadır. Ayrıca, İslâmî siyasî mirasın, “el-Hâkim” kavramını anlamak ve bu kavramın İslâmî siyaset hukukuna etkilerini araştırmak için en uygun laboratuvar olduğunu ileri sürmektedir. Makale, özellikle İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî'nin bu konudaki görüşlerini örnek alarak, usul ilmindeki “el-Hâkim” tartışmalarının şer'î siyaset üzerindeki etkilerini analiz etmektedir. Yazar, bu makalenin, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2021 yılında tamamladığı “Eseru 'ilmi usûlî'l-fıkh fi't-türâsi's-siyâsiyyi'l-İslâmî, el-İmâmü'l-Cüveynî nümûzecen” başlıklı doktora tezine dayanmaktadır.⁷²

⁷² Mahmoud Alnaffar, “Usûl İlminde el-Hâkim Meseleleri ve Siyaset-i Şer'iyyeye Etkisi: İmâm el-Cüveynî Örneği”, *Dergiabant* 12/2 (2024), 711-731.

Eşarî Akâid Literatüründe Selçuklu ve Osmanlı Medreseleriyle Özdeşleşen İki Eserin Karşılaştırılması

Bu araştırma makalesi, Dr. Abdullah Ömer Yavuz tarafından Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi'nin 8. Cilt, 1. Sayısında (Haziran 2022), 387-412. sayfalar arasında yayımlanmıştır. “*Eşarî Akâid Literatüründe Selçuklu ve Osmanlı Medreseleriyle Özdeşleşen İki Eserin Karşılaştırılması (Cüveynî ve İcî'nin Akâid Metinleri Üzerine Bir Tahlil)*” başlıklı bu çalışma, İslâm kelâm düşüncesinde, özellikle Eş'arî akâid geleneğinde önemli bir yer tutan iki ana metni, yani İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî'nin *el-Akâidetü'n-nizâmiyye* adlı eseri ile Adudüddin el-İcî'nin *el-Mevâkıf fî İlmi'l-Kelâm* adlı eserini karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Makale, bu iki eserin hem içerik hem de metodoloji açısından Selçuklu ve Osmanlı medreselerinde kelâm öğretiminde ve akâid formasyonunda nasıl merkezi bir rol oynadığını analiz etmektedir. Yazar, Cüveynî'nin eseri ile İcî'nin eserinin, ayrı dönemlerde ve farklı bağlamlarda yazılmış olsalar da Eş'arî kelâmının temel prensiplerini ve akâid konularını nasıl işlediklerini, birbirleriyle olan benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymaktadır. Çalışma, bu eserlerin klasik İslâm eğitimindeki önemine dikkat çekerek, kelâm ilminin gelişimine ve aktarımına olan katkılarını ortaya koymaktadır. Bu karşılaştırmalı tahlil, Eş'arî kelâmının tarihi seyrini ve temel akâid konularının farklı müellifler tarafından nasıl ele alındığını anlamak için önemli bir bakış açısı sunmaktadır.⁷³

İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî'ye Göre Haber ve Çeşitleri -el-Burhân Fî Usûli'l-Fıkıh İsimli Eseri Bağlamında-

Bu araştırma makalesi, Mehmet Sait Uzundağ tarafından e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi (Journal of Oriental Scientific Research - Josr)'nin Mayıs 2018 tarihli 10. Cilt, 2. Sayısında (Sayı: 20), 651-668. sayfalar arasında yayımlanmıştır. “*İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî'ye Göre Haber ve Çeşitleri -el-Burhân Fî Usûli'l-Fıkıh İsimli Eseri Bağlamında-*” başlıklı bu çalışma, bir bilgi elde etme vasıtası olarak haberin başta hadis olmak üzere kelâm, tarih, mantık ve fıkıh usûlü gibi farklı disiplinlerdeki önemini ele almaktadır. Makale, hadis ilminin haberin önemine dayanmasını ve neredeyse hadisin eş anlamlısı olarak kullanılmasını, Hz. Muhammed'in söz, fiil ve takrirlerinin insanlar tarafından aktarılmasına ve bu bilgilerin sözlü rivâyet yoluyla bilinebilmesine dayandırmaktadır. Bu bağlamda haberin, hadis ilminin en önemli konularından biri olduğunu belirtirken, epistemolojik açıdan hem fıkıh usûlü literatüründe hem de hadis usûllerinde incelendiğine dikkat çekmektedir. Çalışma, özellikle

⁷³ Abdullah Ömer Yavuz, “Eşarî Akâid Literatüründe Selçuklu ve Osmanlı Medreseleriyle Özdeşleşen İki Eserin Karşılaştırılması (Cüveynî ve İcî'nin Akâid Metinleri Üzerine Bir Tahlil)”, *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 8/1 (2022), 387-412.

Cüveynî'nin fıkıh usûlü alanındaki önemli eseri olan *el-Burhân fî Usûli'l-Fıkh* bağlamında, onun haberin tanımı, çeşitleri (mütevâtir ve âhâd haber gibi), her bir haber çeşidinin bilgi değeri ve güvenilirliği hakkındaki görüşlerini detaylandırmaktadır. Cüveynî'nin haber anlayışının hem fıkıh hem de kelâm ilmindeki çıkarım süreçleri ve bilginin temellendirilmesi açısından nasıl bir metodolojik çerçeve sunduğunu analiz etmektedir. Bu makale, 14-17 Eylül 2017 tarihlerinde Diyarbakır'da gerçekleştirilen "Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi"nde sunulan "İmamü'l-Haremeyn Cüveynî'nin Haber ve Türleri Anlayışı -*el-Burhân fî Usûli'l-Fıkh* Eseri Özelinde" başlıklı bildirinin revize edilip genişletilmiş versiyonudur.⁷⁴

Cüveynî'nin İstirsâl Meselesi ile Ahvâl Teorisi ve Bu Konular Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar

Bu makale, Macit Sevgili tarafından Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin 1. Cilt, 2. Sayısında, 139-158. sayfalar arasında yayımlanmıştır. "*Cüveynî'nin İstirsâl Meselesi ile Ahvâl Teorisi ve Bu Konular Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar*" başlıklı bu çalışma, İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin kelâm düşüncesinde Allah'ın ilim sıfatıyla doğrudan ilişkili olan "istirsâl" meselesini ve "ahvâl teorisini" ele almaktadır. Makale, Cüveynî'nin *Burhân* adlı eserindeki ilgili pasaj üzerinden, İbn Teymiyye ve Zehebî gibi alimlerin Cüveynî'nin Allah'ın cüziyyatı (tikel şeyleri) bilmediği yönündeki iddialarına karşılık, Tâcüddîn Sübkî'nin Cüveynî'yi savunmasını ve onun Allah'ın cüziyyatı bildiği görüşünde olduğunu ispatlama çabalarını detaylandırmaktadır. Yazar, bu tartışmaların temelinde mezhepsel farklılıkların yattığını ve Cüveynî'nin felsefecilerin görüşlerine karşı Eş'arî düşüncüyü savunduğunu belirtirken, ahvâl teorisinin de kelâmda zihin-dış dünya ilişkisi, külli-cüz'i ve ilahi ilmin mahiyeti gibi konularla bağlantılı olarak tartışmalara yol açtığını ve Cüveynî'nin bu teoriyi nasıl yorumladığını araştırmaktadır.⁷⁵

el-Gıyâsî/Gıyâsü'l-Ümem fî İltiyâsî'z-Zulem

Bu makale, İbrahim Barca tarafından kaleme alınmış olup, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin 4. Cilt, 2. Sayısında, 263-266. sayfalar arasında yayımlanmıştır. Makale, İmamü'l-Haremeyn Ebu'l-Meali el-Cüveynî'nin "*el-Gıyâsî/Gıyâsü'l-Ümem Fî İltiyâsî'z-Zulem*" adlı eserinin Abdullah Ünalın tarafından yapılan ve Mevsimler Kitap tarafından 2016 yılında İstanbul'da yayımlanan "İslâm'da Başkanlık Sistemi" başlıklı Türkçe tercümesini tanıtmaktadır. Söz konusu yazı, Müslümanların tarih boyunca farklı kurumlar geliştirdiğini ve

⁷⁴ Mehmet Sait Uzundağ, "İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî'ye Göre Haber ve Çeşitleri -*el-Burhân Fî Usûli'l-Fıkh* İsimli Eseri Bağlamında-", *Şarkiyat* 10/2 (2018), 651-668.

⁷⁵ Mehmet Macit Sevgili, "Cüveynî'nin İstirsâl Meselesi ile Ahvâl Teorisi ve Bu Konular Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2016), 139-158.

yönetimle ilgili kurumların bunlar arasında önemli bir yer tuttuğunu belirterek, hilâfet/imâmet kurumunun İslâm siyaset/idâre kurumları içinde en önemlisi olduğunu vurgulamaktadır. Cüveynî'nin bu eseri, İslâm siyaset düşüncesinin klasik metinlerinden biri olarak, günümüz Müslüman devlet yöneticileri için de kendisinden istifade edilebilecek önemli bir çalışma olarak değerlendirilmektedir. Makalede, tercüme eserin, yazarın ele aldığı konuları sade ve anlaşılır bir dille ifade etmesi, geleneksel görüşlerin yanında yeni görüşlere yer vermesi, konudan sapmama gayreti ve bilimsel delillendirme gibi özelliklerinin yanı sıra, metne sadık kalınması amacıyla mana tercümesi yerine kelime tercümesinin tercih edildiği belirtilmektedir. İbrahim Barca, Cüveynî'nin bu eserinin Türkçe tercümesinin, klasik İslâm siyasetini teorik olarak ele alan siyaset tarihi ve felsefesi ile İslâm kurumları tarihi alanlarına akademik katkı sunacağını ve bu alandaki büyük bir boşluğu dolduracağını ümit ettiğini belirtmektedir.⁷⁶

Cüveynî'de İnsan Özgürlüğü: Nedensellik Açısından Bir Değerlendirme

Bu araştırma makalesi, Hüseyin Kahraman tarafından İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi'nin 2. Cilt, 2. Sayısında (2016) yayımlanmıştır. “*Cüveynî'de İnsan Özgürlüğü: Nedensellik Açısından Bir Değerlendirme*” başlıklı bu çalışma, İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî'nin kelâm düşüncesini, Allah'ın mutlak irâde ve kudret sahibi olduğu temel ilkesi üzerine inşa ettiğini vurgulamaktadır. Makale, bu ilkenin Allah'ın âleme ân be ân ve herhangi bir zorunlu nedensellik olmaksızın müdahale ettiği anlamına geldiğini, dolayısıyla zorunlu nedenselliğin reddini gerektirdiğini belirtmektedir. Böyle bir âlem tasavvurunda, başka varlıklara fiil meydana getirme alanı tanınmanın ilâhî kudretin ve mutlak dilemenin sınırsızlığını belirsizleştireceği için mümkün olmadığını savunan Cüveynî'nin, insanın sorumluluğu açısından özgür olması gerektiğine inanmasına rağmen, bu âlem tasavvuru içerisinde insan özgürlüğünü temellendirmede yaşadığı zorlukları ele almaktadır.⁷⁷

Cüveynî'nin Talîl Anlayışında Münasip Mânâ

Bu makale, Mehmet Macit Sevgili tarafından Usul İslâm Araştırmaları Dergisi'nin 2021 yılı, 35. Sayısında, 1-20. sayfalar arasında yayımlanmıştır. “*Cüveynî'nin Ta'lîl Anlayışında Münasip Mânâ*” başlıklı bu çalışma, İslâm ilim dünyasının önemli simalarından İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî'nin fıkıh usulündeki “ta'lîl” (hükümlerin gerekçelendirilmesi) anlayışını, özellikle “münasip mânâ” (uygun anlam/gerekçe) kavramı üzerinden derinlemesine

⁷⁶ İbrahim Barca, “el-Gıyâsî/Gıyâsü'l-Ümem Fi İltiyâsî'z-Zulem (İslâm'da Başkanlık Sistemi)”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2017), 261-264.

⁷⁷ Hüseyin Kahraman, “Cüveynî'de İnsan Özgürlüğü: Nedensellik Açısından Bir Değerlendirme”, *İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2016), 43-64.

incelemektedir. Makale, Cüveynî'nin ta'lîlin imkânını ve vuku bulmasını münasip bir mânânın varlığına bağladığını, ancak bunun belirli şartların yerine gelmesiyle mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Yazar, Cüveynî'nin münasip mânâyı, usûlün anlam yönüne tekâbül eden istidlal ve özellikle kıyas başlığı altında ele aldığını, bunun da kıyas ve istidlalde ta'lîlin çoğunlukla münasip mânâ ile gerçekleştiği anlamına geldiğini belirtmektedir. Çalışma, Cüveynî'nin kıyas altında incelediği maslahat, hikmet, garaz, kaide ve usûlü's-şerî'a gibi münasip mânâ merkezli kavramlar arasındaki ilişkiyi ve etkileşimi analiz ederek, mânâ merkezli ta'lîlin “mânâ/münasebe → maslahat → usûlü's-şerî'a” aşamalarını takip eden bir süreç izlediğini ortaya koymaktadır.⁷⁸

Cüveynî'nin Makâsıd Anlayışı

Bu makale, Mehmet Macit Sevgili tarafından kaleme alınmış olup, ULUM - Dini Tetkikler Dergisi'nin 4. Cilt, 1. Sayısında (Temmuz 2021), 159-182. sayfalar arasında yayımlanmıştır. Makale, daha önce aynı derginin 4. Cilt, 1. Sayısında (2021), 25-49 sayfaları arasında araştırma makalesi türünde İngilizce olarak yayımlanan “*Al-Juwayni's Understanding of Maqâsid*” başlıklı çalışmanın yazarın kendisi tarafından yapılmış Türkçe çevirisidir. Bu çeviri makalesi, İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî'nin İslâm hukuk felsefesindeki önemli kavramlardan biri olan “makâsıd” (şeriat'ın amaçları) anlayışını derinlemesine incelemektedir. Makale, Cüveynî'nin fıkhi hükümlerin arkasındaki amaçları, maslahatları ve genel prensipleri nasıl ele aldığını, bu kavramların onun usul düşüncesindeki yerini ve önemini detaylandırmaktadır. Cüveynî'nin makâsıd konusundaki yaklaşımlarını, kendisinden önceki ve sonraki alimlerin görüşleriyle karşılaştırmalı olarak analiz ederek, İslâm hukukunun dinamik yapısını ve hükümlerin gerekçelendirilme süreçlerini anlamada Cüveynî'nin katkılarını ortaya koymaktadır.⁷⁹

Cüveynî'nin Hilâfet Anlayışı

Bu araştırma makalesi, Mehmet Salih Gecit tarafından Ekev Akademi Dergisi'nin 18. Yıl, 58. Sayısında, 485-498. sayfalar arasında yayımlanmıştır. “*Cüveynî'nin Hilâfet Anlayışı*” başlıklı bu çalışma, Abbasilerin son döneminde yaşamış önemli bir şahsiyet olan İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî'nin İslâm siyaset düşüncesine ve özellikle hilafet anlayışına yaptığı katkıları incelemektedir. Makale, Cüveynî'nin Eş'arî kelâmının oluşumuna ve olgunlaşmasına önemli tesirler eden bir âlim olmasının yanı sıra, hilâfet ve siyaset konularında müstakil eserler

⁷⁸ Mehmet Sevgili, “Cüveynî'nin Tâlil Anlayışında Münasip Mâna”, *Usul İslâm Araştırmaları* 35/35 (2021), 1-20.

⁷⁹ Mehmet Macit Sevgili, “Cüveynî'nin Makâsıd Anlayışı”, *ULUM* 4/1 (2021), 159-182.

yazan nadir kelâmcılardan biri olduğuna dikkat çekmektedir. Çalışma, Cüveynî'nin hilafet konusunda Ehl-i Sünnet'in geleneksel anlayışını benimsemekle birlikte, kendisinden önceki alimlerin görüşlerini kendi yaşadığı dönemin siyasi ve sosyal koşulları çerçevesinde yeniden değerlendirerek önemli çözüm önerileri sunan bir özelliğe sahip olduğunu belirtmektedir. Makale, Cüveynî'nin çağının siyasî ve idârî sorunlarını teolojik bir bakış açısıyla çözmeye gayret göstermesinin araştırmaya değer bir husus olduğunu vurgulamaktadır.⁸⁰

Cüveynî'de Ahvâl Teorisi

Bu araştırma makalesi, Osman Demir tarafından İslâm Araştırmaları Dergisi'nin 20. Sayısında (2008), 59-78. sayfalar arasında yayımlanmıştır. “*Cüveynî'de Ahval Teorisi*” başlıklı bu çalışma, kelâm ilminin temel sorunlarından biri olan Allah'ın zatı ile sıfatları arasındaki ilişkiyi çözüme kavuşturma çabası olarak ortaya çıkan “ahvâl teorisini” İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî bağlamında ele almaktadır. Makale, ahval teorisinin genel olarak, Allah'ın zatî sıfatlarının ne varlıkla ne de yoklukla nitelenemeyen bir hâl olarak varlığını kabul ettiğini belirtmekte ve bu teorinin ilk olarak Mu'tezile'den Ebû Hâşim el-Cübbâî tarafından ortaya atıldığını, ardından Ehl-i Sünnet'in önde gelen isimlerinden Bâkılânî ve Cüveynî gibi alimler tarafından kabul edildiğini ifade etmektedir. Çalışma, kaynaklarda Bâkılânî'nin bu teoriyi önce reddedip sonra kabul ettiği, Cüveynî'nin ise önce kabul edip sonra reddettiği yönünde farklı görüşler bulunduğu dikkat çekmekle birlikte, Cüveynî'nin *eş-Şâmil* adlı eserinde konuyu etraflıca incelemesini sisteminin en önemli özelliği olarak gördüğünü vurgulamaktadır. Ayrıca makale, Cüveynî'nin ahval teorisini savunmadan illiyetin temellendirilemeyeceğini iddia etmesine rağmen, doğadaki illiyeti reddetmesi ve zât-sıfat ilişkisini kabul etmesi arasındaki ilginç çelişkiye de değinmekte, bu hipotezin üçüncü bir halin imkânına yol açarak aklî bir prensiple çeliştiği yönündeki tartışmaları ele almaktadır.⁸¹

Cüveynî'nin Cevher-Araz Anlayışı Bağlamında Hristiyanlık Eleştirisi

Bu araştırma makalesi, Zeynep Şeker tarafından İlahiyat Tetkikleri Dergisi (ilted)'nin 55. Sayısında (Haziran 2021), 163-188. sayfalar arasında yayımlanmıştır. “*Cüveynî'nin Cevher-Araz Anlayışı Bağlamında Hristiyanlık Eleştirisi*” başlıklı bu çalışma, İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî'nin cevher-araz teorisini kullanarak Hristiyan inanç sistemine yönelik kelâmî eleştirilerini incelemektedir. Makale, Cüveynî'nin temel kelâmî konulara getirdiği çözümlerle ön plana çıktığını ve özellikle Eş'arî kelâm ekolünün gelişiminde önemli bir rol

⁸⁰ Mehmet Salih Gecit, “Cüveynî'nin Hilâfet Anlayışı”, *EKEV Akademi Dergisi* 58 (2014), 485-504.

⁸¹ Osman Demir, “Cüveynî'de Ahval Teorisi”, *İslâm Araştırmaları Dergisi* 20 (2008), 59-78.

oynadığını belirtirken, bu çerçevede cevher-araz nazariyesinin onun sistematikindeki merkezi konumuna dikkat çekmektedir. Yazar, Cüveynî'nin bu teoriyi kullanarak Hristiyanlıktaki teslis (üçlü Tanrı inancı) ve hulûl (Tanrı'nın yaratılmışlara bürünmesi) gibi kavramları nasıl eleştirdiğini ve bu eleştirilerin dayandığı felsefi ve kelâmî argümanları detaylandırmaktadır. Çalışma, Cüveynî'nin Hristiyanlık eleştirilerinin, Allah'ın birliği ve yaratılmışlardan aşkınlığı prensipleri üzerine kurulu Eş'arî kelâmının sistematik bir yansıması olduğunu göstermektedir.⁸²

Ma'dûmun Şeyiyyeti Teorisine Cüveynî'nin Getirdiği Eleştiriler ve Bunların Eş'arî Kelâmı Açısından Değerlendirilmesi

Bu araştırma makalesi, Hüseyin Kahraman tarafından Kelâm Araştırmaları Dergisi'nin 14. Cilt, 2. Sayısında (2016), 443-459. sayfalar arasında yayımlanmıştır. “*Ma'dûmun Şeyiyyeti Teorisine Cüveynî'nin Getirdiği Eleştiriler ve Bunların Eş'arî Kelâmı Açısından Değerlendirilmesi*” başlıklı bu çalışma, Mu'tezile kelâmcılarının ilahi tevhid ve adaleti temel alarak geliştirdikleri “ma'dûmun şeyiyyeti” (yok olanın bir şey olması) teorisini ve bu teoriye İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî'nin getirdiği eleştirileri incelemektedir. Makale, Mu'tezile'nin ilahi sıfatların Allah'ın zatından ibaret olduğu ve nesnenin kendi tabiatından kaynaklanan sabit niteliklere sahip olduğu görüşünü desteklemek için ma'dûmun ontolojik bir hüviyete sahip olduğunu iddia ettiğini belirtmektedir. Cüveynî'nin ise bu teoriyi, Allah'ın mutlak irade ve kudret sahibi olduğu “Fail-i Muhtar” (İradeli Yaratıcı) anlayışına uygun olmadığı gerekçesiyle eleştirdiğini vurgulamaktadır. Çalışma, Cüveynî'nin bu eleştirilerinin Eş'arî kelâmının temel prensipleri çerçevesinde nasıl bir yere oturduğunu ve bu teorinin reddinin Eş'arî düşüncesi için neden önem arz ettiğini detaylandırmaktadır.⁸³

Fıkıh Usûlü Geleneğinde Cüveynî'nin Te'vil Anlayışı

Bu araştırma makalesi, Sadrettin Buğda tarafından İlahiyat Tetkikleri Dergisi (ilted)'nin 55. Sayısında (Haziran 2021), 113-137. sayfalar arasında yayımlanmıştır. “*Fıkıh Usûlü Geleneğinde Cüveynî'nin Te'vil Anlayışı*” başlıklı bu çalışma, İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî'nin İslâm hukuk metodolojisindeki (fıkıh usulü) “te'vil” (yorum/yorumlama) kavramına yaklaşımını ele almaktadır. Makale, Cüveynî'nin te'vili, dilin ve şer'î metinlerin anlaşılmasında ortaya çıkan farklılıkları gidermek için kullanılan bir yöntem olarak gördüğünü vurgulamaktadır. Yazar, Cüveynî'nin te'vilin sınırlarını, şartlarını ve geçerliliğini nasıl belirlediğini, metinlerin zahiri anlamıyla (lafzî manasıyla) çelişen durumlarda te'vilin nasıl

⁸² Zeynep Şeker, “Cüveynî'nin Cevher-Araz Anlayışı Bağlamında Hristiyanlık Eleştirisi”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 55 (2021), 163-188.

⁸³ Hüseyin Kahraman, “Ma'dûmun Şeyiyyeti Teorisine Cüveynî'nin Getirdiği Eleştiriler ve Bunların Eş'arî Kelâmı Açısından Değerlendirilmesi”, *KADER Kelâm Araştırmaları Dergisi* 14/2 (2016), 443-459.

devreye girdiğini ve bu sürecin hangi ilkelere dayandığını detaylandırmaktadır. Çalışma, Cüveynî'nin te'vil anlayışının fıkıh usulü geleneğindeki yerini ve onun bu konudaki özgün katkılarını ortaya koymaktadır.⁸⁴

Bir Usûlcü Olarak Cüveynî'nin Hadisçiliği ve Hadisçiliğine Dâir Tartışmalar - 'Mu'âz Hadisi' Özelinde-

Bu araştırma makalesi, M. Macit Sevgili tarafından Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Sauifd)'nin 20. Cilt, 37. Sayısında (Haziran 2018), 235-246. sayfalar arasında yayımlanmıştır. “*Bir Usûlcü Olarak Cüveynî'nin Hadisçiliği ve Hadisçiliğine Dâir Tartışmalar - 'Mu'âz Hadisi' Özelinde-*” başlıklı bu çalışma, İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî'nin hadis ilmindeki konumunu ve bu alandaki eleştirileri, özellikle “Mu'âz hadisi” örneği üzerinden incelemektedir. Makale, Cüveynî'nin bazı teknik konularda yaptığı hatalı değerlendirmeler nedeniyle hadis bilmemekle itham edildiğini belirtmekte ve özellikle usulcülerin kıyas/ictihad dayanağı olarak zikrettiği “Mu'âz hadisi” hakkındaki “sahih kitaplarda müdevvendir; sıhhati üzerinde ittifak edilmiştir” şeklindeki değerlendirmesinin şiddetli eleştirilere maruz kaldığına dikkat çekmektedir. Yazar, Cüveynî'nin küçük yaşlardan itibaren hadis faaliyetleriyle iç içe olduğunu ve ciddi bir hadis eğitimi aldığını vurgulayarak, onun hadisleri ve hadis ilmini bilmediği yönündeki iddiaların gerçeği yansıtmadığını savunmaktadır. Çalışma, Cüveynî'nin hadisçiliği hakkında en doğru yaklaşımın, onun fıkıh, fıkıh usulü ve kelâm ilimlerine tüm ilgi ve emeğini verdiğini, ancak hadis ilminde derinleşmediğini kabul etmek olduğunu belirtmektedir.⁸⁵

Sâbit ve Değişken: Cüveynî'de Sürekli ve Yeniden Yaratma

Bu araştırma makalesi, Emine Nur Erdem tarafından Kader Kelâm Araştırmaları Dergisi'nin 20. Cilt, 1. Sayısında (2022), 190-209. sayfalar arasında yayımlanmıştır. “*Sâbit ve Değişken: Cüveynî'de Sürekli ve Yeniden Yaratma*” başlıklı bu çalışma, kelâm ilminin temel konularından biri olan Allah'ın yaratma fiilini ve bu bağlamda “sürekli ve yeniden yaratma” (teceddüd-i emsâl) teorisini İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî'nin düşünceleri ekseninde incelemektedir. Makale, Cüveynî'nin varlık anlayışında “cevher” (töz) ve “araz” (ilinek) kavramlarının önemine değinerek, Allah'ın her an varlığı yeniden yaratma fiilinin, O'nun mutlak kudret ve iradesinin bir göstergesi olduğunu savunmaktadır. Yazar, bu teorinin, kelâmcıların Tanrı'nın âleme an be an müdahalesini nasıl açıkladıklarını ve bu sayede doğal

⁸⁴ Sadrettin Buğda, “Fıkıh Usulü Geleneğinde Cüveynî'nin Te'vil Anlayışı”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 55 (2021), 113-137.

⁸⁵ Mehmet Macit Sevgili, “Bir Usûlcü Olarak Cüveynî'nin Hadisçiliği ve Hadisçiliğine Dâir Tartışmalar - 'Mu'âz Hadisi' Özelinde-”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/37 (2018), 217-246.

nedenselliği reddederek Allah'ın her şeyin yaratıcısı ve müdebbiri olduğunu nasıl temellendirdiklerini ele almaktadır. Çalışma, Cüveynî'nin bu konudaki özgün yaklaşımlarını, kendisinden önceki kelâmcıların görüşleriyle karşılaştırmalı olarak sunmakta ve onun kelâm geleneğine yaptığı katkıları ortaya koymaktadır.⁸⁶

Neshin Varlığını İnkâr Yoluyla Hz. Muhammed'in Nübüvvetini Reddeden Yahudilere Cüveynî'nin Cevapları

Bu araştırma makalesi, İbrahim Bayram tarafından İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi'nin 8. Cilt, 1. Sayısında (Ocak-Bahar 2022), 212-239. sayfalar arasında yayımlanmıştır. “*Neshin Varlığını İnkâr Yoluyla Hz. Muhammed'in Nübüvvetini Reddeden Yahudilere Cüveynî'nin Cevapları*” başlıklı bu çalışma, İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî'nin, “nesih” (hükmü yürürlükten kaldıran âyet) kavramının varlığını inkâr ederek Hz. Muhammed'in peygamberliğini reddeden Yahudilere karşı verdiği kelâmî cevapları incelemektedir. Makale, Yahudilerin, Tevrat'ta ebedi olduğu belirtilen şariat hükümlerinin Kur'an ile neshedilmesinin, Allah'ın sözünün değişmezliği ilkesiyle çeliştiği yönündeki iddialarına Cüveynî'nin nasıl bir argümantasyonla karşı çıktığını analiz etmektedir. Yazar, Cüveynî'nin, neshi Allah'ın kudret ve hikmetinin bir tezahürü olarak gördüğünü, bunun O'nun ilminde veya iradesinde bir değişim anlamına gelmediğini, aksine zaman ve şartlara göre hükümlerdeki maslahatın değişmesiyle açıklanabileceğini ortaya koymaktadır. Çalışma, Cüveynî'nin bu meseledeki kelâmî derinliğini ve Yahudi iddialarına karşı geliştirdiği sistemli reddiyeleri detaylandırmaktadır.⁸⁷

Müderris eş-Şîrâzî ile İmâm el-Cuveynî'de Kıyas ve Tatbiki: Bir Mukayese

Bu araştırma makalesi, Yasin Yıldız tarafından Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin 65. Cilt, 2. Sayısında (2024), 699-728. sayfalar arasında yayımlanmıştır. “*Müderris eş- Şîrâzî ile İmâm el-Cuveynî'de Kıyas ve Tatbiki: Bir Mukayese*” başlıklı bu çalışma, aynı mezhebe (Şafiilik) mensup olmalarına rağmen, farklı içtihadî ekolleri (Irak ekolü ve Horasan ekolü) temsil eden Ebû İshâk eş- Şîrâzî (ö. 476/1083) ve İmâmu'l-Haremeyn el-Cuveynî (ö. 478/1085)'nin “kıyas” anlayışlarını ve bu yöntemi fıkhi meselelerde nasıl uyguladıklarını mukayeseli olarak incelemektedir. Makale, her iki fakihin kıyas metodolojilerindeki benzerlik

⁸⁶ Emine Nur Erdem, “Sâbit ve Değişken: Cüveynî'de Sürekli ve Yeniden Yaratma”, *Kader* 20/1 (2022), 190-209.

⁸⁷ İbrahim Bayram, “Neshin Varlığını İnkâr Yoluyla Hz. Muhammed'in Nübüvvetini Reddeden Yahudilere Cüveynî'nin Cevapları”, *İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2022), 212-239.

ve farklılıkları, temsil ettikleri ekollerin ilmî yaklaşımları bağlamında ortaya koyarak İslâm hukuku düşüncesindeki çeşitliliği ve derinliği gözler önüne sermektedir.⁸⁸

İslâm Kelâmı’nda Bir Tartışma Alanı Olarak Teorik Ahlâk: Cüveynî’nin el-İrşâd Adlı Eseri Üzerinden Bir İnceleme

Serap Olgaç tarafından kaleme alınan “*İslâm Kelâmı’nda Bir Tartışma Alanı Olarak Teorik Ahlâk: Cüveynî’nin el-İrşâd Adlı Eseri Üzerinden Bir İnceleme*” başlıklı makale, Din ve Felsefe Araştırmaları dergisinin 4. cildinin 8. sayısında, Aralık 2021 tarihinde, 202-225 sayfaları arasında yayımlanmıştır. Bu çalışma, İslâm kelâmında teorik ahlakın bir tartışma alanı olarak konumunu Cüveynî’nin el-İrşâd adlı eseri üzerinden derinlemesine incelemektedir. Makale, Cüveynî’nin bu eserde ahlaki konulara nasıl yaklaştığını, teorik ahlakın kelâm geleneğindeki yerini ve bu konudaki tartışmaları detaylı bir şekilde ele alarak, kelâmcıların ahlaki meselelere akıl ve vahiy çerçevesinde nasıl yaklaştığını ve bu yaklaşımların temelini oluşturan prensipleri ortaya koymaktadır.⁸⁹

el-Hâvî’l-Kebîr İle Nihâyetu’l-Matleb Adlı Eserlerin Satım Akdi Bölümlerinin Metot Açısından Karşılaştırılması

Fethullah Atsız tarafından kaleme alınan “*el-Hâvî’l-Kebîr İle Nihâyetu’l-Matleb Adlı Eserlerin Satım Akdi Bölümlerinin Metot Açısından Karşılaştırılması*” başlıklı makale, Batman Akademi Dergisi’nin 4. cildinin 1. sayısında, Haziran 2020 tarihinde yayımlanmıştır. Bu çalışma, Şafii fıkıh geleneğinin önemli eserlerinden İmam Mâverdî’nin El-Hâvî’l-Kebîr’i ile İmam Cüveynî’nin Nihâyetu’l-Matleb adlı eserlerinin satım akdi bölümlerini metot açısından karşılaştırmaktadır. Makale, her iki eserin de satım akdi konusunu nasıl ele aldığını, kullandıkları delilleri, başvurdukları yöntemleri, benimsedikleri terminolojiyi ve ortaya koydukları hükümleri detaylı bir şekilde analiz ederek, Şafii fıkıh metodolojisi içerisindeki farklılıkları ve ortak noktaları gözler önüne sermektedir. Bu sayede, fıkıh usulü ve fıkıh dalları arasındaki ilişkiyi, teorik ve pratik uygulamaları karşılaştırmalı bir perspektifle sunarak okuyucuya derinlemesine bir bakış açısı sunmaktadır.⁹⁰

⁸⁸ Yasin Yıldız, “Müderres eş-Şîrâzî ile İmâm el-Cüveynî’de Kıyas ve Tatbiki: Bir Mukayese”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 65/2 (2024), 699-728.

⁸⁹ Serap Olgaç, “İslâm Kelâmı’nda Bir Tartışma Alanı Olarak Teorik Ahlâk: Cüveynî’nin El-İrşâd Adlı Eseri Üzerinden Bir İnceleme”, *Din ve Felsefe Araştırmaları* 4/8 (2021), 202-225.

⁹⁰ Fethullah Atsız, “el-Hâvî’l-Kebîr İle Nihâyetu’l-Matleb Adlı Eserlerin Satım Akdi Bölümlerinin Metot Açısından Karşılaştırılması”, *Batman Akademi Dergisi* 4/1 (2020), 65-84.

İki Alim, İki Halife Adayı: Cüveynî'nin Nizâmülmülk'ü, Gazzâlî'nin Müstazhir'i

Özgür Kavak tarafından kaleme alınan “*İki Alim, İki Halife Adayı: Cüveynî'nin Nizâmülmülk'ü, Gazzâlî'nin Müstazhir'i*” başlıklı makale, Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi tarafından 31. sayısı (2011), 35 – 66. sayfalarında yayımlanmıştır. Makale, İslâm siyaset düşüncesinde halifelik makamına talip olacak kişinin sahip olması gereken vasıfları ve bu vasıfların tarihsel süreçte nasıl şekillendiğini, Cüveynî ve Gazzâlî'nin görüşleri üzerinden incelemektedir. Çalışma, Cüveynî'nin Selçuklu veziri Nizâmülmülk'ü, Gazzâlî'nin ise Abbâsî halifesi Müstazhir'i kendi dönemlerinin yegâne halifesi olarak görmelerinin ardındaki nedenleri ve bu iki alimin siyasi müdahillerinin amaç ve hedeflerini karşılaştırmalı bir biçimde ele almaktadır. Makalenin ulaştığı sonuç, aynı ekolden gelen ve aynı siyasi ortamda yaşayan bu iki önemli İslâm aliminin, siyasi liderlik konusunda benzer amaçlarla farklı kişileri işaret etmelerinin, dönemin siyasi ve sosyal şartlarının alimlerin görüşlerini nasıl şekillendirdiğini gösterdiği'dir.⁹¹

Şâfiî Mezhebinde Faiz -Cüveynî'nin Nihâyetü'l-Matlab Adlı Eseri Özelinde-

Mehmet Yuşa Solak tarafından kaleme alınan “*Şâfiî Mezhebinde Faiz -Cüveynî'nin Nihâyetü'l-Matlab Adlı Eseri Özelinde-*” başlıklı makale, İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi'nin 29. sayısında, 2017 yılında, 137-156 sayfaları arasında yayımlanmıştır. Bu makale, Şâfiî mezhebindeki faiz (riba) yasağını, özellikle Cüveynî'nin Nihâyetü'l-Matlab adlı eseri üzerinden detaylı bir şekilde ele almaktadır. Çalışma, İslâm hukukçuları arasında faizin haramlığı konusunda ittifak olmasına rağmen, illetinin ne olduğu ve hangi alanlarda faizin vuku bulunduğu konusundaki görüş ayrılıklarını Şâfiî mezhebi perspektifinden incelemektedir. Makale, Şâfiîlerin faizin vuku bulunduğu alanı gıda maddeleri ve para ile sınırlı tuttuğunu ve bu konudaki öznel prensiplerini açıklamaktadır. Vardığı sonuç, Cüveynî'nin, mezhebin genel görüşüne bağlı kalmakla birlikte, faizin hükmünün ta'lil (gerekçelendirme) noktasında nas merkezli bir yaklaşım sergilediğini ve faizin uygulanma aşamasında toplumun temayüllerinin de göz önünde bulundurulduğunu, ancak örf ve adetlerin her konuda belirleyici olmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, Şâfiîlerin faiz konusunda genel olarak tutarlı bir yapı sergilemelerine rağmen, bazı özel durumlarda mezhep kıyasının dışına çıkabildiklerini de belirtmektedir.⁹²

⁹¹ Özgür Kavak, “İki Âlim, İki Halife Adayı: Cüveynî'nin Nizâmülmülk'ü, Gazzâlî'nin Müstazhir'i”, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 31 (2011), 35-66.

⁹² Mehmet Yuşa Solak, “Şâfiî Mezhebinde Faiz -Cüveynî'nin Nihâyetü'l-Matlab Adlı Eseri Özelinde-”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 29 (2017), 137-156.

İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin Muğîsü'l-Halk fî Tercîhi'l-Kavli'l-Hakk Adlı Eserinde Ebû Hanîfe'ye Yönelik Eleştirileri

Yusuf Eşit tarafından kaleme alınan “*İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin Muğîsü'l-Halk fî Tercîhi'l-Kavli'l-Hakk Adlı Eserinde Ebû Hanîfe'ye Yönelik Eleştirileri*” başlıklı makale, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin 9. cildinin (İDEKTA) 2021 sayısında yayımlanmıştır. Bu makale, Şafii mezhebinin önemli isimlerinden Cüveynî'nin, Hanefi mezhebinin kurucusu İmam Ebû Hanîfe'ye yönelttiği eleştirileri, özellikle “Muğîsü'l-Halk Fî Tercîhi'l-Kavli'l-Hakk” adlı eseri bağlamında incelemektedir. Çalışma, Cüveynî'nin Ebû Hanîfe'yi usul bilgisi eksikliği, nasslara muhalefet, hadis bilgisinin yetersizliği ve fıkhi meseleleri kuralsız ele alması gibi konularda eleştirdiğini ortaya koymaktadır. Makale, Cüveynî'nin bu eleştirilerini kendi mezhebi olan Şafii mezhebini üstün kılma gayesiyle yaptığını ve eleştirilerin genel olarak Şafii mezhebiyle kıyaslama yaparak dile getirildiğini vurgulamaktadır. Ulaşılan sonuç, Cüveynî'nin bu eleştirilerinin, hem kendi içtihadî faaliyetlerinin bir sonucu hem de yaşadığı bölgedeki siyasi ve ilmi ortamın bir yansıması olarak okunması gerektiğini belirtmektedir.⁹³

Cüveynî'nin Tövbe Anlayışı

İbrahim Bayram tarafından kaleme alınan “*Cüveynî'nin Tövbe Anlayışı*” başlıklı makale, Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi'nin 4. yılının 7. sayısında, Nisan 2021 tarihinde, 100-121 sayfaları arasında yayımlanmıştır. Bu makale, İslâm düşüncesinde önemli bir yer tutan tövbe kavramını, Cüveynî'nin eserleri ve görüşleri ışığında detaylı bir şekilde incelemektedir. Çalışma, tövbenin kelâmî ve fıkhi boyutlarını, tövbenin şartlarını, geçerliliğini ve tövbe ile affın ilişkisini Cüveynî'nin perspektifinden ele almaktadır. Makalenin vardığı sonuç, Cüveynî'nin tövbeyi sadece bireysel bir arınma eylemi olarak görmediğini, aynı zamanda Allah ile kul arasındaki ilişkinin yeniden tesisi için vazgeçilmez bir ibadet olarak değerlendirdiğini, tövbenin samimiyet, pişmanlık, günahı vazgeçme ve bir daha işlememe niyeti gibi temel unsurları barındırdığını ve tövbenin kabulü için ilahi iradenin belirleyici olduğunu vurgulamaktadır.⁹⁴

Cüveynî'nin Mezhep İmamlarına Yönelik Tutumu: el-Burhân fî Usûli'l-Fıkh Adlı Eseri Örneğinde

Selman Demirboğa tarafından kaleme alınan “*Cüveynî'nin Mezhep İmamlarına Yönelik Tutumu: el-Burhân fî Usûli'l-Fıkh Adlı Eseri Örneğinde*” başlıklı makale, Şırnak Üniversitesi

⁹³ Yusuf Eşit, “İmâmü'l-Haremeyn El-Cüveynî'nin Muğîsü'l-Halk Fî Tercîhi'l-Kavli'l-Hakk Adlı Eserinde Ebû Hanîfe'ye Yönelik Eleştirileri”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/İDEKTA (2021), 179-186.

⁹⁴ İbrahim Bayram, “Cüveynî'nin Tövbe Anlayışı”, *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* 7 (2021), 100-121.

İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin 30. sayısı 407 – 430 sayfaları arasıbda, Haziran 2023 tarihinde yayımlanmıştır. Bu makale, Şafii mezhebinin önde gelen alimlerinden Cüveynî'nin, kendi usul eseri olan “el-Burhân fî Usûli'l-Fıkh” adlı eserinde diğer mezhep imamlarına karşı takındığı tutumu incelemektedir. Çalışma, Cüveynî'nin başta İmam Ebû Hanife olmak üzere diğer müctehid imamlara yönelik eleştirilerini ve bu eleştirilerin dayandığı usuli prensipleri analiz etmektedir. Makalenin vardığı sonuç, Cüveynî'nin kendi mezhebinin üstünlüğünü ortaya koyma gayesiyle diğer mezhep imamlarının görüşlerini eleştirdiğini, ancak bu eleştirilerin ilmi bir çerçevede ve usuli kaideler üzerinden yapıldığını göstermektedir. Ayrıca, Cüveynî'nin bu tutumunun, İslâm hukuk düşüncesindeki zengin tartışma ortamını ve mezhepler arası etkileşimi yansıttığını da vurgulamaktadır.⁹⁵

İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin Mantıkî Kıyasa Yönelik Eleştirileri

Bu makale, Prof. Dr. Nazım Hasırcı ve Arş. Gör. Alaattin Tekin tarafından Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin Nisan 2019 tarihli 11. Cilt, 22. Sayısında 1-14. sayfalar arasında yayımlanmıştır. Bu çalışma, Cüveynî'nin İslâm dünyasında mantık ve felsefenin kelâm ilmine entegrasyonuna karşı tutumunu ve özellikle Bakıllânî'nin “delilin yanlışlığı iddianın yanlışlığını gösterir” ilkesini reddetmesini ele almaktadır. Cüveynî, kıyasın tanımını kabul etmekle birlikte, bu tanımın dışındaki kıyas formlarını eleştirmiş ve kendi mantıkî çıkarım yöntemini savunmuştur. Sonuç olarak, Cüveynî'nin mantıkî kıyasa getirdiği bu eleştirilerin, onun kelâm ilmindeki yenilikçi yaklaşımını ve özgün düşünce yapısını yansıttığı belirtilmektedir.⁹⁶

İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî'nin Değişim Geçirdiği Kelâmî Görüşleri

Bu makale, Mustafa Sancar tarafından Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin 2. Cilt, 1. Sayısında 87-117. sayfalar arasında yayımlanmıştır. Makale, Cüveynî'nin kelâm ilminde ortaya koyduğu önemli eserler ve özgün düşünce yapısıyla İslâm düşüncesine yaptığı büyük katkıları incelemektedir. Yazar, Cüveynî'nin hayatı boyunca akli istidlal yöntemleri, haberî sıfatların te'vili, Ahval teorisi, insan fiilleri, teklif-i mâ lâ yutâk, akıl, Kur'an'ın icazı ve istirsal gibi kelâmî meselelerde fikirlerinde dönüşümler yaşadığını vurgular. Makalenin vardığı sonuç, Cüveynî'nin muhakkik bir âlim olarak, özgür düşünceye sahip olmanın doğal bir sonucu

⁹⁵ Selman Demirboğa, “Cüveynî'nin Mezhep İmamlarına Yönelik Tutumu: el-Burhân fî Usûli'l-Fıkh Adlı Eseri Örneğinde”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2023), 407-430.

⁹⁶ Nazım Hasırcı - Alaattin Tekin, “İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin Mantıkî Kıyasa Yönelik Eleştirileri”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22 (2019), 29-41.

olarak bazı görüşlerinden vazgeçtiği ve bu durumun onun ilmi kişiliğinin bir göstergesi olduğudur.⁹⁷

el-Cüveynî'ye Göre Naklî Delilin Temellendirilmesinde Adetin Rolü

Bu makale, Mustafa Dakkak tarafından İslâm Medeniyeti Araştırmaları Dergisi'nin Aralık 2024 tarihli 9. Cilt, 2. Sayısında 260-284. sayfalar arasında yayımlanmıştır. Orijinal ismi “دور العادة في تأسيس الدليل النقلی عند الجوينی” olan bu çalışma, Cüveynî'nin fıkıh usulünde naklî delillerin (vahiy ve sünnet gibi) anlaşılması ve temellendirilmesinde adetin (toplumsal örf ve gelenek) nasıl bir rol oynadığını detaylı bir şekilde incelemektedir. Makale, Cüveynî'nin şer'î hükümlerin toplumsal bağlamdan bağımsız düşünölemeyeceğini ve adetin, hükümlerin uygulanabilirliği ve kabul edilebilirliği açısından önem taşıdığını vurguladığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, Cüveynî'nin naklî delillerin yorumlanmasında adeti önemli bir faktör olarak ele alması, fıkıh ilminin gerçek hayatla iç içe oluşuna verdiği önemi göstermektedir.⁹⁸

el-Kâfiye fi'l-cedel Adlı Eserin Cüveynî'ye Aidiyeti ve Nisbeti Sorunu

Bu makale, Mehmet Aktaş tarafından Darulfunun İlahiyat dergisinin 32. Cilt, 1. Sayısında 199-218. sayfalar arasında yayımlanmıştır. Bu makale, çağdaş İslâmî çalışmalarda sıkça atıfta bulunulan “el-Kâfiye fi'l-cedel” adlı eserin İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'ye ait olup olmadığı konusundaki tartışmaları mercek altına almaktadır. Yazar, eserin içeriğini ve üslubunu Cüveynî'nin bilinen diğer eserleri ve genel düşünce sistemiyle karşılaştırarak, eserin Cüveynî'ye nispeti konusunda ciddi şüpheler bulunduğunu belirtir. Makalenin vardığı sonuç, “el-Kâfiye fi'l-cedel”in Cüveynî'ye aidiyetinin net olmadığı ve bu konunun daha fazla akademik araştırma gerektirdiği yönündedir.⁹⁹

Cüveynî'ye Göre Kıyasın Sınırları ve Sınırlılıkları -Tartışmalı Asılar Çerçevesinde-

Bu makale, Mehmet Macit Sevgili tarafından Cumhuriyet İlahiyat Dergisi'nin Haziran 2019 tarihli 23. Cilt, 1. Sayısında 233-254. sayfalar arasında yayımlanmıştır. Bu çalışma, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin fıkıh usulünde önemli bir delil olan kıyas konusundaki

⁹⁷ Mustafa Sancar, “İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî'nin Değişim Geçirdiği Kelâmî Görüşleri”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (2015), 87-117.

⁹⁸ Mustafa Dakkak, “el-Cüveynî'ye Göre Naklî Delilin Temellendirilmesinde Adetin Rolü”, *İslâm Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 9/2 (2024), 260-284.

⁹⁹ Mehmet Aktaş, “el-Kâfiye fi'l-cedel Adlı Eserin Cüveynî'ye Aidiyeti ve Nisbeti Sorunu”, *darulfunun ilahiyat* 32/1 (2021), 199-218.

yaklaşımını, özellikle de kıyasın uygulanabilirlik alanındaki sınırlarını ve sınırlılıklarını “asıl” (dayanak) kavramı etrafında oluşan tartışmalar bağlamında ele almaktadır. Makale, Cüveynî’nin kıyasın her durumda ve her konuda kullanılamayacağını, belirli şartlara ve sınırlamalara tabi olduğunu savunduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, Cüveynî’nin kıyasın kullanımı konusundaki titiz yaklaşımı, onun fıkıh usulüne getirdiği derinlikli bakış açısını yansıtmaktadır.¹⁰⁰

Siyasî-Fıkhî Ahkâmın Fıkıh Usûlü Zemininde Temellendirilmesi: Cüveynî’nin el-Gıyâsînde Kat’iyyât-Zanniyyât Ayrımı ve Modern Yorumları

Bu makale, Özgür Kavak tarafından yazılmıştır. Makale, Cüveynî’nin meşhur eseri “*el-Gıyâsü’l-ümem*”de siyasi ve fıkhi hükümleri “kat’î” (kesin) ve “zannî” (kesin olmayan, yoruma açık) olarak ayırmasını incelemektedir. Yazar, Wael B. Hallaq ve Patricia Crone gibi modern araştırmacıların bu ayrıma dair yorumlarını eleştirel bir şekilde değerlendirerek, Cüveynî’nin amacının ümmeti mutlak manada bağlayan kesin hükümlerle, ictihada bırakılan zannî hükümler arasında bir ayırım yapmak olduğunu savunur. Sonuç olarak, Cüveynî’nin bu ayrımının, fıkıh usulü teorik yapısında önemli bir yer tuttuğu ve siyasi hükümlerin temellendirilmesinde önemli bir kılavuz olduğu vurgulanır.¹⁰¹

Müctehidin Yokluğunda Fıkhî Ahkâm: Cüveynî’nin el-Gıyâsîdeki Farazî Dünyası

Bu makale, Sami Erdem tarafından kaleme alınmıştır. Bu makale, Cüveynî’nin “*el-Gıyâsî*” adlı siyasetname türündeki eserinde, müctehidlerin ve mezhep görüşlerini aktaracak fakihlerin toplumda bulunmadığı farazi bir durumda şer’î hükümlerin nasıl bilineceği ve uygulanacağı sorunsalını ele almaktadır. Yazar, Cüveynî’nin fukaha arasındaki devamlılık, önceki nesillerin görüşlerinin aktarımı ve değişen zamanla ortaya çıkan yeni meselelere hüküm koyma yöntemleri hakkındaki yaklaşımlarını inceler. Makalenin vardığı sonuç, Cüveynî’nin bu tür senaryolar üzerinden fıkıh ilminin sürekliliğini ve dini hükümlerin bilinebilirliğini sağlamaya yönelik derin bir çaba ve kaygı taşıdığıdır.¹⁰²

¹⁰⁰ Mehmet Macit Sevgili, “Cüveynî’ye Göre Kıyâsın Sınırları ve Sınırlılıkları -Tartışmalı Asıllar Çerçevesinde-”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/1 (2019), 233-254.

¹⁰¹ Özgür Kavak, “‘Siyasî-Fıkhî Ahkâmın’ Fıkıh Usûlü Zemininde Temellendirilmesi: Cüveynî’nin el-Gıyâsî’inde Kat’iyyât-Zanniyyât Ayrımı ve Modern Yorumları”, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 27 (2009), 21-55.

¹⁰² Sami Erdem, “Müctehidin Yokluğunda Fıkhî Ahkâm: Cüveynî’nin el-Gıyâsî’deki Farazî Dünyası”, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 33 (2012), 69-102.

Siddiqui, Sohaira Z. M. Law and Politics under the Abbasids: an Intellectual Portrait of al-Juwayni. Cambridge: Cambridge University Press, 2019

Bu kitap değerlendirmesi, Ömer Yılmaz tarafından Tasavvur - Tekirdağ İlahiyat Dergisi'nin Aralık 2023 tarihli 9. Cilt, 2. Sayısında 1769-1773. sayfalar arasında yayımlanmıştır. Bu değerlendirme, Sohaira Z. M. Siddiqui'nin Cüveynî'nin Abbasi dönemi hukuk ve siyaset anlayışını detaylı bir şekilde ele aldığı çalışmasını eleştirel bir gözle inceler. Değerlendirme, Siddiqui'nin kitabının Cüveynî'nin ictehad konusundaki görüşlerini, özellikle isabet-hatâ tartışmalarını ve bu görüşlerin Selçuklu dönemi siyasi ortamıyla ilişkisini başarılı bir şekilde ortaya koyduğunu belirtmektedir. Sonuç olarak, kitap Cüveynî'nin entelektüel portresini çizerken, düşüncelerinin dönemin siyasi dinamikleriyle olan etkileşimini güçlü bir şekilde vurgulamaktadır.¹⁰³

Eş'arî Kelâmının Kırılma Noktası: Cüveynî'nin Yöntem Eleştirileri

Bu makale, Ömer Türker tarafından İslâm Araştırmaları Dergisi'nin 2008 tarihli 19. Sayısında 1-23. sayfalar arasında yayımlanmıştır. Bu çalışma, Eş'arî kelâm ekolünde yaşanan dönüşümü, Cüveynî'nin kelâmî yöntemlere getirdiği eleştiriler bağlamında analiz etmektedir. Yazar, İbn Haldun'un iddialarının aksine, Cüveynî'nin eleştirilerinin kelâmın mantıkla ilişkisinden ziyade, istidlal bi'l-şâhid 'alâ'l-ğâib (görünenle görünmeyene delil getirme) teorisinin reddine odaklandığını savunur. Makalenin vardığı sonuç, Cüveynî'nin eleştirilerinin Eş'arî kelâmında sadece bir form değil, aynı zamanda metafizik bilgi veren kıyaslarda kullanılan orta terimlerin niteliğini etkileyen önemli bir kırılma noktası oluşturduğudur.¹⁰⁴

Cüveynî'den Şâtıbî'ye Makâsıda Dair Yazılanlar Doğru Anlaşıldı mı?

Bu makale, Abdurrahman Haçkalı tarafından Diyanet Arapça İlmî Dergi'nin 2023 tarihli 5. Sayısında 198-233. sayfalar arasında yayımlanmıştır. Bu çalışma, fıkıh usulünde “makâsıdü's-Şerî'a” (şeriatın amaçları) kavramına dair Cüveynî'den Şâtıbî'ye kadar olan süreçte usulcülerin görüşlerinin nasıl yorumlandığını incelemektedir. Yazar, özellikle Cüveynî'nin hükümleri “ta'lil” (gerekçelendirme) ve “taabbud” (ibadet niteliği) açısından yaptığı taksimin, sonraki dönemlerde makasıdın bir tasnifi gibi yanlış anlaşıldığını ileri

¹⁰³ Ömer Yılmaz, “Siddiqui, Sohaira Z. M. Law and Politics under the Abbasids: an Intellectual Portrait of al-Juwayni. Cambridge: Cambridge University Press, 2019.”, *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 9/2 (2023), 1769-1773.

¹⁰⁴ Ömer Türker, “Eş'arî Kelâmının Kırılma Noktası: Cüveynî'nin Yöntem Eleştirileri”, *İslâm Araştırmaları Dergisi* 19 (2008), 1-23.

sürmektedir. Makale, Cüveynî'nin makâsıd konusundaki özgün yaklaşımlarının zamanla yanlış yorumlandığını ve onun nüanslı ayrımlarının gözden kaçırıldığını sonucuna varmaktadır.¹⁰⁵

Cüveynî'de Ahlakî İyi ve Kötü Meselesi

Bu makale, Ahmet Kamil Cihan tarafından İlahiyat Akademi Dergisi'nde yayımlanmıştır. Bu makale, Cüveynî'nin mensubu olduğu Eş'arî geleneğinin ahlakî iyi ve kötü (hüsn ve kubh) anlayışını ele almaktadır. Cüveynî'ye göre, nesnelerin doğası gereği ahlakî bir değerden yoksun olduğu ve iyi ile kötünün belirlenmesinde şeriatın mutlak bir zorunluluk arz ettiği vurgulanır. Bir eylemin kendi başına veya sahip olduğu bir vasıftan dolayı iyi ya da kötü olmadığını savunan Cüveynî, ahlakî iyiliğin şeriat tarafından övülen eylem olduğunu belirtir. Makale, ahlakî iyi ve kötünün belirlenmesinin ilahi iradeye bağlı olduğunu ve Mu'tezile'nin aksine, ahlakî iyi ve kötünün bir kısmının zorunlu ve apaçık bilgiyle bilinemeyeceğini, çünkü bu hususun tartışmaya açık olduğunu sonucuna varmaktadır.¹⁰⁶

İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin Bilgi Tanımlarına Yaklaşımı

Bu makale, Muhammed Selim Kaya ve Sabri Yılmaz tarafından Burdur İlahiyat Dergisi'nin Haziran 2024 tarihli 8. Sayısında yayımlanmıştır. Bu çalışma, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin İslâm düşüncesindeki bilgi felsefesi ve bilgi edinme yöntemleri hakkındaki yaklaşımlarını derinlemesine incelemektedir. Makale, Cüveynî'nin bilgiye verdiği önemi, farklı bilgi türlerini nasıl tanımladığını ve bilginin kaynakları ile sınırları hakkındaki görüşlerini ele almaktadır. Yazarlar, Cüveynî'nin bilgi tanımlarını ve epistemolojik çerçevesini analiz ederek, onun dönemindeki bilgi tartışmalarına nasıl katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, Cüveynî'nin bilginin elde edilmesinde akıl ve nakil arasındaki dengeyi kurmaya çalıştığı ve bilginin kesinliği konusundaki yaklaşımlarının İslâm epistemolojisi açısından önemli olduğu belirtilmektedir.¹⁰⁷

Cüveynî'nin, Aslah Teorisi Bağlamında Mu'tezile Eleştirisi

Bu makale, Mikail İpek tarafından Ortaçağ Araştırmaları Dergisi'nin Aralık 2024 tarihli 7. Cilt, 2. Sayısında 614-631. sayfalar arasında yayımlanmıştır. Bu çalışma, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin Mu'tezile mezhebinin "aslah" (en iyi ve en uygun olanı yaratma zorunluluğu) teorisine yönelik eleştirilerini ele almaktadır. Cüveynî, Mu'tezile'nin Tanrı'nın

¹⁰⁵ Abdurrahman Haçkalı, "Cüveynî'den Şâtıbî'ye Makâsıda Dair Yazılanlar Doğru Anlaşıldı mı?", *Diyanet Arapça İlmî Dergi* 5/2 (2023), 198-233.

¹⁰⁶ Ahmet Kamil Cihan, "Cüveynî'de Ahlakî İyi ve Kötü Meselesi", *İlahiyat Akademi* 9 (2019), 53-66.

¹⁰⁷ Muhammed Selim Kaya - Sabri Yılmaz, "İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin Bilgi Tanımlarına Yaklaşımı", *Burdur İlahiyat Dergisi* 8 (2024), 86-107.

her zaman insanlar için en iyi olanı yaratma zorunluluğu olduğu görüşünü reddetmiş, bu yaklaşımın ilahi irade ve kudret üzerindeki kısıtlamaları ima ettiğini savunmuştur. Makale, Cüveynî'nin bu eleştirilerini detaylandırarak, onun kelâmî argümanlarını ve Tanrı'nın mutlak hürriyeti ve kudreti anlayışını vurgulamaktadır. Sonuç olarak, Cüveynî'nin aslah teorisine yönelik eleştirilerinin, Eş'arî kelâmının temel prensiplerini güçlendirdiğini ve ilahi adalet anlayışına farklı bir perspektif getirdiğini belirtmektedir.¹⁰⁸

Cüveynî'de Nübüvvet Tartışmaları

Yine Mikail İpek'e ait, Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi'nin 2025 Sonbahar (Sayı: 16) sayısında yayımlanan bu makale, İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin (ö. 478/1085) kelâm ilminde nübüvvet (peygamberlik) kurumunun imkân ve gerekliliğine yönelik güçlü argümanlarını mercek altına almaktadır. Çalışmanın ana eksenini, Berâhime akımının ve Deist yaklaşımların, doğru bilgiye ve uhrevi mükellefiyetlere ulaşmada insan aklının yeterli olduğu iddiasıyla peygamberliği ve mucizeyi reddetmesine karşı Cüveynî'nin el-İrşâd ve eş-Şâmil gibi eserlerindeki delillerle verdiği cevaptır. Cüveynî, aklın bazı temel bilgileri idrak etme yeteneğini kabul etmekle birlikte, insanın teklif (dini yükümlülük) gerektiren detaylı şer'i hükümleri, helal ve haram sınırlarını ve kurtuluş yolunu tek başına bulamayacağını, bu nedenle vahyin ve peygamberlik kurumunun kaçınılmaz bir zaruret olduğunu savunur. Peygamberlerin doğruluğunun ispatı için ise, sadece Allah'ın kudretiyle meydana gelebilen ve meydan okumaya rağmen benzerinin getirilemediği mucizelerin en kesin delil olduğunu vurgular; bu yaklaşım, Eş'arî kelâm ekolünde akıl ve nakil dengesinin kurulmasına yönelik önemli bir çabayı temsil ederken, güncel inkârcı düşüncelere karşı da geleneksel İslami düşüncenin savunma mekanizmalarını ortaya koymaktadır.¹⁰⁹

Kelâm Atomculuğunun Tümel Modeli: Cüveynî Örneğinde Hâller Teorisi

Mehmet Aktaş tarafından Nazariyat adlı yayında sunulan bu makale, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin dâhil olduğu Eş'arî kelâm sistematikteki hâller teorisini, tümeler ya da ortak hakikatler problematiği bağlamında incelendiği bir çalışmadır. Çalışma, dönemin hakikat anlayışında, hâlleri reddeden nominalist bir yaklaşımla, hâlleri savunan realist bir yaklaşımın varlığını tespit etmektedir. Teoriyi benimseyen kelâmcılar, realist bir metotla Aristotelesçi tümel anlayışına yaklaşmış olsalar dahi, aralarında temel farklar mevcuttur; zira kelâmcıların hâl kavramı, hâdis âlemdeki nesnelerin bütününe değil, sadece onların yapıtaşları

¹⁰⁸ Mikail İpek, "Cüveynî'nin, Aslah Teorisi Bağlamında Mu'tezile Eleştirisi", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi* 7/2 (2024), 614-631.

¹⁰⁹ İpek, "Cüveynî'de Nübüvvet Tartışmaları", 76-100.

olan cevher ve araz ikilisinin kapsamıyla sınırlıdır. Bu ayrım, Cüveynî örneği üzerinden kelâmcıların nesnelerin yapıtaşlarında realist, ancak nesneler bütünü dikkate alındığında nominalist bir tavır sergilediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, hâllerin Aristotelesçi tümellerin aksine önermelerde asla konu kabul edilmemesi, o dönem Eş‘arî kelâmında ikinci cevherlerin epistemolojik açıdan yer bulamamasına neden olan önemli bir metodolojik sınırlama olarak değerlendirilmektedir.¹¹⁰

İmamü’l-Haremeyn el-Cüveynî’nin Kelâm Sisteminde Rü’yetullah

İrem Karalar tarafından Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde hazırlanan “İmamü’l-Haremeyn el-Cüveynî’de Rü’yetullah” isimli Yüksek Lisans Tezi’nden türetilmiştir. The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS) dergisinin 2022 yılı Bahar sayısında (Yıl: 15 - Sayı: 89, s. 287-304) yayımlanan bu çalışma, Müttekaddimûn dönemi Eş‘arî kelâmının son temsilcilerinden olan Cüveynî’nin sisteminde Allah’ın görülebilmesi meselesi olan Rü’yetullah’ı dönemsel ve sistemsel bağlamda ele almaktadır. Cüveynî’nin, dönemin ilmî birikimini aktararak Rü’yetullah meselesini mümkün sıfatlar kategorisinde konumlandığı ve bu yolla Eş‘arî görüşünü güçlendirdiği belirtilmektedir. Bu bağlamda Cüveynî, konuyu ispatlamak için sadece naklî ve aklî delillere dayanmakla kalmamış, aynı zamanda Mu‘tezile’nin şua (ışın) teorisini eleştirel bir yaklaşımla incelemiş ve bu teoriye karşı sorular yönelmiştir. Özellikle Rü’yetullah’ın imkânı konusunda âdet teorisini savunarak kelâm sistematığına yeni argümanlar dâhil ettiği, böylece teolojik bir meselenin çözümüne özgün bir metodolojik katkı sağladığı vurgulanmaktadır.¹¹¹

2.2.4. Bildiri/Tebliğ ve Diğer Yayınlar

Kevserî’nin Ta’lik Yöntemine Bir Bakış: Cüveynî’nin “el-Akîdetü’n-Nizâmiyye” Adlı Eseri Örneği

Prof. Dr. Ramazan Altıntaş tarafından Uluslararası Düzceli M. Zâhid Kevserî Sempozyumu Bildirileri (24-25 Kasım 2007) içinde sunulan bu tebliğ, M. Zâhid el-Kevserî’nin (ö. 1371/1952), Cüveynî’nin “el-Akîdetü’n-Nizâmiyye” adlı kelâm eserine yazdığı ta’likler (dipnotlu açıklamalar) üzerinden Kevserî’nin ilmî ve eleştirel yöntemini analiz etmektedir. Kevserî’nin ta’liklerinde, Cüveynî’nin Mu‘tezile’ye yönelttiği kulun müstakil olarak kendi fiillerini yaratması yönündeki eleştiriyi değerlendirdiği ve bu görüşün Mu‘tezilî eserlerde

¹¹⁰ Mehmet Aktaş, “Kelâm Atomculuğunun Tümel Modeli: Cüveynî Örneğinde Hâller Teorisi”, *Nazariyat İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi* 7/2 (2021), 53-82.

¹¹¹ Karalar, İrem, “İmamü’l-Haremeyn el-Cüveynî’nin Kelâm Sisteminde Rü’yetullah”, *The Journal of Academic Social Science Studies* 15/89 (2022), 287-304.

açıkça yer almadığını, büyük ihtimalle onlara ilzâm (zorunlu isnat) yoluyla atfedilmiş bir iddia olabileceği ihtimalini dile getirdiği belirtilmektedir. Aynı zamanda Kevserî'nin, Ehl-i Sünnet'in kader anlayışını, Allah'ın ilminin malûma tabi olduğu ve kulların fiillerinde gerçekleşen kaza ve kaderin Allah'ın ilmine uygun meydana geldiği şeklinde yorumlayarak, bu anlayışla insanın fiillerini seçme özgürlüğünün de vurgulandığını ifade ettiği aktarılmaktadır.¹¹²

Cüveynî'nin Makâsıd Düşüncesi

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Genç Akademisyenler İlahiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (1-2 Mayıs 2009) içinde yer alan bu özet, Cüveynî'nin Makâsıd (İslâm Hukukunun Amaçları) kavramının terimleşme sürecindeki yerini ve onun fikhî çözümlerine olan etkisini ele almaktadır. Çalışma, Makâsıd düşüncesinin Cüveynî'den önce de önemli bir birikime sahip olduğunu vurgulamakla birlikte, Cüveynî'nin şeriatın beş zaruri esasına (dinin, canın, aklın, neslin ve malın korunması) ilk işaret eden âlimler arasında yer aldığını belirtmektedir. Cüveynî'nin fetvaları incelendiğinde, onun yasa koyucunun ruhuna, anlamına ve maksadına itibar ettiği görülmekte; bu durum, namazda huşûyu engelleyecek hastalıklarda oturarak kılınması gerektiğini savunması gibi, ibadetin asıl maksadına odaklanan çözümler üretmesine neden olmuştur. Ancak Makâsıd ilkesi, Cüveynî'nin fikhî çözümlerinde temel ve esaslı bir dayanak noktası oluşturmamış, bu düşüncesi mensubu olduğu mezhep çizgisinden ayrılması sonucunu doğuracak ölçüde baskın bir rol üstlenmemiştir.¹¹³

Cüveynî'nin Mu'tezile Usulüne Eleştirisi

Ayşenur Gudekli tarafından Uluslararası İmam Eş'arî ve Eş'arîlik Sempozyumu Bildirileri (2015) içinde sunulan bu bildiri, Cüveynî'nin kelâm sisteminde Mu'tezile ekolünün usulüne yönelik getirdiği eleştirilerin niteliğini kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Çalışma, Cüveynî'ye kadarki Eş'arî eleştirilerinin genellikle sistematik olmaktan uzak olduğunu belirterek, Cüveynî'nin eleştirilerinin ise daha sistemli, özgün ve eleştirel bir karaktere sahip olduğunu savunmaktadır. Cüveynî'nin bu eleştirel tutumunun, babasının görüşlerini bile eleştirmekten çekinmemesi ve mezhep taassubundan uzak durarak yeni fikirler üretmeye çalışmasıyla desteklendiği ifade edilmektedir. O, Eş'arî gelenekten aldığı görüşleri sadece aktarmakla kalmayıp, onları felsefileştirerek ve sistemleştirerek kelâm görüşlerinin

¹¹² Ramazan Altıntaş, "Kevserî'nin Ta'lik Yöntemine Bir Bakış: Cüveynî'nin 'el-Akîdetü'n-Nizâmîyye' Adlı Eseri Örneği", *Uluslararası Düzceli M. Zâhid Kevserî Sempozyumu Bildirileri* (Uluslararası Düzceli M. Zâhid Kevserî Sempozyumu, Düzcce, 2007), 541-555.

¹¹³ Ömer Yılmaz, "Cüveynî'nin Makâsıd Düşüncesi", *Genç Akademisyenler İlahiyat Araştırmaları* (Genç Akademisyenler İlahiyat Araştırmaları Sempozyumu, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009), 131-136.

olgunlaşmasına önemli katkıda bulunmuştur. Makale, Eş‘arî ve Mu‘tezile ekolleri arasındaki temel farklılaşmanın, dayandıkları usul (ilkeler) farklılığından kaynaklandığını ve bu asılların doğru tespit edilmesinin ekollerin sistematüğini anlamada kilit bir rol oynadığını belirtmektedir.¹¹⁴

Eş‘arî Kelâmında Cüveynî’den Urmevî’ye Metodolojik Dönüşüm

Doç. Dr. Hasan Akkanat ve Dr. Öğr. Ü. Hakan Çoşar imzasıyla Kastamonu Üniversitesi V. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Velî Sempozyumu (Eş‘arîlik) Bildirileri (2018) içinde yer alan bu bildiri, Eş‘arî kelâm düşüncesinde, bilginin mahiyeti ve kaynakları gibi epistemolojik konulardaki metodolojik değişim sürecini Cüveynî’den başlatarak Urmevî’ye kadar incelemektedir. Çalışma, bu metodolojik dönüşümün, felsefî mantığın güçlü altyapısıyla karşılaşılması sonrasında ortaya çıkan krize karşı alınan önlemlerle gerçekleştiğini tespit etmektedir. Cüveynî’nin dönemi, Eş‘arî kelâmının yönteminde önemli bir kırılma noktası olarak kabul edilmekte; bu kırılma, mantıkî araçların kullanımının artmasına, felsefî içeriğin kelâm tartışmalarına daha fazla dâhil olmasına ve teolojik meselelerin ele alınış biçiminde köklü bir değişime yol açmıştır. Bu dönüşümün, Cüveynî, Gazzâlî ve Fahreddîn Râzî gibi âlimlerin eserlerinde somutlaştığı ve metodolojinin sonraki dönemde Urmevî’ye kadar olan süreçte evrildiği belirtilmektedir.¹¹⁵

İmamü’l-Haremeyn el-Cüveynî’nin Mutezile’nin Elem Konusundaki Görüşlerine Yönelik Eleştirileri

Mehmet İlhan tarafından Kastamonu Üniversitesi V. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Velî Sempozyumu (Eş‘arîlik) Bildirileri (2018) içinde sunulan bu bildiri, Cüveynî’nin Mu‘tezile’nin elem (acı/ıstırap) konusundaki görüşlerine yönelttiği eleştirileri, kelâm ilminin inançla ilgili şüpheleri giderme hedefi bağlamında incelemektedir. Tartışma, Mu‘tezile’nin ilâhî adalet ilkesine dayanan aslah (kul için en hayırlı olan) anlayışının yol açtığı zorluklara odaklanmaktadır. Mu‘tezile, ilâhî adalet gereği Allah’ın çocuk ve hayvan elemeleri dâhil tüm elemelere mutlaka bir karşılık vermesi gerektiğini savunurken; Cüveynî, Eş‘arî ekolünün yaklaşımını benimseyerek Allah’ın mutlak kudret sahibi (kâdir-i muṭlaḳ) ve serbest fail (fâ‘il-i muḥtâr) oluşunu öne çıkarmıştır. Sünnî kelâm anlayışına göre, Allah’ın adaleti, kişinin kendi

¹¹⁴ Ayşenur Güdekli, “Cüveynî’nin Mu‘tezile Usulüne Eleştirisi”, *Uluslararası İmam Eş‘arî ve Eş‘arîlik Sempozyumu Bildirileri* (Uluslararası İmam Eş‘arî ve Eş‘arîlik Sempozyumu, İstanbul: Beyan Yayınları, 2014), 2/397-410.

¹¹⁵ Hasan Akkanat - Hakan Çoşar, “Eş‘arî Kelâmında Cüveynî’den Urmevî’ye Metodolojik Dönüşüm” (Kastamonu Üniversitesi V. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Velî Sempozyumu (Eş‘arîlik), Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Matbaası, 2018), 232-235.

mülkünde dilediği gibi tasarruf etme hakkı olarak tanımlanmakta, bu bağlamda Allah'ın bir nimeti esirgemesinin, kendi hakkı olanı esirgemesi ve adaletiyle davranması olarak değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir.¹¹⁶

¹¹⁶ Mehmet İlhan, “İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin Mutezile'nin Elem Konusundaki Görüşlerine Yönelik Eleştirileri” (Kastamonu Üniversitesi V. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Velî Sempozyumu (Eş'arîlik), Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Matbaası, 2018), 644-647.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Sonuç

Bu araştırma, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî el-Cüveynî'ye yönelik Türk Kelâm akademisindeki ilginin son yüzyılda hem niceliksel bir büyüme (özellikle 2000'li yıllardan sonra) hem de niteliksel bir metodolojik dönüşüm sergilediğini ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, Cüveynî'nin Türk Kelâm camiası için sadece bir tarihsel kaynak değil, aynı zamanda disiplinler bütünlüğü ve eleştirel düşüncüyü temsil eden bir prototip olarak kabul edildiğini teyit etmektedir.

Ülkemizde son yıllarda Cüveynî'ye dair yapılan akademik çalışmaların tezin temel problemleri kapsamında incelenmesi sonucunda şu bulgular elde edilmiştir: Tez, Türk Kelâm alanyazınının Cüveynî'ye ait eserler arasında en çok *eş-Şâmil fi'l-Usûl ve el-İrşâd ilâ Kavâti'i'l-Edilleti fi Usûli'l-İ'tikâd* adlı eserlerine öncelik verdiğini ortaya koymuştur. Bu tercihin, Türk akademisinin metodolojik ve sistematik bütünlüğü arayan bir kaynaktan beslenme eğilimini yansıttığı söylenebilir. Ayrıca, *eş-Şâmil*'e yönelik bu yoğunluk, Cüveynî'nin sadece sonuçlarını değil, aynı zamanda kelâm'ı temellendirme yöntemini anlama çabasının bir göstergesi olduğu ifade edilebilir. Daha az başvurulan ancak giderek ilgi gören *el-Akîdetü'n-Nizâmiyye* ise, onun özlü ve siyaset felsefesiyle ilgili yönlerine duyulan merakı işaret etmektedir.

Cüveynî'nin kelâmî düşüncesi içerisinde insan fiilleri ve kesb teorisine dair naklettiği görüşleri, çalışılanlar arasında zirvede yer aldığı müşâhede edilmektedir. Türk kelâmı, kesb teorisi üzerinden özgür irâde, ilâhî kudret ve kulun sorumluluğu arasındaki gerilimi çözme çabasında Cüveynî'yi merkezi bir kaynak olarak görmektedir. Bu yoğun ilginin, hem Mâtürîdî-Eş'arî ekolleri arasındaki tarihsel ihtilafı güncel bir zemine taşıma hem de modern felsefenin determinizm eleştirilerine kelâmî bir cevap üretme ihtiyacını gösterdiği söylenebilir. Yine Cüveynî'nin bilgi kaynakları, mantıkî kıyasa ve kesin bilgiye yönelik yaklaşımları, kelâm'ın bilimsel geçerliliği ve yöntemi açısından kritik bir ilgi odağı olmuştur. Özellikle onun kesin bilgiye giden yolu çizmesi, Türk kelâm akademisinin bilgi felsefesi alanındaki özgün arayışlarına teorik bir zemin hazılamıştır.

Cüveynî'nin eserlerinde klasik eş'arî kelâmı'nın temel direği olan Allah'ın sıfatları hususu, sıfatların zâtla ilişkisi ve tevil yöntemleri bağlamında istikrarlı bir şekilde ele alınmıştır. Türk akademisi, bu konuda Cüveynî'nin görüşlerini, Selefi ve Mâtürîdî yaklaşımlarıyla karşılaştırarak Eş'arî geleneğin ana hatlarını anlamlandırmayı hedeflemiştir.

Cüveynî'nin kelâm düşüncesinde önemli bir yere sahip ve güncel literatürde ilgi duyulan hususlardan birisi de nübüvvet ve âhiret inancıdır. Bu konulara olan ilgi, diğerlerine göre nispeten düşük kalsa da mûcize delillendirmesi ve haşrdaki aklî imkân gibi modern bilimsel şüphelere cevap üretme potansiyeli taşıyan alt başlıklarda yükselmiştir.

Nihâi olarak Türk akademisinin kelâm'ının sadece tarihi bir miras değil, aynı zamanda İslâmî düşüncenin normatif ve epistemik temellerini oluşturan dinamik bir bilim olarak konumlandırma çabasının merkezinde yer aldığı ifade edilebilir.

Tartışma

Tartışma kabilinde zikredilebilecek en önemli husus, Türk Kelâmcıların Cüveynî'nin görüşlerine yönelik yaklaşımlarıdır. Türk Kelâm literatüründe Cüveynî'ye yönelik temel yaklaşım, açıklayıcı, eleştirel ve karşılaştırmalı yöntemidir. Bu durum, alanyazının henüz Cüveynî'nin karmaşık sistematüğını öncelikle anlama ve sistematize etme aşamasında olduğunu göstermektedir. Açıklayıcı ve karşılaştırmalı tutum, daha çok kitap ve bildiri gibi araştırmalarda görülmektedir. Eleştirel yaklaşım ise sadece doktora seviyesindeki ileri çalışmalarda müşâhede edilmektedir. Bu durumun, gelecekteki araştırmaların Cüveynî'nin tezlerini daha cesur eleştirel bir zeminde sınaması gerektiğine işaret ettiği ifade edilebilir.

Cüveynî'nin kelâm-usûl sentezi, Türk Kelâmı'ndaki metodolojik zafiyet ve disiplinler parçalanmışlık tartışmalarına doğrudan cevap niteliğinde olmuştur. Onun düşüncesi, kelâm'ın sadece teolojik inanç meselelerini değil, aynı zamanda hukukî ve ahlâkî normların epistemik temelini de inşa etmesi gerektiğini gösteren güçlü bir modeldir. Bu örneklem, güncel kelâm'ın uygulamalı etik ve siyaset felsefesi gibi alanlara açılmasına zemin hazırlayarak, kelâm'ın alana olan katkısını tarihi bir boyuttan pratik ve güncel bir boyuta taşımıştır.

Bulgular, Cüveynî'nin kelâm geleneği içinde Eş'arî kimliğini güçlendiren, ancak bunu yaparken eleştirel bir zihinle hareket eden şahsiyet olarak kabul edildiğini göstermektedir. Türk Kelâm Akademisinde Cüveynî'ye yönelik ilginin değişimi ve nedenleri, büyük ölçüde 2000 sonrası kurumsallaşma ve uluslararası akademik kaynaklara erişimin kolaylaşmasıyla açıklanabilir. Bu değişimin, Türk akademisinin sadece yerel Mâtürîdî mirasla yetinmeyip, tüm sünnî kelâm geleneklerini derinlemesine inceleme ve küresel bir kelâm araştırmacısı olma arayışını simgelediği söylenebilir.

Cüveynî'nin düşüncesi, güncel tartışmalar için önemli bir teorik potansiyel taşımaktadır. Onun epistemoloji anlayışı, kelâm'ın bilim felsefesiyle diyalog kurarken kesinlik, ihtimaliyet ve bilginin kaynağı gibi meseleleri çağdaş bilimsel argümanlara karşı savunma

yeteneğini artırmaktadır.

Öneriler

Bu çalışmadaki öneriler, araştırmanın sonuçları ve belirlenen tartışma alanlarındaki çözümlenmemiş sorunlar bağlamında gelecek araştırmacılar ve uygulayıcılar için somut ve uygulanabilir adımlar içermektedir. Tez, yalnızca yayınlanmış akademik eserleri ele almakla sınırlı kalmıştır. Gelecek araştırmalar, bunu aşarak Cüveynî'nin düşüncelerinin ders müfredatları, teoloji ve konferans tebliğleri gibi uygulama ve yayılım alanlarında nasıl bir etki yarattığını incelemelidir. Özellikle, Cüveynî'nin kelâm-usûl arasında geçişkenlik arz eden “i'timâd, kesb, ihtilâf” gibi terminolojisinin onun farklı eserlerindeki kullanım sıklığı ve bağlamını analiz eden filolojik ve terminolojik çalışmalar, alandaki kavramsal bulanıklığı gidermek için elzemdir.

İlahiyat fakülteleri, Cüveynî'yi merkeze alarak kelâm, felsefe ve fıkıh usûlü anabilim dalları arasında ortak lisansüstü seminerler ve tez danışmanlıkları tesis etmelidir. Bu, öğrencilerin Cüveynî'nin sunduğu bütüncül zihniyet modelini içselleştirmesine sağlayacağı ifade edilebilir. Ayrıca, Cüveynî'nin mantıkî kıyasa yönelik çekinceleri incelenerek, İslâmî düşüncede eleştirel mantık ve cedel geleneğinin yeniden canlandırılması amacıyla yeni ders içerikleri geliştirilmelidir.

Cüveynî'nin kesb teorisi ve siyaset felsefesi görüşlerinin, modern dönemdeki biyoetik, yapay zekâ etiği ve İslâmî iktidar meşruiyeti tartışmalarına nasıl uygulanabileceğini inceleyen teorik çalışmalar teşvik edilmelidir. Bu tür araştırmalar, Cüveynî'nin fikirlerinin sadece tarihi bir miras değil, aynı zamanda güncel sorunlara çözüm üreten bir felsefi kaynak olduğunu kanıtlayacaktır. Ayrıca, Cüveynî'nin nübüvvet anlayışı üzerinden mucize ve tabiat yasaları ilişkisi, modern bilim felsefesi argümanlarıyla karşılaştırmalı olarak yeniden incelenmelidir.

Cüveynî'nin temel eserlerinin özellikle *eş-Şâmil* ve *el-Burhân* adlı kitaplarının akademik notlarla zenginleştirilmeli ve yalın dilli Türkçe çevirilerinin yayınlanması için destek mekanizmaları oluşturulmalıdır. Bu durum, akademik kesinliği korurken, Cüveynî'nin fikri mirasının sadece uzmanlarca değil, daha geniş bir entelektüel çevre tarafından erişilebilir olmasını sağlayacaktır. Dergilerin ise, Cüveynî'nin görüşlerini modern felsefi terminolojiyle tartışan disiplinlerarası makalelere öncelik vermesi teşvik edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akkanat, Hasan - Coşar, Hakan. “Eş‘arî Kelamında Cüveynî’den Urmevî’ye Metodolojik Dönüşüm”. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Matbaası, 2018.
- Aktaş, Mehmet. *Cüveynî’de Tanım Teorisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2020.
- Aktaş, Mehmet. “el-Kâfiye fi’l-cedel Adlı Eserin Cüveynî’ye Âidiyeti ve Nisbeti Sorunu”. *darulfunun ilahiyat* 32/1 (2021).
- Aktaş, Mehmet. “Kelâm Atomculuğunun Tümel Modeli: Cüveynî Örneğinde Hâller Teorisi”. *Nazariyat İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi* 7/2 (2021).
- Aktaş, Mehmet. *Tanım veya Hakikat: Cüveynî’nin Kelam Sisteminin Analizi*. İstanbul: Ketebe Yay., 2021.
- Alnaffar, Mahmoud. “Usûl İlminde el-Hâkim Meseleleri ve Siyaset-i Şeriyeye Etkisi: İmâm el-Cüveynî Örneği”. *Dergiabant* 12/2 (2024). <https://doi.org/10.33931/dergiabant.1494278>
- Alp, Hakan. *Mu’tezile ve Eş‘ariyye Arasında İlâhî Sıfatlar: Kadî Abdülcebbar ve Ebû’l-Meâlî el-Cüveynî Karşılaştırması*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2023.
- Altıntaş, Ramazan. “Kevserî’nin Ta’lik Yöntemine Bir Bakış: Cüveynî’nin ‘el-Akîdetü’n-Nizâmiyye’ Adlı Eseri Örneği”. *Uluslararası Düzceli M. Zâhid Kevserî Sempozyumu Bildirileri*. Düzce, 2007.
- Aslan, Mahsum. “Bir Talebenin Hocasına Eleştirileri: İmâmü’l-Haremeyn El-Cüveynî- Ebu’l-Kâsım El-Fûrânî Örneği”. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/İDEKTA (2021). <https://doi.org/10.18506/anemon.906831>
- Atsız, Fethullah. “el-Hâvî’l-Kebîr İle Nihâyetü’l-Matleb Adlı Eserlerin Satım Akdi Bölümlerinin Metot Açısından Karşılaştırılması”. *Batman Akademi Dergisi* 4/1 (2020).
- Azzî, Ahmed Ali Hüseyin el-. *Ârâü Ebi Ya ‘Lâ ve ‘l-Cüveynî fi ‘l-İmâme min Hilâli Kitâbeyhimâ: el-Ahkâmü’s-Sultâniyye ve Gıyâsü’l-Ümem (Tahlilî Dirâse)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019.
- Barca, İbrahim. “el-Gıyâsî/Gıyâsü’l-Ümem Fî İltiyâsi’z-Zulem (İslâm’da Başkanlık Sistemi)”. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2017).
- Bayram, İbrahim. “Cüveynî’nin Tövbe Anlayışı”. *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* 7 (2021).
- Bayram, İbrahim. “Neshin Varlığını İnkâr Yoluyla Hz. Muhammed’in Nübüvvetini Reddeden Yahudilere Cüveynî’nin Cevapları”. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2022).
- Buğda, Sadrettin. “Fıkıh Usûlü Geleneğinde Cüveynî’nin Te’vil Anlayışı”. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 55 (2021). <https://doi.org/10.29288/ilted.851699>
- Bulgen, Mehmet. *Kelâmın Nesne Kuramı - Cüveynî’de Cisim, Hareket ve Nedensellik*. İstanbul: M.ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2024.
- Cengiz, Mehmet. *Cüveynî’de İcma Teorisi - İlk Ekolleşmeler Dönemi İcma Temellendirilmesine Farklı Bir Yaklaşım*. Fecr, 2023.

- Cengiz, Mehmet. *Cüveynî’de İcmâ Teorisi (İlk Ekolleşmeler Dönemi İcmâ Temellendirilmesine Farklı Bir Yaklaşım)*. Konya: Selçuk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2007.
- Cihan, Ahmet Kamil. “Cüveynî’de Ahlakî İyi ve Kötü Meselesi”. *İlahiyat Akademi* 9 (2019).
- Cüveynî, İmâmü’l-Haremeyn Ebü’l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-. *el-Akîdetü’n-Nizâmiyye*. çev. Muhittin Bağçeci. İstanbul: Kitabe Yay., 2016.
- Cüveynî, İmâmü’l-Haremeyn Ebü’l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-. *Luma’u’l-Edille Ehli Sünnet İnancının Delilleri*. çev. Murat Serdar. Kimlik Yayınları, 2017.
- Cüveynî, İmâmü’l-Haremeyn el-. *el-Giyâsî: İslamda Başkanlık Sistemi*. çev. Abdullah Ünal. İstanbul: Mevsimler Kitap, 2016.
- Cüveynî, İmâmü’l-Haremeyn el-. *el-İrşâd ilâ kavâtü’i’l-edille fî usûli’l-i’tikâd*. thk. M. Yûsuf Mûsâ, Ali Abdülmün‘im Abdülhamîd. Kahire-Bağdat, 1950.
- Cüveynî, İmâmü’l-Haremeyn el-. *el-Varakat*. çev. Adnan Memduhoğlu. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- Cüveynî, İmâmü’l-Haremeyn el-. *İnanç Esasları Kılavuzu Kitabü’l-İrşad*. çev. A. Bülent Baloğlu vd. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.
- Cüveynî, İmâmü’l-Haremeyn el-. *Zor Zamanda Siyaset - İmâmü’l-Haremeyn Cüveynî ve “Giyâsü’l-ümem fî iltiyâsi’z-zulem” Adlı Eseri*. ed. Özgür Kavak - Ömer Türker. İstanbul: Klasik Yay., 2021.
- Çetres, Recai. *Kelam Usul-i Fıkıh İlişkisi (İmâmü’l-Haremeyn el-Cüveynî Ekseninde)*. Sonçağ Akademi, 2021.
- Çetres, Recai. *Kelam Usul-i Fıkıh İlişkisi (İmâmü’l-Haremeyn el-Cüveynî Ekseninde)*. İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları, 2022.
- Çetres, Recai. *Kelâm–Usûl-i Fıkıh İlişkisi (İmâmü’l-Haremeyn el-Cüveynî Ekseninde)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2014.
- Dakkak, Mustafa. “el-Cüveynî’ye Göre Naklî Delilin Temellendirilmesinde Adetin Rolü”. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 9/2 (2024). <https://doi.org/10.20486/imad.1462730>
- Demir, Hasan. “Mehmet Macit Sevgili, İmâmü’l-Haremeyn Cüveynî”. *Mizanü’l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 15 (2022). <https://doi.org/10.47502/mizan.1179094>
- Demir, Muddessir. *Mâverdi’nin el-Ahkâmü’s-Sultâniyye’si İle Cüveynî’nin el-Giyâsî’sinin Siyâsî-Fıkhi Ahkâm Açısından Mukayesesi (İmâmet Konuları Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2018.
- Demir, Osman. “Cüveynî’de Ahval Teorisi”. *İslam Araştırmaları Dergisi* 20 (2008).
- Demirboğa, Selman. “Cüveynî’nin Mezhep İmamlarına Yönelik Tutumu: el-Burhân fî Usûli’l-Fıkıh Adlı Eseri Örneğinde”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2023). <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1254523>
- Demirboğa, Selman. *Cüveynî’nin Şâfi’ye Muhalefet Ettiği Usûlî Konuların Tespit ve Tahlili*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2017.
- Demirboğa, Selman. “Etkilendiği ve Etkilediği Usulcüler Bağlamında İmâmü’l-Haremeyn el-Cüveynî”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 23/1 (2023). <https://doi.org/10.30627/cuilah.1176418>

- Dib, Abdulazim ed-. *Fıkhu İmamü'l-Haremeyn Cüveynî*. Katar: Dâru'l-Vefâ, 2. Basım, 1988.
- Dib, Abdülazîm Mahmûd ed-. “Cüveynî (İmâmü'l-Haremeyn)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Eliş, Veysel. “Cüveynî Fiziğinde Hareket Fenomeni: İ'timâd Teorisi ve Tafrâ Eleştirisi Bağlamında Bir Çözümleme”. *Kader* 21/2 (2023). <https://doi.org/10.18317/kaderdergi.1365313>
- Elmuhbani, Ahmet. *el-Cüveynî'nin fıkıh düşüncesinde öncelikler fıkıhı (Fıkhu'l-evveliyât inde'l-imâm el-Cüveynî)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2023.
- Emen, Kübra. *Cüveynî'de Âlemin Hudûsu*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021.
- Er, Enes. *İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî'de İmâmet Teorisi*. Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora, 2024.
- Erdem, Emine Nur. “Sâbit ve Değişken: Cüveynî'de Sürekli ve Yeniden Yaratma”. *Kader* 20/1 (2022). <https://doi.org/10.18317/kaderdergi.1104334>
- Erdem, Sami. “Müctehidin Yokluğunda Fıkıhî Ahkâm: Cüveynî'nin el-Gıyâsî'deki Farazî Dünyası”. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 33 (2012).
- Eşit, Yusuf. “İmâmü'l-Haremeyn El-Cüveynî'nin Muğîsü'l-Halk Fî Tercîhi'l-Kavli'l-Hakk Adlı Eserinde Ebû Hanîfe'ye Yönelik Eleştirileri”. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/İDEKTA (2021). <https://doi.org/10.18506/anemon.906786>
- Gecit, Mehmet Salih. “Cüveynî'nin Hilâfet Anlayışı”. *EKEV Akademi Dergisi* 58 (2014).
- Gençdoğan, Ahmet. *Bakillânî Cüveynî ve Gazzâlî'de Kelâmın Metodik Yapısı*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2018.
- Gençdoğan, Ahmet. “Eş'arî Kelâmında Metodolojik Dönüşümün Öncüleri Olarak Cüveynî ve Gazzâlî”. *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2020). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ifdmaku/issue/69995/1120797>
- Gençdoğan, Ahmet. “Kelâmda Sünnet'in Kaynaklık Değeri -Cüveynî ve Gazzâlî'nin Haber Anlayışları Bağlamında-”. *Marîfe Dini Araştırmalar Dergisi* 20/2 (2020). <https://doi.org/10.33420/marife.797574>
- Güdekli, Ayşenur. “Cüveynî'nin Mu'tezile Usulüne Eleştirisi”. *Uluslararası İmam Eş'arî ve Eş'arîlik Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2014.
- Güngör, Burhan. *Cüveynî'de Kulların Fiilleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2024.
- Haçkalı, Abdurrahman. “Cüveynî'den Şâtîbî'ye Makâsıda Dair Yazılanlar Doğru Anlaşıldı mı?” *Diyanet Arapça İlmi Dergi* 5/2 (2023).
- Hasırcı, Nazım - Tekin, Alaattin. “İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin Mantıkî Kıyasa Yönelik Eleştirileri”. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22 (2019).
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kasım Ali b. el-Hasen. *Tebyînu kezîbi'l-mufteri fî mâ yunsebu ilâ'l-İmâm Ebî'l-Hasan el-Eş'arî*. thk. el-Kudsî. Şam: Matbaatu't-Tevfik, 1347.
- İlhan, Mehmet. “İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin Mutezile'nin Elem Konusundaki Görüşlerine Yönelik Eleştirileri”. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Matbaası, 2018.
- İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, Ebü'l-Meâlî Rûknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâî en-Nisâbü'rî. *el-Kâfiye fî'l-cedel*. thk. Fevkiyye Hüseyin Mahmûd. Kahire, 1979.

- İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâi en-Nîsâbü'rî. *el- 'Akîdetü 'n-nizâmiyye*. thk. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ. Kahire, 1979.
- İpek, Mikail. "Cüveynî'de Nübüvvet Tartışmaları". *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* 16 (2025), 76-102. <https://doi.org/10.53336/rumeli.1634463>
- İpek, Mikail. "Cüveynî'nin, Aslah Teorisi Bağlamında Mu'tezile Eleştirisi". *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi* 7/2 (2024). <https://doi.org/10.48120/oad.1509515>
- İzmirli İsmail Hakkı. "İmamü'l-Haremeyn Ebu'l-Meali el-Cüveynî". *Daru'l-Fünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası* 9 (1928), 3.
- Kahraman, Hüseyin. *Cüveynî'de İlliyyet Teorisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2015.
- Kahraman, Hüseyin. *Cüveynî'de İlliyyet Teorisi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2021.
- Kahraman, Hüseyin. "Cüveynî'de İnsan Özgürlüğü: Nedensellik Açısından Bir Değerlendirme". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2016).
- Kahraman, Hüseyin. "Fâil-i Muhtâr Tanrı Anlayışını Ortaya Koymada Bir Argüman Olarak Cevher-Ârâz Teorisi: Cüveynî Örneği". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 19/1 (2019). <https://doi.org/10.33420/marife.519351>
- Kahraman, Hüseyin. "Ma'dûmun Şeyiyyeti Teorisine Cüveynî'nin Getirdiği Eleştiriler ve Bunların Eş'arî Kelâmı Açısından Değerlendirilmesi". *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 14/2 (2016). <https://doi.org/10.18317/kader.43845>
- Kanoğlu, Ayşe. *Cüveynî ve Sem'ânî'nin Usûl Anlayışlarının Mukayesesi (Nesih Konusu Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2022.
- Karalar, İrem. *İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî'de Rü'yetullah*. Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2022.
- Karalar, İrem. "İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin Kelâm Sisteminde Rü'yetullah". *The Journal of Academic Social Science Studies* 15/89 (2022).
- Kaş, Murat. "Mütekaddimîn Dönemi Kelam Düşüncesinde Varlık ve Zat: Kâdî Abdülcebbar ve Cüveynî Eksenli Bir Okuma". *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2017). <https://doi.org/10.20486/imad.321067>
- Kavak, Özgür. "İki Âlim, İki Halife Adayı: Cüveynî'nin Nizâmülmülk'ü, Gazzâlî'nin Müstazhir'i". *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 31 (2011).
- Kavak, Özgür. "Râif Muhammed Abdülazîz en-Nü'aym - el-Fikrû's-siyâsî inde'l-İmâm el-Cüveynî". *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 28 (2010).
- Kavak, Özgür. "'Siyasî-Fıkhî Ahkâmın' Fıkıh Usûlü Zemininde Temellendirilmesi: Cüveynî'nin el-Gıyâsî'sinde Kat'ıyyât-Zanniyyât Ayrımı ve Modern Yorumları". *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 27 (2009).
- Kaya, Muhammed Selim. *Cüveynî ve Ebü'l-Muîn en-Nesefî'de Kelam Yöntemi*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2025.
- Kaya, Muhammed Selim - Yılmaz, Sabri. "İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin Bilgi Tanımlarına Yaklaşımı". *Burdur İlahiyat Dergisi* 8 (2024). <https://doi.org/10.59932/burdurilahiyat.1471442>
- Khalifa, Belal. *Cüveynî'ye Göre İrade*. Aksaray: Aksaray Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2022.

- Memiş, Murat. “Bir Kelamcı Olarak İmâmü’l-Haremeyn el-Cüveynî”. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/2 (2016).
- Memiş, Murat. “Eş’arîliğe Yaptığı Katkılar Bakımından Ebu’l-Meali el-Cüveynî”. *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 7/1 (2009). <https://doi.org/10.18317/kader.35124>
- Olgaç, Serap. *Cüveynî’nin Mutezilî Ahlak Felsefesine Yönelttiği Eleştiriler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2020.
- Olgaç, Serap. “İslam Kelâmı’nda Bir Tartışma Alanı Olarak Teorik Ahlâk: Cüveynî’nin El-İrşâd Adlı Eseri Üzerinden Bir İnceleme”. *Din ve Felsefe Araştırmaları* 4/8 (2021).
- Örs, Hüseyin. *İmâmü’l-Haremeyn el-Cüveynî’nin Usûl Düşüncesinde İstidlâl*. İstanbul: Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2017.
- Patton, Michael Quinn. *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. çev. Mesut Bütün vd. Ankara: Pegem Akademi, 3. Basım, 2025.
- Sancar, Muhammed Mustafa. *Cüveynî’nin Değişim Geçirdiği Kelâmî Görüşleri*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2014.
- Sancar, Mustafa. “İmâmü’l-Haremeyn Cüveynî’nin Değişim Geçirdiği Kelâmî Görüşleri”. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (2015).
- Sevgili, Mehmet. “Cüveynî’nin Tâil Anlayışında Münasip Mâna”. *Usul İslam Araştırmaları* 35/35 (2021). <https://doi.org/10.56361/usul.863936>
- Sevgili, Mehmet Macit. “Bir Usûlcü Olarak Cüveynî’nin Hadisçiliği ve Hadisçiliğine Dâir Tartışmalar - ‘Mu’âz Hadisi’ Özelinde-”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/37 (2018). <https://doi.org/10.17335/sakaifd.406384>
- Sevgili, Mehmet Macit. “Cüveynî’nin İstirsâl Meselesi ile Ahvâl Teorisi ve Bu Konular Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar”. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2016).
- Sevgili, Mehmet Macit. *Cüveynî’nin Kıyâs Anlayışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2016.
- Sevgili, Mehmet Macit. *Cüveynî’nin Kıyas Anlayışı*. İstanbul: İSAM Yay., 2016.
- Sevgili, Mehmet Macit. “Cüveynî’nin Makâsîd Anlayışı”. *ULUM* 4/1 (2021).
- Sevgili, Mehmet Macit. “Cüveynî’ye Göre Kıyâsın Sınırları ve Sınırlılıkları -Tartışmalı Asıllar Çerçevesinde-”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/1 (2019). <https://doi.org/10.18505/cuid.519657>
- Sevgili, Mehmet Macit. *İmamü’l-Haremeyn Cüveynî*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014.
- Solak, Mehmet Yuşa. “Şâfiî Mezhebinde Faiz -Cüveynî’nin Nihâyetü’l-Matlab Adlı Eseri Özelinde-”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 29 (2017).
- Solmaz, Yahya. *Ahkâm-ı Sultâniyye Türü Eserlerde Yürütme ve Yargı Erkleri (Mâverdî, Ebû Ya’Lâ ve Cüveynî Örneği)*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2020.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi. *Tabakâtü’s-Şâfiyyetü’l-Kübra*. Beyrut: Dâru İhyâ-i Kütübü’l-Arabiyye, ts.
- Şahin, Rıdvan. *İmamü’l-Haremeyn El-Cüveynî’nin Nesh Anlayışı*. Hakkari: Hakkari Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2022.

- Şavluk, Hikmet. *Cüveynî'nin es-Silsile Adlı Eserinde İmam Şafî'nin Görüşlerinin Değerlendirilmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2014.
- Şeker, Zeynep. "Cüveynî'nin Cevher-Araz Anlayışı Bağlamında Hristiyanlık Eleştirisi". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 55 (2021). <https://doi.org/10.29288/ilted.854732>
- Şimşek, Rumeysa Nur. *İbn Sîna ve Cüveynî'nin Cevher Anlayışlarının Mukayesesi*. Aksaray: Aksaray Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2024.
- Tekeli, Mehmet. *Cüveynî'nin Mu'tezile Eleştirisi*. Aksaray: Aksaray Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021.
- Türker, Ömer. "Eş'arî Kelâmının Kırılma Noktası: Cüveynî'nin Yöntem Eleştirileri". *İslam Araştırmaları Dergisi* 19 (2008).
- Uzundağ, Mehmet Sait. "İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî'ye Göre Haber ve Çeşitleri -el-Burhân Fî Usûli'l-Fıkh İsimli Eseri Bağlamında-". *Şarkiyat* 10/2 (2018). <https://doi.org/10.26791/sarkiat.370503>
- Ünverdi, Veysi. "Eş'arî Kelâmında İmâmet Nazariyesi: Cüveynî Örneği". *Usul İslam Araştırmaları* 29/29 (2018). <https://doi.org/10.56361/usul.512865>
- Yaran, Rahmi. "Cüveynî Öncesi Makasîd/Maslahat Söylemi". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2014). <https://doi.org/10.15370/muifd.48959>
- Yavuz, Abdullah Ömer. "Eş'arî Akâid Literatüründe Selçuklu ve Osmanlı Medreseleriyle Özdeşleşen İki Eserin Karşılaştırılması (Cüveynî ve İcî'nin Akâid Metinleri Üzerine Bir Tahlil)". *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 8/1 (2022). <https://doi.org/10.47424/tasavvur.1092916>
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013.
- Yıldız, Elif Gül. *İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî'de Hüsün-Kubuh Meselesi*. Siirt: Siirt Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2022.
- Yıldız, Yasin. "Müderres eş-Şîrâzî ile İmâm el-Cüveynî'de Kıyas ve Tatbiki: Bir Mukayese". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 65/2 (2024). <https://doi.org/10.33227/auifd.1528688>
- Yıldız, Yasin. *Şîrâzî'nin el-Mühezzeb Adlı Eseriyle Cüveynî'nin Nihayetü'l-Matlab Adlı Eserinin Metot ve Muhteva Açısından Karşılaştırılması (Kitabü'n-Nikah Çerçevesinde)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2022.
- Yılmaz, Ömer. "Cüveynî'nin Makâsîd Düşüncesi". *Genç Akademisyenler İlahiyat Araştırmaları*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009.
- Yılmaz, Ömer. "Siddîqui, Sohaira Z. M. Law and Politics under the Abbasids: an Intellectual Portrait of al-Juwayni. Cambridge: Cambridge University Press, 2019." *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 9/2 (2023).

ÖZ GEÇMİŞ

Ayşenur DEMİR, eğitim hayatına Erzurum il merkezine bağlı Güzelova köyünde başlamıştır. İlkokulu köyünde tamamladıktan sonra, ortaokul ve lise eğitimini Erzurum şehir merkezindeki okullarda sürdürmüştür. Nene Hatun Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi'nden mezun olmuş ve sonrasında hafızlık eğitimi alıp 2015 yılında Bayburt Üniversitesi'ne yerleşerek lisans eğitimine başlamıştır. Lisans derecesini 2020 yılında başarıyla elde eden Demir, akademik kariyerine 2023 yılında yüksek lisans eğitimi ile devam etmiş ve bu süreçte “Son Yüzyıl Türk Kelâm Akademisinde Cüveynî” başlıklı tez çalışmasını yürütmüştür.

Herhangi bir kurumda çalışmayan Ayşenur DEMİR evli olup üç çocuk annesidir.

